

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Соціально-гуманітарний факультет

Гуманітарні студії: історія та педагогіка

Науковий журнал

Випуск 1 (07) 2024р.

Тернопіль ЗУНУ 2024

ISSN 2786-6122 (*Print*)
ISSN 2786-6130 (*Online*)

Випуск 1 (07)
2024 рік

Науковий
журнал

**ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ:
*ІСТОРІЯ
ТА ПЕДАГОГІКА***

**HUMANITARIAN STUDIES:
*HISTORY
AND PEDAGOGY***

Тернопіль
ЗУНУ
2024

**ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ:
історія та педагогіка**

*Науковий журнал.
Заснований від 24 лютого 2021 р.
Виходить двічі на рік.*

**HUMANITARIAN STUDIES:
history and pedagogy**

*Scientific journal
Is published twice a year*

**Випуск 1 (07)
2024**

*Затверджено рішенням Вченої
ради ЗУНУ, протокол № 9
від 24 квітня 2024 р.*

**Issue 1 (07)
2024**

ISSN 2786-6122 (Print) / ISSN 2786-6130 (Online)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 24844-14784Р від 07.04.2021 р.*

*Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 1035 від 23.08.2023 р.
журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б»*

Науковий журнал «Гуманітарні студії: історія та педагогіка» розміщено
в міжнародних каталогах та наукометричних базах: GoogleScholar, Index
Copernicus, НБУВ.

Електронний варіант журналу:
<http://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua>
<http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

Головний редактор:

ГОМОТЮК Оксана Євгенівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, декан соціально-гуманітарного факультету, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Заступники головного редактора:

БІЛОВУС Леся Іванівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

РЕБУХА Лілія Зіновіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освітології і педагогіки, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Відповідальний секретар:

НЕДОШИТКО Ірина Романівна, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Історія

ГОМОТЮК Оксана Євгенівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, декан соціально-гуманітарного факультету, Західноукраїнський національний університет (Україна)

БІЛОВУС Леся Іванівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ДАЦКІВ Ігор Богданович, доктор історичних наук, професор, академік Академії соціальних наук України, професор кафедри міжнародних відносин та дипломатії, Західноукраїнський національний університет (Україна)

КЛІШ Андрій Богданович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка (Україна)

МАСЛАК Володимир Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського (Україна)

ПАСІЧНИК Михайло Степанович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи, Українська академія друкарства, м. Львів (Україна)

ПЕРЕДЕРІЙ Ірина Григоріївна, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства, культури та документознавства, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка (Україна)

ФЕДЬКОВ Олександр Миколайович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін, Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка (Україна)

ЮРІЙ Михайло Федорович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (Україна)

ЯБЛОНСЬКИЙ Василь Миколайович, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

РУЖАНСЬКИЙ Мечислав, доктор історичних наук, професор факультету права та адміністрації Вармінсько-Мазурського університету (Ольштин, Республіка Польща)

РЕМБЕЖ Марек, доктор габілітований, професор Сілезького університету в Катовіцах (Республіка Польща)

МАТУРКАНИЧ Патрік, доктор філософії, проректор з наукової роботи Університету прикладної психології в м. Терезін (Чеська Республіка)

Педагогіка

РЕБУХА Лілія Зіновіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освітології і педагогіки, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ВОЛОШИНОВ Сергій Анатолійович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри інноваційних технологій та технічних засобів судноводіння, Херсонська державна морська академія (Україна)

ГЛАДУШ Віктор Антонович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та психології, Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України (Україна)

КАЛАУР Світлана Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності; керівник Центру післядипломної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна)

КУЧЕР Світлана Леонідівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, Криворізький державний педагогічний університет (Україна)

ЛАВРЕНТЬЄВА Олена Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро) (Україна)

МАСЛІЙ Олег Миколайович, доктор педагогічних наук, професор, заступник начальника Військової академії (м. Одеса) з навчальної роботи – начальник навчального відділу (Україна)

РІДКОДУБСЬКА Ганна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет (Україна)

РОМАНИШИНА Оксана Ярославівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформатики та методики її навчання, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна)

ЦАРИК Ольга Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ЧАЙКА Володимир Мирославович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та педагогіки, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ШУКАТКА Оксана Василівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізичного виховання та спорту, Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна)

АКІМ'ЯК Амантус, доктор габілітований, професор теологічного факультету в Кошицах, теологічного інституту в Спішській Капітулі Католицького університету в Ружомберку (Словаччина)

СЛІВА Славомир, доктор філософії, декан економічно-гуманітарного факультету Академії прикладних наук Вищої школи Управління та Адміністрації в Ополє (Республіка Польща)

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Ігор ДАЦКІВ

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-АВСТРІЙСЬКИХ ВЗАЄМИН НА РУБЕЖІ ХХ–ХХІ ст.	8
---	---

Андрій КЛІШ, Микола МОСКАЛЮК

ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ МИТНИМИ ОРГАНАМИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1920–1927 рр.)	20
---	----

Ярослав ВІЗНЯК

ЛИТВА-УКРАЇНА: ІСТОРИЧНА ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНІСТЬ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ	31
--	----

Геннадій КАЗАКОВ, Ірина ТОЧИЛІНА

ВИКОРИСТАННЯ СНАТГРТ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ПОГЛЯД ВЧИТЕЛЯ	42
--	----

Юліана ШИНКАРИК

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ПІДТРИМЦІ УКРАЇНЦІВ У ПЕРІОД РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ (2014-2024 рр.)	52
---	----

ПЕДАГОГІКА

Світлана КУЧЕР

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ХУДОЖНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО АВАНГАРДУ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ	70
---	----

Ростислав РУДЕНСЬКИЙ, Оксана ПИСАРЧУК

РЕАЛІЗАЦІЯ ФАСИЛІТАЦІЙНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	79
---	----

Микола МИХАЛЬЧУК

ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ БАТЬКІВЩИНИ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПРОВІДНИМИ ІДЕЯМИ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ	90
---	----

Світлана КАЛАУР, Людмила ВАНЮГА

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	104
---	-----

Sławomir BYLINA

GREEK CATHOLIC MILITARY PASTORAL CARE IN THE FACE OF WORLD WAR II	115
--	-----

CONTENT

HISTORY

Ihor DATSKIV

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF UKRAINIAN-
AUSTRIAN RELATIONSHIPS AT THE TURN OF THE XX–XXI CENTURIES 9

Andrii KLISH, Mykola MOSKALIUK

ABUSE OF THE OFFICIAL POSITION BY THE CUSTOMS AUTHORITIES
OF THE REPUBLIC OF POLAND (1920–1927) 21

Yaroslav VIZNIAK

LITHUANIA-UKRAINE: HISTORICAL CONNECTION AND
PRESENT REALITIES 32

Hennady KAZAKOV, Iryna TOCHYLINA

USING CHATGPT IN TEACHING HISTORY IN SECONDARY
EDUCATION INSTITUTIONS: A TEACHER'S VIEWPOINT 43

Iuliana SHYNKARYK

THE LANGUAGE POLICY OF THE UKRAINIAN DIASPORA IN THE USA IN
THE INFORMATION SUPPORT OF UKRAINIANS DURING THE PERIOD
OF RUSSIAN AGGRESSION (2014-2024) 53

PEDAGOGY

Svitlana KUCHER

PEDAGOGICAL VIEWS OF UKRAINIAN AVANT-GARDE ARTISTS AS THE
METHODOLOGICAL BASIS OF MODERN NATIONAL ART PEDAGOGICS 71

Rostyslav RUDENSKYI, Oksana PYSARCHYK

FACILITATION APPROACH IMPLEMENTATION IN THE COGNITIVE ACTIVITY
FORMATION OF PRESCHOOL AND PRIMARY EDUCATION STUDENTS 80

Mykola MYKHALCHUK

FORMATION OF EDUCATORS' READINESS TO DEFEND THE
MOTHERLAND IN PHYSICAL EDUCATION CLASSES WITH
THE LEADING IDEAS OF COSSACK PEDAGOGICS 91

Svitlana KALAU, Liudmyla VANIUHA

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE USAGE OF TRAINING
TECHNOLOGIES DURING THE PROFESSIONAL TRAINING
OF APPLICANTS OF ARTISTIC SPECIALTIES 105

Sławomir BYLINA

GRECKOKATOLICKIE DUSZPASTERSTWO WOJSKOWE
W OBLICZU II WOJNY ŚWIATOWEJ 115

ІСТОРІЯ

УДК 94 (477+436) : 341.232

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.01.008>

Ігор ДАЦКІВ

Тернопіль, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8359-3937>

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-АВСТРІЙСЬКИХ ВЗАЄМИН НА РУБЕЖІ XX–XXI ст.

Анотація. У статті зазначено, що українсько-австрійські взаємовідносини займають визначне місце в історії обох країн та загальноєвропейському історичному процесі. Проаналізовано міждержавні політичні відносини, які формують загальні тенденції двосторонньої співпраці. Охарактеризовано зовнішньополітичну діяльність України та визначено її ключові пріоритети у контексті українсько-австрійської співпраці.

У статті розглядається процес формування договірно-правових засад австрійсько-українських взаємозв'язків, що здійснювалися на початку 90-х років XX століття під дією логіки розвитку відносин між Австрійською Республікою та Україною з урахуванням європейських інтеграційних прагнень обох країн. Безсумнівно, на хід формування та становлення договірно-правових засад впливає розвиток торговельно-економічного співробітництва, також клімат двосторонніх політичних зв'язків та потреби міжкультурних

відносин. Чергова динаміка договірно-правової бази українсько-австрійських зносин обумовлювався імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Викрито визначальні напрями політичних взаємовідносин України та Австрії. Окрім того, репрезентовано тенденції торговельно-економічної співпраці України та Австрії, які історично були важливими торговельними партнерами. Таким чином, зазначається, що всупереч неоднозначним моментам у відносинах між Україною та Австрією, ці країни мають доволі взаємовигідну та плідну співпрацю.

Ключові слова: Україна, Австрія, Європейський Союз, Угода, співпраця, міжнародні відносини.

Ihor DATSKIV
Ternopil, Ukraine

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF UKRAINIAN-AUSTRIAN RELATIONSHIPS AT THE TURN OF THE XX–XXI CENTURIES

Abstract. The article states that Ukrainian-Austrian relations occupy an important place in the national history of both countries and the pan-European historical process. The interstate political relations, which shape the general trends of bilateral cooperation, are analyzed. The foreign policy activity of Ukraine is characterized and its key priorities in the context of Ukrainian-Austrian cooperation are determined.

The process of forming the contractual and legal foundations of Ukrainian-Austrian relations, which took place in the early 1990s under the influence of the logic of the development of relations between Republic of Austria and Ukraine, taking into account the European integration aspirations of both states, is traced. The dynamics of trade and economic cooperation, the climate of bilateral political relations, and the needs of intercultural relations usually influence the process of forming contractual and legal foundations. Further development of the contractual and legal foundations of Austrian-Ukrainian relations was conditioned by the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. The constitutive directions of political relations between Ukraine and the Republic of Austria are revealed. In addition, the trends of trade and economic cooperation between Ukraine and Austria, which have historically been important trade partners, are represented. In general, it can be noted that despite certain ambiguous points in the relations between Ukraine and Austria, both states have quite fruitful and mutually beneficial cooperation.

Keywords: Ukraine, Austria, European Union, Agreement, cooperation, international relations.

Українсько-австрійські взаємини є потужним і багатим пластом європейської історії, політики та культури.

Україна й Австрія завжди тяжили одна до одної. Ці обидві держави внесли та продовжують вносити вагому лепту в піднесення традицій європейського симбіозу, що нині вважаються своєрідним еталоном успішного міжлюдського співіснування.

Нині наша держава проходить важку фазу формування зовнішньополітичного курсу, що був закладений «Декларацією про державний суверенітет України» від 16 липня 1990 року. Головні віхи цього курсу були ухвалені 2 липня 1993 року та окреслені в «Основних напрямках зовнішньої політики України». До першочергових завдань зовнішньої політики України було віднесено розвиток двосторонніх міждержавних взаємовідносин а також інтеграцію до європейських структур. При цьому, важливу увагу зосередили на розвитку зв'язків із сусідніми державами та стратегічними партнерами зокрема. Принаймні Австрія не має прямих кордонів з Україною, проте двостороннє співробітництво України й Австрії набирає питомого значення, адже ці обидві країни зближує історична, географічна, та культурна близькість. Орім цього: «проголошений та послідовно впроваджуваний курс на без'ядерність України зближує її з Австрією, яка згідно зі своєї Конституцією з 1955 року являється нейтральною державою» [Сафар'янс, 2016, с. 267-268].

Метою даної статті є з'ясування особливостей розвитку австрійсько-української співпраці в умовах європейської інтеграції у зазначений період із урахуванням тенденцій еволюції сучасної системи міжнародних відносин.

Сучасна українсько-австрійська міжнародна співпраця розглядається здебільшого в працях вітчизняних дослідників. Перший Посол України в Республіці Австрії Ю. Костенко в 1994 [Kostenko, 1994, S.52–55]. опублікував працю, присвячену першим рокам українсько-австрійським дипломатичним відносинам. Одними з перших цю тему також висвітлював київський історик А. Кудряченко [Кудряченко, 1996, с. 264–276]. Свою увагу приділив двостороннім політичним відносинам двох країн, а також можливості використання досвіду австрійського нейтралітету в Україні.

В 2017 р. опубліковано перший том енциклопедичного видання ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», що називався «Країни світу та Україна» [Країни світу, 2017], у ньому один з розділів київський історик А. Кудряченко приділив Австрії, зокрема сучасній українсько-австрійській політичній, науково-освітній, культурно-гуманітарній та торговельно-економічній співпраці. Зазначмо, що дана праця є найбільш комплексним дослідженням з обраної нами проблематики, однак енциклопедичний формат цієї публікації дозволяє подавати матеріали лише скорочено.

Значну увагу приділяє дослідження В. Верхогляд щодо українсько-австрійської економічної співпраці у 90-х роках минулого століття [Верхогляд, 2002]. Варто зазначити, що це була перша комплексна праця, в якій дослідниця визначила окремі завдання, підготувала цілісне дослідження двостороннього

економічного співробітництва протягом 1990-х рр., а також вперше реалізувала класифікацію історіографії та джерел із обраної нами теми. В. Верхогляд приділила напрацювання періодизації та здобуткам українсько-австрійської взаємоспівпраці протягом 1990-х рр., торговельно-економічному співробітництву, а також двостороннім політичним відносинам Австрійської Республіки та України [Верхогляд, 2002, Вип. 12]. У згаданих публікаціях авторкою була запропонована періодизація двосторонніх торговельних зв'язків, що хронологічно охоплювали 1990-ті – поч. 2000-х рр. На увагу заслуговує робота В. Семенко щодо австрійсько-українських двосторонніх взаємин у контексті євроінтеграції України [Семенко, 2013].

Говорячи про зарубіжну історіографію, зазначмо, що в ній сучасній українсько-австрійській співпраці приділено значно менше уваги. Відтак у 1999 р. Торговий представник Посольства Австрії Р. Талер опублікував статтю яку він присвятив торговельно-економічній співпраці обох країн. [Талер, 1999, с.144–146].

Таким чином, на даний період першочерговою є потреба систематизувати та узагальнити історичний процес розвитку українсько-австрійських взаємовідносин в умовах трансформації європейської системи міжнародних відносин.

Наша загальна історія започатковується не просто на рубежі 1991-1992 рр. Україна й Австрія міцно зв'язані між собою ще з періоду правління династії Габсбургів – землі Східної частини Галичини та Північної частини Буковини були частинами монархії цієї династії.

Загалом історія українсько-австрійських відносин розпочинається задовго до появи новітніх національних держав – Австрії й України. Вони сягають XIII ст. – епохи, тільки коли розпочиналися формуватися обидві ідентичності. По смерті крайнього представника роду Бабенбергів 1246 р. почалася боротьба за володіння Австрією. Король Данило активно втручався у велику міжнародну політику, брав активну участь за австрійський трон, на який йому вдалося посадити свого сина Романа, одруженого з Гертрудою – племінницею Маргарити – старшої сестри останнього австрійського герцога Фрідріха II Бабенберга та дружина німецького короля Генріха VII [Васильчук, 2016, с. 219-220].

З появою козаків розпочинається нова доба в українсько-австрійських взаєминах. Відтак козацтво стає потужним чинником на міжнародній арені.

Варто зазначити, що продовж майже півтора століття від кінця XVIII до початку XX ст. перебування західноукраїнських земель у складі Габсбурзької монархії мали доволі суперечливі результати. З одного боку, українство, особливо з 1848 р. після встановлення конституційного устрою вперше дістало можливість, хоча і обмежену, залучитись як суб'єкт до політичних процесів, що піддержувало формуванню модерної політичної нації, отриманню практики участі в державних справах. Значні успіхи українців західного регіону в громадсько-політичному житті, а саме утворення національних організацій,

партійної системи своєю чергою визивали надмірний інтерес та потребу у наслідуванні поміж приреченої на політичну бездіяльність української громади росії. Проте з іншого боку, «українська частина монархії і надалі значно відставала від провідних національних загалів» [Яремчук, 2011, с. 957].

Активізація українсько-австрійських взаємин розпочалася відразу після проголошення Україною незалежності. Одна з перших країн світу – Австрія розпочала політичні зв'язки з українським керівництвом, а 24 січня 1992 року встановила дипломатичні відносини. У цьому ж році Австрійське консульство в Києві було перетворено на посольство, та у Відні розпочало свою роботу посольство України [25 років, 2017].

Зазначмо, що багатовекторна дипломатія є визначною доброякісною характеристикою європейської системи міждержавних відносин. Відтак співпраця між Україною та Австрією простежується не тільки в рамках взаємодії на двосторонньому рівні та в контексті євроінтеграційних процесів. Важливими також є відносини між двома державами у процесі роботи міжнародних організацій. Україна є державою-засновницею найбільшої та найважливішої міжнародної ООН, а відтак являється членом даної структури з моменту її було заснувано в 1945 р. Із 14 грудня 1955 р. Австрійська Республіка є членом ООН і від тоді бере активну участь у вирішенні багатьох питань.

Доречно зазначити, що після проголошення незалежності України та до моменту офіційного встановлення дипломатичних відносин із Австрією 24 січня 1992 р. був перехідний етап, в період якого активну діяльність з налагодження дипломатичних зв'язків здійснював Постійний представник України при міжнародних організаціях у Відні Ю. Костенко. Ще 2 листопада 1991 р. при зустрічі з керівником кабінету Міністра закордонних справ Австрійської Республіки В.Льойблом та заступником завідувача відділом Східно- та Південноєвропейських держав політичного управління МЗС Австрії д-р Роханом Ю. Костенко обговорював важливі питання для подальшого визнання України. Ю. Костенко акцентував значну увагу на тому, що вже з 26 вересня 1991 р. Україна й Австрія знаходяться у консульських взаємовідносинах і виголосив надію, що 1 грудня 1991 р. після всенародного референдуму обидві країни встановлять повноцінні дипломатичні відносини. Однак представники Міністерства закордонних справ Австрії не поспішали з висновками, зокрема д-р Рохан зазначив, що про дипломатичні взаємини між Україною та Австрією говорити завчасу, а Відень уважно вистежує за тим: «яким буде розподіл компетенції в галузі зовнішніх відносин між Радянським Союзом і республіками» [ГДА МЗС України, 1991, арк. 4].

Загалом співпраця України у Відні з ООН продовжилася вже після того як були офіційно встановлені дипломатичні відносини з Австрією та призначення 10 червня 1992 р. Юрія Костенка Послом України в Австрійській Республіці. [Сафар'янс, Діяльність с. 188].

З 10 грудня 1991 р. Генеральне консульство Республіки Австрії в м. Києві очолив М.Вігнер, а 24 січня 1992 р. Було укладено протокол щодо встановлення

дипломатичних взаємин між Австрією й Україною. Послом Австрійської Республіки в Україні призначений Г. Вайс.

З 19 по 21 лютого 1992 р. нашу державу з офіційним візитом відвідали Віце-канцлер Республіки Австрія д-р Е. Бусек та Федеральний міністр економіки д-р В. Шюссель. Вони зустрічалися з першими офіційними особами України.

Процес формування договірно-правової бази для відносин між Україною та Австрією можна умовно розділити на три етапи: «1) 1992-1995 роки – встановлення дипломатичних взаємин між Україною та Австрійською Республікою, підписання перших двосторонніх угод. 2) 1995-2014 рр. – з вступом Австрії в 1995 р. до Європейського Союзу змінився і характер відносин з Україною. Австрія змушена була проводити диференційовану політику по відношенню до держав, що не є членами ЄС. 3) з 2014 р. – розпочався після підписання Угоди про асоціацію України з ЄС і триває по сьогодні» [Сафар'янс, 2019, с. 131].

Загалом першою вагомою угодою, що була після проголошення незалежності України, значиться: «Спільне Комюніке про встановлення консульських відносин між Україною та Австрійською Республікою» [Договірно-правова]. Її було укладено 26 вересня 1991 р. Нью-Йорку міністрами закордонних справ України й Австрії.

Зауважмо що, 31 серпня 1993 р. між Україною та Австрією було укладено Угоду про двосторонні торговельно-економічні зв'язки. Отже, з цього часу розпочинається міждержавна економічна співпраця вже на офіційному рівні.

Вже у 1994 р. виникла потреба відрегулювати авіазв'язок, з огляду на це було укладено Угоду між Українським та Австрійським урядами про повітряне сполучення. Окрім розв'язання питань комунікацій, що дали шанс встановлювати практичні зв'язки, не менший вплив на двосторонні взаємини мали тенденції до ядерного роззброєння України. Коли 5 грудня 1994 р. було покладено Будапештський меморандум: «який за відмову від радянської ядерної зброї надав Україні декларативні гарантії безпеки» [Сафар'янс, 2019, с. 142].

Отже, завершення першого етапу формування договірно-правової вчений А. Кудряченко в 1995 р. писав, що Україна у стосунках із Австрією показує фальшиву пасивність: «Досить повільно зростає база двосторонніх відносин. На відміну від взаємин Києва з ближніми сусідами чи великими державами, з Віднем укладені лише кілька міждержавних угод і пакет документів міжвідомчого рівня» [Сафар'янс, 2019, с. 141-142].

Загалом із приєднанням Австрійської Республіки до Європейського Союзу 1 січня 1995 р. та прийняттям України до Ради Європи України цього ж року. Австрія з цього часу змушена проводити диференційовану політичну та зовнішньоекономічну діяльність, оскільки відтепер повинна була координувати свої плани з країнами-членами Євросоюзу. Загалом це ускладнило прийняття рішень, а відтак сповільнювався процес ратифікації даних угод. Прикладом цього є майже дворічна ратифікація Угоди між Україною та Австрією про

двосторонні торговельно-економічні взаємини в парламенті Австрійської Республіки [ГДА МЗС України, 1996, арк. 47]

Після вступу Австрійської Республіки до Європейського Союзу в 1995 р. затверджено: «Керівні принципи та правила процедури Центральноєвропейської ініціативи, яка мала слугувати форумом для співробітництва в регіоні, будучи елементом стабільності та співробітництва в Європі. Україна стала членом ЦЄІ у Відні 1 червня 1996 року. З'явився додатковий майданчик для українсько-австрійської взаємодії. Відтоді співпраця розвивається на урядовому, парламентському та бізнесовому рівнях. Україна головувала в ЦЄІ у 2012 році. Україна ініціювала ідею поглиблення співпраці ЦЄІ з ЄС, що було підтримано Австрією. 1 січня – 31 грудня 2014 р. Австрія головувала в ЦЄІ. Зокрема, Австрія підтримала концепцію створення Карпатського регіону Центрально-Східної Європи» [Урядовий кур'єр, 2016, с. 3]. Даний напрям взаємодії вагомий з бачення захисту Карпатських пралісів. Республіка Австрія цілеспрямовано підтримує взаємодію з Україною у цій галузі.

Зазначмо, що перша зустріч президентів Австрійської Республіки та України відбулася 7-8 червня 1996 р., у Польщі під час якої обговорювалися вагомі питання двосторонньої співпраці. Діалог між Федеральним президентом Австрії Т. Клестілем і Л. Кучмою продовжився у австрійському Зальцбурзі 7-9 липня 1996 р., де на саміті держав ЦСЄ темою дискусії було питання чергової економічної співпраці [Австрія, 2017, с. 232].

Другий період становлення договірних умов виступив поступовим пожвавленням двосторонньої дипломатичної активності. З огляду на це: «Після відмови від ядерної зброї українські політики були впевнені, що іноземні інвестори одномоментно почнуть вкладати кошти в економіку України. Цьому, зокрема, мала сприяти важлива угода, підписана міністрами закордонних справ України Г. Удовенко та Австрії В. Шюсселем у рамках саміту країн-членів ЦЄІ в листопаді 1996 р. у м. Грац. Тоді була укладена угода про сприяння та взаємний захист інвестицій. Саме цей документ забезпечив подальший стрімкий розвиток взаємної торговельно-економічної співпраці» [Сафар'янс, 2019, С. 143].

За час з 1997 по 2000 р. українська влада старалася розв'язати важні питання щодо спрощення митного контролю, та впорядкування транскордонного пересування. Серед урядів обох країн було погоджено ряд домовленостей. Відтак упродовж 1991–1999 рр. було укладено 26 двосторонніх угод. Отже, було сформовано нормативно-правову базу українсько-австрійських торговельно-економічних відносин.

Виняткової уваги заслуговує співпраця у енергетичній сфері: «Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством палива та енергетики України та Федеральним міністерством сільського, лісового, водного господарства та захисту навколишнього середовища Республіки Австрія щодо співробітництва в енергетичній сфері від 09.11.2000 р. Україна отримала нагоду врахувати австрійський досвід використання (чистої) відновлювальної енергетики,

спираючись на використання енергії води, сонця, біологічних ресурсів» [Сафар'янс, 2019, С. 144].

Загалом другий етап формування договірно-правових засад українсько-австрійських взаємин завершився з укладенням Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. До укладення в 2014 р. Угоди про створення зони вільної торгівлі між ЄС та Україною визначальний вплив на розвиток торговельно-економічного українсько-австрійської співпраці мали належні двосторонні угоди. Чергового вдосконалення вимагає правове забезпечення двосторонньої співпраці у банківській сфері в контексті запобігання «відмиванню» коштів. Однак це залежить не лише від діяння Австрії, а й ЄС. 16 вересня 2014 р., після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС почався наступний етап переформатування договірно-правової бази взаємин із Австрією. Який триває до тепер. Незмінною є договірно-правова база австрійсько-української співпраці в політичній сфері. Водночас, вбачаючи на ходи децентралізації удосконалення та децентралізації системи місцевого самоврядування в Україні, на черговий розвиток заслуговує правова база двосторонньої співпраці між адміністративно-територіальними громадами України та Австрії. В області двосторонньої культурно-гуманітарної співпраці актуально унормувати взаємодію в сфері боротьби з тероризмом, нелегальною міграцією, транскордонною та кібернетичною злочинністю. Від: «14 березня 2018 р. підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Австрія про співробітництво у галузях освіти, науки та культури. Цю Угоду готували впродовж семи років. Вона унормувала співпрацю між обома державами в культурно-гуманітарній та науково-освітній сферах. Документ також містить положення про заснування та підтримку діяльності Українського інституту у Відні» [Сафар'янс, 2019, С. 145].

Слід наголосити, що інтеграція Австрії до ЄС не перешкодила її політиці зближення з росією. З 2014 р. у переліку держав *Russlandverstehender* тих, хто розуміє Росію) потрапила і Австрія: «її уряд дуже скептично ставився до галузевих санкцій проти РФ через побоювання економічних наслідків. Після того, як Росія анексувала Крим і розпочала військові дії на Донбасі, австрійський Президент Хейнц Фішер першим з європейських лідерів у червні 2014 р. запросив президента росії до Відня. Такий курс Австрійська Республіка мотивувала потребою підтримання регулярного політичного діалогу з Москвою» [Сафар'янс, 2019, С. 131]. Поміж мотивів, що спонукали австрійських політиків до підтримки, першочергово доречно назвати енергетичний фактор: «понад 70% газу Австрія імпортує з росії» [Сафар'янс, 2019, с. 131].

Наступним важливим аспектом є той факт, що російська агресія з 2014 р. негативно вплинула на характері українсько-австрійських взаємовідносин: «Австрійська Республіка була змушена ввести санкції проти російської федерації – одного з найважливіших своїх торговельних партнерів. Утім, Австрія ратифікувала Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, що демонструє

нам послідовність австрійських дипломатів щодо питання економічної інтеграції України з Європою» [Сафар'янс, 2019, с. 132].

Австрія не визнала референдуми та вибори на українських окупованих територіях у 2014 р., але виступила проти посилення санкцій щодо Москви. В. Файман, тодішній канцлер Австрії, підтримав Мінські перемовини: «Ми переконані, що переговори з залученням Росії є правильним шляхом» [Сафар'янс, 2019, С. 132]. Австрійський бізнес у результаті запровадження санкцій проти Росії зазнав вкрай відчутних фінансових збитків. У 2016 р. санкції проти Росії розкритикували голова Народної партії Райнгольд Міттерленер, голова Федеральної палати економіки Австрії Крістоф Ляйтль, а також віце-канцлер Австрії. Дані факти засвідчують, що певні представники австрійського істеблішменту абсолютно нормально відносяться до анексії Криму. Попри заяви впливових австрійських політиків про чимскоріше скасування санкцій проти Москви, офіційні представники лишаються непохитними. Наприклад, посол Австрії в Україні Герміне Поппеллер стверджував: «Австрія підтримує нові санкції проти Росії. Немає сумнівів щодо причин введення цих санкцій. Австрія не визнає незаконну анексію Криму. Австрія також хоче бачити припинення війни на Донбасі, яка підтримується Росією. Австрія повністю підтримує територіальну цілісність України» [Сафар'янс, 2019, С. 132]. Відтак роль Австрії, як і Євросоюзу загалом, є істотною щодо подолання кризи європейської системи безпеки.

Висновки. Таким чином, хоча наша держава не має спільних кордонів з Австрією, австрійсько-українська співпраця є вельми інтенсивною, а українсько-австрійські взаємозв'язки демонструють ґрунтовне історичне коріння. На сьогоднішньому етапі таке співробітництво є досить важливим кроком у напрямку європейської інтеграції України.

На нашу думку, простежується вузька українсько-австрійська двостороння взаємодія на міжнародному рівні. Одночасно, з часу входження західноукраїнських земель до складу Австрійської монархії, ці взаємини почасти набули внутрішнього імперського статусу. Спільне сприйняття двох народів через призму понять «колонія» та «метрополія» відбилися на характері подальшої співпраці. Всебічні умови такого співробітництва змінювались в залежності від історичних і геополітичних умов існування обох держав.

Отже, важливим доповненням двосторонніх українсько-австрійських відносин є взаємна співпраця у діяльності міжнародних організацій. Відтак це дає перспективу ефективніше узгоджувати дипломатичну активність і залучати нашу державу до загальноєвропейської мережі міжнародних організацій, що працює не тільки на міжнародний авторитет України, але й допомагає захищати та реалізовувати українські національні інтереси в загальноєвропейській системі міжнародних відносин. Однак, загальна криза нинішньої європейської системи безпеки ускладнює роботу механізмів багатовекторної дипломатії у міждержавних організаціях.

Література

1. Австрія. *Країни світу і Україна: енциклопедія*: в 5 т. / ред. колегія А.І. Кудряченко (голова) та ін.; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс, 2017. Т.1: Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа / науковий редактор 1-го тому А.Г. Бульвінський. 2017. С. 209–234.
2. Васильчук В. Австрійці в українському історико-культурному процесі. *Австрія й Україна на історичних перехрестях: науковий збірник*. К.: Дипломат. акад. України при МЗС України, 2016. С. 218–232.
3. Верхогляд В. Українсько-австрійське економічне співробітництво у 1991-2000 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01. Донецьк, 2002. 19 с.
4. Верхогляд В. Українсько-австрійські політичні відносини на вищому рівні: через минуле до майбутнього. *Етнічна історія народів Європи*. 2002. Вип. 12. С. 89–92.
5. ГДА МЗС України Ф. 1. Документи з основної діяльності (1944-2008), м. Київ Опис 4 (хронологічні межі з 1990 по 1998 рр.) 1. Спр. 6833а. Постійне Представництво України при міжнародних організаціях у Відні, запис бесід представника Ю.В. Костенка. 2 жовтня – 26 листопада 1991. 7 арк.
6. ГДА МЗС України Ф. 1. Оп. 4. Спр.8434. Економічні взаємозв'язки. 11 березня – 26 грудня 1996. 135 арк.
7. 25 років з дня встановлення дипломатичних відносин між Україною та Австрією. URL: austria.dp.ua/25-rokiv-z-dnya-vstanovlennya
8. Договірно-правова база між Україною та республікою Австрія. URL: <https://austria.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/996-dogovirno-pravova-baza>
9. Країни світу і Україна: енциклопедія: в 5 т. / ред. колегія А.І. Кудряченко (голова) та ін.; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс, 2017. Т.1: Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа / науковий редактор 1-го тому А.Г. Бульвінський. 2017. 564 с.
10. Кудряченко А. І. Зовнішньополітичні засади незалежної України. *Порівняльний аналіз політичних структур Австрії та України*. Доповіді і реферати двостороннього політологічного симпозиуму у приміщенні Австрійського Посольства в Києві 16-18 листопада 1995 р. / пер.: О. Голод, Т. Гаврилів, Ю. Прохасько. Львів: Е. Гофер, Ф. Рудич, 1996. С. 264–276.
11. Сафар'янс Є. Україна та Австрійська Республіка: співробітництво в європейському інтеграційному процесі. *Український історичний збірник*. 2016. Вип. 18. С. 267–276.
12. Сафар'янс Є. В. Діяльність Ю. В. Костенка на посаді постійного представника України при міжнародних організаціях у Відні на початку 1990-х рр. С. 187–190. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4881/1/Diialnist%20YuV%20Kostenka%20na.pdf>

13. Сафар'янс Є. В. Українсько-австрійська співпраця в умовах трансформації європейської системи міжнародних відносин (1992–2018): дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.02. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. 280 с.
14. Семенко В. Українсько-австрійські міждержавні двосторонні відносини протягом 1997–2012 рр. в контексті євроінтеграції України. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. Чернівці: Технодрук, 2013. Т. 27–28. С. 107–111.
15. Урядовий кур'єр. 2016. 21 вересня.
16. Яремчук В. Фактор «Австрійської цивілізаційної місії» та українство. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. Випуск XII. К. : ГДІП, 2011. С. 955–965.
17. Kostenko J. Die Außen politik der Ukraine: neue Akzente Der Donauraum. Vol. 34. Issue 1–2 (Dec.1994). S. 52–55.

References

1. Австрія. *Krainysvitu i Ukraina: entsyklopediia*: v 5 t. / red. kolehiia A.I. Kudriachenko (holova) tain.; – DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy». Kyiv: Feniks, 2017. T.1: Pivnichna Yevropa. Zakhidna Yevropa. Pivdenna Yevropa / naukovyi redaktor 1-ho tomu A.H. Bulvinskyi. 2017. S. 209–234. [in Ukrainian]
2. Vasylichuk V. Avstriitsi v ukrainskomu istoryko-kulturnomu protsesi. *Avstriia y Ukraina na istorychnykh perekhrestyakh: naukovyi zbirnyk*. K. : Diplom. akad. Ukrainy pry MZS Ukrainy, 2016. S. 218–232. [in Ukrainian]
3. Verkhohliad V. Ukrainsko-avstriiske ekonomichne spivrobitnytstvo u 1991–2000 rr.: avtoref. dys. na zdobuttia naukov. stupenia kand. ist. nauk : 07.00.01. Donetsk : Don. nats. un-t, 2002. 19 s. [in Ukrainian]
4. Verkhohliad V. Ukrainsko-avstriiski politychni vidnosyny na vyshchomu rivni: cherez mynule do maibutnoho. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. 2002. Vyp. 12. S. 89–92. [in Ukrainian]
5. HDA MZS Ukrainy F. 1. Dokumenty z osnovnoi diialnosti (1944–2008), m. Kyiv Opys 4 (khronolohichni mezhi z 1990 po 1998 rr.) 1. Spr. 6833a. Postiine Predstavnytstvo Ukrainy pry mizhnarodnykh orhanizatsiiakh u Vidni, zapys besid predstavnyka Yu.V. Kostenka. 2 zhovtnia – 26 lystopada 1991. 7 ark. [in Ukrainian]
6. HDA MZS Ukrainy F. 1. Op. 4. Spr.8434. Ekonomichni vzaiemozviazky. 11 bereznia – 26 hrudnia 1996. 135 ark. [in Ukrainian]
7. 25 rokiv z dnia vstanovlennia diplomatychnykh vidnosyn mizh Ukrainoiu ta Avstriieiu. URL: austria.dp.ua/25-rokiv-z-dnya-vstanovlennya [in Ukrainian]
8. Dohovirno-pravova baza mizh Ukrainoiu ta respublikoiu Avstriia. URL: <https://austria.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/996-dogovirno-pravova-baza> [in Ukrainian]

9. Krainysvitu i Ukraina: entsyklopediia: v 5 t. / red. kolehiia A.I. Kudriachenko (holova) ta in.; DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy». Kyiv: Feniks, 2017. T.1: Pivnichna Yevropa. Zakhidna Yevropa. Pivdenna Yevropa / naukovyi redaktor 1-ho tomu A.H. Bulvinskyi. 2017. 564 s. [in Ukrainian]
10. Kudriachenko A. I. Zovnishno-politychni zasady nezalezhnoi Ukrainy. *Porivnialnyi analiz politychnykh struktur Avstrii ta Ukrainy*. Dopovidi i referaty dvostoronnoho politolohichnoho sympoziumu u prymishchenni Avstriiskoho Posolstva v Kyievi 16-18 lystopada 1995 r. / per.: O. Holod, T. Havryliv, Yu. Prokhasko. Lviv : E. Hofer, F. Rudych, 1996. S. 264–276. [in Ukrainian]
11. Safarians Ye. Ukraina ta Avstriiska Respublika: spivrobitnytstvo v yevropeiskomu intehtratsiinomu protsesi. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*. 2016. Vyp. 18. S. 267–276. [in Ukrainian]
12. SafariansYe. V. Diialnist Yu. V. Kostenka na posadi postiinoho predstavnyka Ukrainy pry mizhnarodnykh orhanizatsiiakh u Vidni na pochatku 1990-kh rr. S. 187–190. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4881/1/Diialnist%20YuV%20Kostenka%20na.pdf> [in Ukrainian]
13. SafariansYe. V. Ukrainsko-avstriiska spivpratsia v umovakh transformatsii yevropeiskoi systemy mizhnarodnykh vidnosyn (1992–2018): dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: 07.00.02. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2019. 280 s. [in Ukrainian]
14. Semenko V. Ukrainsko-avstriiski mizhderzhavni dvostoronni vidnosyny protiahom 1997 – 2012 rr. v konteksti yevrointehratsii Ukrainy. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*. Chernivtsi : Tekhnodruk, 2013. T. 27–28. S. 107–111. [in Ukrainian]
15. Uriadovyi kurier. 2016. 21 veresnia. [in Ukrainian]
16. Yaremchuk V. Faktor «Avstriiskoi tsyvilizatsiinoi misii» ta ukrainstvo. *Ukraina dyplomatychna. Naukovyi shchorichnyk*. Vypusk XII. K. : HDIP, 2011. S. 955–965. [in Ukrainian]
17. Kostenko J. Die Außen politik der Ukraine: neue Akzente Der Donauraum. Vol. 34. Issue 1–2 (Dec.1994). S. 52–55. [in German]

УДК 336.24.07:343.35](438)«1920/1927»

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.01.020>

Андрій КЛІШ

Тернопільський національний
педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

Тернопіль, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6074-6064>

Микола МОСКАЛЮК

Тернопільський національний
педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

Тернопіль, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4122-5834>

ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ МИТНИМИ ОРГАНАМИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1920–1927 рр.)

Анотація. У статті досліджено зловживання службовим становищем митними органами Другої Речі Посполитої у 1920–1927 рр. Окреслена проблематика практично не висвітлена в українській історичній науці, тому й потребувала цілісного і системного аналізу. Становлення митних органів Другої Речі Посполитої відбувалося у складних умовах відновлення її державності. Цілком закономірно, що це відобразилося і на організації митних органів. Такі негативні прояви в діяльності митних структур, як-от: зловживання службовим становищем, що проявлялося у зменшенні надходжень до державного бюджету, додаткових й необґрунтованих нарахуваннях сплати податку, відсутності загальнодоступної інформації щодо термінів дії пільгових умов експорту та імпорту товарів і вантажів, «різночитань» нормативно-правової документації тощо були наслідком, з одного боку, відсутності на початковому етапі формування достатньо кваліфікованих фахових кадрів, їх низького матеріального становища, з іншого – слабого контролю з боку інспекторатів митної варті, «Дирекції мит у Львові» та Департаменту мит Міністерства фінансів.

Зважаючи на масові прояви зловживань службовим становищем митними органами Другої Речі Посполитої у зазначений період, влада намагалася кардинально змінити ситуацію виключно адміністративними і дисциплінарними стягненнями, однак упродовж окресленого періоду її так і не вдалося суттєво її

покращити. Конкретні дії інспекторатів митної варті, «Дирекції мит у Львові» та Департаменту мит Міністерства фінансів в подоланні зловживань службовим становищем, зазвичай, ґрунтувалися на перевірці посадової документації, намаганні притягнути винних до адміністративної відповідальності. Як свідчить аналіз архівних справ, такі випадки не були масовими, а окремими фактами. Проблема полягала в тому, що як фізичним, так і юридичним особам, було доволі складно довести зловживання службовим становищем митними органами Другої Речі Посполитої, позаяк службовці використовували потужний бюрократичний апарат, значну кількість інструктивних листів, розпоряджень, тарифних сіток щодо сум оподаткування експорту чи імпорту товарів чи вантажів. Частково вирішити назрілу проблему мали змогу лише ті підприємства або підприємці, які наймали фахових адвокатів, які в судовому порядку доводили неправомірність дій митних органів. На нашу думку, це передусім пов'язано з сумою додаткових нарахунків митними органами сплати податків, коли вартість послуг адвокатів її не перевищувала.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, митні органи, службове становище, зловживання, міжвоєнний період.

Andrii KLISH

Ternopil Volodymyr Hnatiuk

National Pedagogical University

Ternopil, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6074-6064>

Mykola MOSKALIUK

Ternopil Volodymyr Hnatiuk

National Pedagogical University

Ternopil, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4122-5834>

ABUSE OF THE OFFICIAL POSITION BY THE CUSTOMS AUTHORITIES OF THE REPUBLIC OF POLAND (1920–1927)

Abstract. The article examines the abuse of official position by the customs authorities of the Republic of Poland in 1920–1927. The outlined problem is practically not covered in Ukrainian historical science, therefore it required a holistic and systematic analysis. The formation of the customs authorities of the Republic of Poland took place in the difficult conditions of the restoration of its statehood. It is quite natural that this was reflected in the organization of customs authorities. Such negative manifestations in the activities of customs structures, such as: abuse of official position, which manifested itself in the reduction of revenues to

the state budget, additional and unfounded tax payments, the absence of publicly available information on the terms of validity of preferential conditions for the export and import of goods and cargo, “different readings” regulatory and legal documentation, etc., were the result, on the one hand, of the lack of sufficiently qualified professional personnel at the initial stage of formation, their low financial status, and on the other hand, weak control by the inspectorates of the customs guard, the «Directorate of Customs in Lviv» and the Customs Department of the Ministry of Finance.

Taking into account the massive manifestations of abuse of official position by the customs authorities of the Republic of Poland in the specified period, the authorities tried to radically change the situation exclusively with administrative and disciplinary sanctions, but during the outlined period it was not possible to significantly improve it. The specific actions of the inspectorates of the customs guard, the «Directorate of Customs in Lviv» and the Department of Customs of the Ministry of Finance in overcoming abuses of official position were usually based on the inspection of official documents, efforts to bring the guilty to administrative responsibility. As evidenced by the analysis of archival records cases, such cases were not mass, but individual facts. The problem was that it was quite difficult for both individuals and legal entities to prove the abuse of their official position by the customs authorities of the Republic of Poland, since the officials used a powerful bureaucratic apparatus, a significant number of instruction letters, orders, tariff grids regarding the amounts of taxes on exports or imports of goods or cargo. Only those enterprises or entrepreneurs who hired professional lawyers who proved the illegality of the actions of the customs authorities in a court of law were able to partially solve the looming problem. In our opinion, this is primarily related to the amount of additional charges by customs authorities for tax payment, when the cost of lawyers' services did not exceed it.

Key words: the Republic of Poland, customs authorities, official position, abuse, interwar period.

Постановка проблеми. Основне призначення митних органів – наповнення державної скарбниці та контроль за імпортом та експортом товарів і вантажів. Власне від їх ефективності залежав і залежить розвиток господарства, торговий економічний баланс, забезпечення громадян товарами і продуктами, врешті-решт, соціальна стабільність в суспільстві. Тому зловживання службовим становищем митними органами Другої Речі Посполитої в окреслений період негативно відобразилося на іміджі відновленої держави, дискредитувало її митну і фінансову політику.

Аналіз досліджень та публікацій. Варто констатувати, що на сьогодні задекларована нами наукова проблема практично науковцями не вивчалася. Частково ті чи інші загальні аспекти досліджуваної проблеми вивчали [Сай, 2011], [Русенко, 2012], [Кулик, 2022–2023] та інші автори. Власне невивченість наукової тематики актуалізує її наукову новизну. Основу джерельної бази

становлять архівні матеріали фонду 162 «Дирекція мит, м. Львів. 1922–1939 рр.» Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України).

Мета дослідження – проаналізувати особливості зловживань службовим становищем митними органами Другої Речі Посполитої упродовж 1920–1927-х рр.

Виклад основного матеріалу. Зловживання митними органами Другої Речі Посполитої в досліджуваний період призводили до масових звернень підприємств та підприємців до «Дирекції мит у Львові», якій підпорядковувалися усі митниці на території Краківського, Львівського, Станіславівського і Тарнопільського воєводств. Зокрема, до згадуваної структури зверталось товариство «Schenker S-ka» з Білостоку щодо додаткового збору мита за 12 залізних бочок. Зважаючи на незаконність дій митної служби, Міністерство фінансів уповноважувало очільника «Дирекції мит у Львові» скасувати платіжне доручення щодо додаткового стягнення суми 873,35 злотих (далі – зл.) митного збору за 12 порожніх залізних бочок, розмитнених для ввезення ріпакової олії [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 79]. Сфера, в якій митниці зловживали службовим становищем – ввезення вживаного одягу зі США, що свідчило про низьку купівельну спроможність населення. Після проведеного розслідування виявилось, що 20 грудня 1924 р. митниця у Перемишлі повідомляла «Дирекцію мит у Львові» про те, що фірма «Reginie Halpern» із Кам'янки Волоської мала отримати відшкодування у розмірі 41,90 зл. за надміру сплачений митний збір. Однак при перевірці виявилось, що на партію вживаного одягу зі США вона взагалі не накладалася. Сплачена сума підлягала списанню, заповнену квитанцію необхідно було надати до митниці у Львові для подальших дій [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 71. Арк. 65]. Натомість комерційна структура «Frieda brand» сплатила митний тариф у розмірі 25,20 зл. Йшлося про ввезення вживаного одягу зі США [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 71. Арк. 71]. Аналогічна ситуація була з вживаними товарами зі США. Незаконно сплачено суму в розмірі 162,2 зл. Відповідно «Дирекція мит у Львові» вилучала митні декларації і квитанції про сплату зазначених сум для проведення службового розслідування [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 71. Арк. 69, 73, 75, 77, 79, 81]. 1 квітня 1925 р. митниця у Перемишлі надсилала до звіту та протоколу допит службовця, який перевіряв вантаж зі США й допустив халатність [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 19].

15 лютого 1926 р. адміністрація «Дирекції мит у Львові» інформувала митницю в Перемишлі, що на підставі статті 11 пункту 4 регламенту положення про митні тарифи була фінансова заборгованість в розмірі 29,65 зл. перед Катериною Климко щодо ввезення нею партії вживаного одягу зі США, розмитненого місцевою митницею ще в січні минулого року. Вказану суму необхідно було повернути зазначеній особі лише після заповнення необхідних документів місцевою гміною і поданих до митниці на відшкодування мита [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 200].

До «Дирекції мит у Львові» зі скаргою зверталось «Об'єднання хрещених чоловіків та жінок» з Кам'янця Бельського і просило митницю про звільнення від сплати мита «25 пакунків вживаного одягу, надісланого зі США» через митницю у Тарнові [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 242]. Шимон Вілнер, мешканець Стрия, повідомляв про те, що його рідна сестра Рифка Рейнхарз, громадянка США, надсилала вживаний одяг – сукні й взуття. Серед якого виявлено нове взуття для його дітей, тому митниця нарахувала податок в розмірі 150 зл., яке на прохання Ш. Вілнера, знижено до 70,55 зл. Однак воно перебувало в заставі до часу сплати мита [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 92. Арк. 24]. Зважаючи на обставини, 12 березня 1926 р. управління єврейської гміни у Стрию видало Ш. Вілнерові, 48 років, одруженому, батькові чотирьох дітей «Свідоцтво убогства», у якому зазначалося, що він не володів жодним рухомим і нерухомим майном, «...заробітку заледве вистарчало на скромне, убоге виживання з родиною». Мав борг 3080 зл. [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 92. Арк. 25–26].

Департамент мит Міністерства фінансів уповноважував «Дирекцію мит у Мисловіцах» провести безмитне оформлення вантажу. Однак необхідно було звернутися до зазначеної митниці [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 243–244]. Гмінна влада Кам'янця Бельського просила сприяння у вирішенні цього питання, наголошувала на тому, що «Об'єднання хрещених чоловіків та жінок» нараховувало понад 200 осіб, в основному безробітних [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 245–245 зв.]. У місцевому поштовому відділенні зберігалося шість посилок з вживаним одягом для потреб вказаного товариства [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 246]. Йшлося про звернення Р. Кунітца з Кам'янця Бельського, у якому він стверджував, що вживаний одяг використовував не для власних потреб, «...ці посилки призначені для незаможних родичів відправників» [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 248]. Відомо, що у березні поточного року він отримав чотири безмитні відправлення, тому й виникла підозра, що він або займався торгівлею вживаним одягом або був посередником між відправниками та одержувачами товару. Митниця передала справу до «Дирекції мит у Львові» для її вирішення [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 248]. Однак пункт 5 циркуляру Міністерства фінансів від 4 лютого 1920 р. передбачав звільнення від сплати мита ввезення вживаного одягу, надісланого з-за кордону [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 249]. Так, у «Декларації», поданій Р. Кунітцем, наголошувалося на тому, що «...пакунок, надісланий мені паном... з Америки, є подарунком і містить речі лише для мого особистого користування. При цьому я зобов'язуюсь нікому не віддавати отримані в подарунок речі та визнаю, що в майбутньому буду нести кримінальну відповідальність за вчинення злочинів» [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 249, 251, 252].

Давид Гіршфельд, 62 років, безробітний, з Горлиці, повідомляв про те, що у вересні 1925 р. місцеве поштове відділення повідомляло його про отримання посилки. Тому, «...не маючи уявлення про її вміст і знаючи, що як бідна людина

я міг би скористатися пільгами, на які я мав право в цьому випадку, я зрозумів, що від мене вимагалася сплата митного збору в сумі 91,10 зл.» [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 83]. Не маючи змоги оплатити вартість посилки, «...я позичив зазначену суму і досі не повернув цю заборгованість, тому що невдовзі після отримання відправлення у мене серйозно погіршився стан здоров'я, внаслідок чого я був змушений присвятити весь свій заробіток на покращення мого здоров'я». Просив відшкодувати вартість сплати посилки [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 83]. Маркус Лович, підприємець зі Львова, інформував «Дирекцію мит у Львові» щодо незаконних дій митниці з накладення додаткової оплати мита. На підставі платіжного доручення місцевої митниці його зобов'язували сплатити 185,85 зл. На його думку, неправильне визначення суми відбулося з вини митниці, яка помилково нарахувала занижену суму податку. «Я отримав матеріальні збитки, які неможливо відновити. Товар з нижчим митом я вже продав, розрахувавши ціну відповідно до мита, тому повинен сплатити додаткове мито з власних коштів» [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 141. Арк. 92–92 зв.].

Фірма зі статусом міжнародного перевізника «Józ J. Leinkauf Sp. Akc.» при оплаті митного тарифу на замовлені інструменти, намагалася повернути надлишок від суми коштів переплати [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 59]. Адміністрація парового млина у Жижневі повідомляла «Дирекцію мит у Львові» про надсилання товарно-транспортної накладної на вагон № 429901 та рахунок-фактуру митниці в Освенцімі за неправильно нараховане мито в розмірі 96,98 зл., отримані агрегати, на які не поширювалися правила сплати мита [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 106]. У повідомленні «Дирекції мит у Львові» йшлося про те, що імпортовані шевські машинки вагою 657 кг не підлягали митним пільгам, тому що дозвіл на їх ввезення закінчувався 30 червня 1927 р. Їх ввезено на митну територію значно пізніше [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 131. Арк. 20]. 24 лютого 1926 р. очільник ДМЛ повідомляв про продовження на один місяць, до 14 березня поточного року вивезення за кордон умовно розмитненого монтажного інструменту на підставі митної декларації (номер 15961) [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 196].

Приватне підприємство «J. Kapeller» із Тарнова, що торгувало сільськогосподарською технікою, швейними і друкарськими машинками, також вимагала повернення надміру сплаченого мита [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 6]. 5 січня 1926 р. фірма «Nussbaum» із Кракова зверталася з приводу повернення місцевою митницею додаткового сплаченого мита. Представники комерційної структури наголошували на тому, що саме у цей день набув чинності новий митний тариф, що збільшував суму оплати митного тарифу з 10 – до 40 %. Митниця у Кракові неправильно тлумачила зміни, не беручи до уваги той факт, що 10 % знижка ще діяла, натомість нарахувала вартість сплати основного мита, збільшивши його на 40 % на партію імпортованих

гумових плащів. Усього підлягала поверненню сума в розмірі 1913,35 зл. [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 5].

10 червня 1925 р. фірма «Gustav Boehm» – фабрика туалетного мила і парфумів у Кракові зверталася з приводу того, що митниця нарахувала доплати до митного тарифу в розмірі 173,50 зл. Вказана сума підпадала під дію митного правил. «Митне управління люб'язно виявляє ще раз уважну перевірку відповідного тарифу, щоб переконатися, що різниця, яка зараз заявлена, є результатом розрахунку мита відповідно до пункту 177/3а. Це нерозумно» [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 13]. Перевірка виявила, що «Дирекція мит у Львові» рекомендувала митниці відкликати платіжне доручення на зазначену суму як необґрунтоване, оскільки попередньо компанія мала назву «Mewa» – фабрика туалетного мила та парфумів, змінену 10 лютого 1925 р. [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 13].

Зареєстрована у Львові компанія «Franciszek Tahaczewski» придбала борошно у США. Після того імпортований товар прибув до Гамбурга, його завантажили у залізничний вагон (номер накладної 30858 від 21 липня 1925 р.) і відправили до пункту призначення (номер накладної 35737 від 24 липня 1925 р.). Позаяк про скасування митних знижок не було оголошено завчасно, залізничний вагон був орендований «Громадським банком» у Львові, «...маючи інші зобов'язання, я не поспішав купувати його раніше 1 серпня цього року, розраховуючи на те, що навіть якби скасування митних пільг відбулося, борошно не підлягало б сплаті мита, а я купив товар лише 6 серпня цього року. Коли я купив товарно-транспортну накладну, дізнався, що треба сплатити мито і заплатив на місцевій митниці за цей вагон вагою 15600 кг 1478,90 зл. у відповідності з доданою податковою декларацією» [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 64].

Власник Ф. Табачинський апелював до того, що цей «...платіж є для мене неочікуваною великою втратою, і я дуже прошу вас за те, що ці товари перетнули польський кордон і були у Львові 30 липня 1925 р. ... у зв'язку з тим, що 1 серпня цього року на місцевій митниці не знали, що митні пільги скасовано, а тим більше, що вони не стосувалися товарів, які перетнули польський кордон, тому дуже прошу повернути сплачене мито» [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 65]. Бюрократична тяганина призвела до того, що лише 5 січня 1926 р. «Дирекція мит у Львові» розглянула справу Ф. Табачинського щодо повернення мита, тому що митні пільги діяли до 31 липня 1925 р., тобто до того часу, коли імпортоване борошно вже було у Львові. Враховуючи викладене, власник імпортованого товару мав право на відшкодування суми у розмірі 1478,90 зл. З аналізу архівної справи невідомо чи вказана особа отримала відшкодування [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 70–72, 74].

Митниця в Кракові інформувала «Дирекцію мит у Львові» про те, що місцевий мешканець Яків Ієшенбаум скаржився на неправильно застосовані митні правила щодо отримання ним вантажу. Йшлося про вироби з бавовни,

які митниця оцінила як вовняні, відповідно й вартість розмитнення зросла на 76,65 зл. «Я надсилаю всі зазначені документи, а також сертифікат на товар і прошу митне управління після перевірки звільнити мене від несправедливого покарання» [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 114]. Арон Маркус з Жешува звертався до «Дирекції мит у Львові» з приводу неналежного оформлення митних зборів, поточних додаткових виплат в розмірі 684,35 зл. [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 132–132 зв, 133]. Адвокат Ігнатій Маглер інформував «Дирекцію мит у Львові» про те, що його клієнт М. Браунер з Кракова вимагав виплати суми додаткових митних зборів у розмірі 200 зл. в триденний термін, в противному разі обіцяв подати скаргу про її виплати в судовому порядку [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 128. Арк. 19].

Фірма «Langer i Nadel» з Кракова повідомляла «Дирекцію мит у Львові» про те, що за чотири ящики з біжутерією вагою 423 кг заплачено мито в розмірі 1167,65 зл., поверненню підлягала сума 467,10 зл. [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 129. Арк. 58]. Департамент мит Міністерства фінансів інформувала «Дирекцію мит у Львові» про те, що «Спілка прихильників пожежної охорони у Львові» зверталася з проханням продовжити надання пожежним частинам міста митних пільг, що діяли з 1920 р., позаяк вони не змогли їх імпортувати необхідне обладнання. «Одразу після війни східні воєводства були знищені, польська промисловість ще не могла задовольнити всіх потреб, пов'язаних з відбудовою країни, на сьогодні обставини змінилися, і тепер імпортне протипожежне обладнання вкрай необхідне і чи може бути звільнене від мит на підставі постанови, виданої сім років тому?» [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 129. Арк. 1].

Фірма «Ch. F. Leistner» із Кракова подавала скаргу, у ній йшлося про те, вона «винесена з порушенням усіх принципів верховенства права, правової безпеки та правових норм» [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 107]. Зокрема, на думку юристів фірми, виплата переплати митного боргу відбувалася упродовж 30 днів у відповідності зі статтею 16 митного кодексу від липня 1924 р., а не через півтора року після внесення основною суми вартості товару. «В жодному разі не можна вимагати переплату через 30 днів через нібито неправильно застосовану позицію щодо сплати мита митним органом, який належним чином оподатковував товари» [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 107 зв.]. Компанія «Ch. F. Leistner» вважала, так звані «переплати» були незаконними, оскільки суперечили положенням про митні збори, тому постановою Міністерства фінансів від 5 липня 1925 р. і № 80 від квітня 1926 р. були недійсними, позаяк закон не мав зворотної сили [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 107–107 зв., 108].

Міністерство фінансів не приймало до уваги звернення товариства «Salomon HIRSCH» з Кракова щодо «правильності» донарахування митних платежів [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 72]. Фірма «H. Mendelsohn» зверталася з проханням про відшкодування вартості сплати мита, оформленого митницею в Перемишлі з долученням експортної квитанції. Сума якого так і не буда відшкодована [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 115. Арк. 3]. Компанія

«J. Goldmann» з Кракова оскаржувала платіжне доручення, видане місцевою митницею в розмірі 67,90 зл. на відправлені – один трикотажний жилет, хустки зі штучного шовку. Митниця вимагала покрити вказану вартість сплати мита, мотивуючи це тим, що це були чоловічі шарфи, зв'язані з натурального матеріалу [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 120].

Міністерство фінансів інформувало «Дирекцію мит у Львові» про те, що фірма «Lazars Bross» з Кракова оскаржувала резолюцію місцевої митниці щодо додаткової переплати мита в розмірі 196,80 зл. [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 128. Арк. 55]. Податкова інспекція Львова інформувала про додаткове стягнення мита з місцевої фірми «J. Torten» в розмірі 1750,50 зл. на рахунок митниці першого класу в Перемишлі [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 32 зв.]. 6 квітня 1926 р. Департамент мит Міністерства фінансів вимагав у «Дирекції мит у Львові» інформації про проведення митного контролю на підприємстві «Hugo Wattman» у зв'язку з розпорядженням від 15 лютого 1924 р. [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 92. Арк. 105]. Йшлося про надання пільгового митного оподаткування на імпортовані вантажів і одноразову перевірку їх використання у виробничих умовах для підтвердження практичного застосування. Так, 16 березня 1926 р. «Дирекція мит у Львові» здійснювала планову перевірку одного із товариств, що займалося торгівлею деревини. Як виявилось, чотири партії деревини воно придбало у чеської компанії «Tarnowskie Góru» безкоштовно, тому й виникла потреба перевірити транспортні та митні документи. За нашими підрахунками, загальна заборгованість складала 43,45 зл. Однак митниця резюмувала, що «...незважаючи на всі зусилля, ми не можемо задовольнити запити на оплату, оскільки у нас немає відповідних доказів, і нам важко сьогодні, після більш ніж року, подавати будь-які претензії...» [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 322].

Настільки проблема зі зловживаннями службовим становищем митних органів була масовою, що 15 квітня 1926 р. Департамент мит Міністерства фінансів повідомляв «Дирекцію мит у Львові» у листі під грифом «Негайне» про виконання наказу щодо виправлення списків зарахованих мит [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 92. Арк. 102]. Так, 30 квітня 1926 р. «Дирекція мит у Львові» інформувала фірму «S. i A. Lajzerowicz i Ska» з Беджина про те, що в результаті неточності, у вантажі, поданому до митного оподаткування, у відповідності з оригіналами декларацій, були еластичні стрічки з віскози та бавовни. Внаслідок чого митниця не отримала суми в розмірі 760,50 зл., позаяк декларант задекларував весь товар, а не окремо матеріали з віскози та бавовни [ЦДІАЛ України. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 33].

Висновки. У статті досліджено зловживання службовим становищем митними органами Другої Речі Посполитої упродовж 1920–1927-х рр. Висвітлено особливості їх проявів у додаткових й необґрунтованих нарахуваннях сплати податку, відсутності загальнодоступної інформації щодо термінів дії пільгових умов експорту та імпорту товарів і вантажів, «різночитань» нормативно-правової документації, відсутності на початковому

етапі формування достатньо кваліфікованих фахових кадрів, їх низького матеріального становища, слабого контролю з боку інспекторатів митної варті, «Дирекції мит у Львові» та Департаменту мит Міністерства фінансів.

Література

1. Кулик С. Дефініція контрабанди міжвоєнного періоду як соціально-економічного явища та її моральні аспекти. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції* (13–14 травня 2022 року, м. Тернопіль). Тернопіль: Вектор; ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 162–164.
2. Кулик С. Ю. Підготовка кадрів митної служби у Речі Посполитій (20-ті рр. ХХ ст.). *Сучасний стан та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (Кременчук, 9 лютого 2023 р.): у 3 ч. Кременчук: ЦФЕНД, 2023. Ч. 3. С. 25–26.
3. Кулик С. Ю. Умови та особливості переміщення транспортних засобів через митні кордони речі посполитої у міжвоєнний період. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Том 34 (73) № 1. Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 86–91.
4. Кулик Соломія. Підготовка кадрів митної служби Дирекцією мит у Львові (1920-ті рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2023. Том 39. С. 217–230.
5. Кулик С. Особливості польсько-радянської угоди 1925 р. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Том XIV: Виміри сталого розвитку в теорії та практиці / ред.: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін-Ужгород-Перемишль-Херсон: Посвіт, 2023. С. 23–24.
6. Іван Зуляк, Соломія Кулик. Функціонування Центральної школи митної варті в Ґурі Кальварії (1925 р.). *XIV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція. Тези доповідей*. Чернівці, 27–28 жовтня 2023 р. Наук. редак. О. В. Добржанський. Чернівці: Технодрук, 2023. С. 223–225.
7. Сай Н. Я. Становлення та розвиток митної справи на західноукраїнських землях з IX ст. до 90-х рр. ХХ ст. (на матеріалах Львівської митниці). Дис.... канд. юр. наук. Львів, 2011. 185 с.
8. Русенко С. Державне забезпечення Польщею захисту свого східного кордону. *Шоста міжнародна наукова школа-семінар «Історія торгівлі, податків та мита»*. Тези доповідей (Дніпропетровськ, 11–12 жовтня 2012 р.). С. 55–56.
9. Маложон О. І. Історія виникнення і розвитку митної справи в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 2. 2017. С. 143–147.
10. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 162. Оп. 1.

References

1. Kulyk S. Definiitsiia kontrabandy mizhvoiennoho periodu yak sotsialno-ekonomichnoho yavyscha ta yii moralni aspekty. *Tsinnisni oriiientyry v suchasnomu sviti: teoretychnyi analiz ta praktychnyi dosvid: zbirnyk tez IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (13–14 travnia 2022 roku, m. Ternopil). Ternopil: Vektor; TNPU im. V. Hnatiuka, 2022. S. 162–164. (in Ukrainian)
2. Kulyk S. Yu. Pidhotovka kadriv mytnoi sluzhby u Rechi Pospolytii (20-ti rr. KhKh st.). *Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku nauky, osvity, tekhnolohii ta suspilstva: zbirnyk tez dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kremenchuk, 9 liutoho 2023 r.): u 3 ch. Kremenchuk: TsFEND, 2023. Ch. 3. S. 25–26. (in Ukrainian)
3. Kulyk S. Yu. Umovy ta osoblyvosti peremishchennia transportnykh zasobiv cherez mytni kordony rechi pospolytoi u mizhvoiennyi period. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Istorychni nauky*. Tom 34 (73) № 1. Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2023. S. 86–91. (in Ukrainian)
4. Kulyk Solomiia. Pidhotovka kadriv mytnoi sluzhby Dyrektsiieiu myt u Lvovi (1920-ti rr.). *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imen Ivana Ohienka. Istorychni nauky*. 2023. Tom 39. S. 217–230. (in Ukrainian)
5. Kulyk S. Osoblyvosti polsko-radianskoi uhody 1925 r. *Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy*. Tom KhIV: Vymiry staloho rozvytku v teorii ta praktytsi / red.: Ya. Gzhesiak, I. Zymomria, V. Ilnytskyi. Konin-Uzhhorod-Peremyshl-Kherson: Posvit, 2023. S. 23–24. (in Ukrainian)
6. Ivan Zuliak, Solomiia Kulyk. Funktsionuvannia Tsentralnoi shkoly mytnoi varty v Guri Kalvarii (1925 r.). *KhIV Bukovynska mizhnarodna istoriko-kraieznavcha konferentsiia. Tezy dopovidei*. Chernivtsi, 27–28 zhovtnia 2023 r. Nauk. redak. O. V. Dobrzhanskyi. Chernivtsi: Tekhnodruk, 2023. S. 223–225. (in Ukrainian)
7. Sai N. Ya. Stanovlennia ta rozvytok mytnoi spravy na zakhidnoukrainskykh zemliakh z IKh st. do 90-kh rr. KhKh st. (na materialakh Lvivskoi mytnytsi). *Dys.... kand. yur. nauk*. Lviv, 2011. 185 s. (in Ukrainian)
8. Rusenko S. Derzhavne zabezpechennia Polshcheiu zakhystu svoho skhidnoho kordonu. *Shosta mizhnarodna naukova shkola-seminar «Istoriia torhivli, podatktiv ta myta»*. *Tezy dopovidei* (Dnipropetrovsk, 11–12 zhovtnia 2012 r.). S. 55–56. (in Ukrainian)
9. Malozhon O. I. Istoriia vynyknennia i rozvytku mytnoi spravy v Ukraini. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. Vypusk 2. 2017. S. 143–147. (in Ukrainian)
10. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv. F. 162. Op. 1.

УДК 94 (474.5+477)

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.01.031>**Ярослав ВІЗНЯК***Західноукраїнський національний університет**Тернопіль, Україна*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9270-507X>

ЛИТВА-УКРАЇНА: ІСТОРИЧНА ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНІСТЬ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Анотація. У статті зазначено, що литовсько-українські відносини посідають важливе місце у національній історії обох держав та загальноєвропейському історичному процесі.

Проаналізовано міждержавні політичні взаємини, що формують загальні тенденції двосторонньої співпраці. Показано значення зв'язків між українським та литовським громадянськими суспільствами з бачення стимулів до демократичних перетворень та європейського вибору нашої країни.

Здобуття Україною державної незалежності розкрило нові можливості для співпраці з державами світу, однією з яких стала Литовська Республіка, традиція відносин з котрою сягає епохи середньовіччя. З іншого боку, наявність спільності в позиціях України та Литви з широкого кола питань зовнішньої політики, насамперед безпекової політики та питання вразливості до російського політичного втручання сприяли доволі швидкому налагодженню діалогу між двома країнами. Стартовий етап розвитку після проголошення незалежності обох держав виявився багато в чому схожим як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Проте, обидві держави пішли своїми шляхами у реалізації зовнішньополітичних цілей. Наприкінці радянської епохи в литовському суспільстві хоч і висувалося кілька можливих варіантів щодо майбутнього зовнішньополітичного статусу країни, всі політичні сили були єдині у питаннях щодо «повернення до Європи».

Геополітичний простір визначив ключові параметри діяльності України та Литви на міжнародному рівні. Перебування у сфері зацікавленості США, ЄС та Росії диктує обох державам необхідність геополітичного вибору. Зрозуміло, що цей вибір є визначальним для перспектив розвитку. У даному контексті своєчасно та слід брати до уваги практику Литовської Республіки, у якій консенсус політичних сил відносно проблем зовнішньополітичної орієнтації держави був досягнутий практично відразу після проголошення незалежності.

З'ясовано, що політичні зв'язки України та Литви пройшли за своїми темпами швидко еволюцію, хоча стартовий момент не був досить динамічним. Після встановлення дипломатичних відносин, політичні взаємини між двома країнами перебували у стані певного політичного «затишшя», пов'язаного, перш за все, зі складною внутрішньополітичною ситуацією у Литві та інтересом її колишнього керівництва до західного вектору зовнішньої політики.

Ключові слова: Україна, Литовська Республіка, зовнішня політика, міжнародні відносини, Європейський Союз.

Yaroslav VIZNIAK

West Ukrainian National University

Ternopil, Ukraine

LITHUANIA-UKRAINE: HISTORICAL CONNECTION AND PRESENT REALITIES

Abstract. The article states that Lithuanian-Ukrainian relations occupy an important place in the national history of both states and the pan-European historical process.

The interstate political relations that shape the general trends of bilateral cooperation are analyzed. The importance of ties between Ukrainian and Lithuanian civil societies in terms of incentives for democratic transformations and the European choice of Ukraine is shown.

The acquisition of state independence by Ukraine opened up new opportunities for cooperation with the countries of the world, one of which was the Republic of Lithuania, the tradition of relations with which dates back to the Middle Ages. On the other hand, the presence of commonality in the positions of Ukraine and Lithuania on a wide range of foreign policy issues, primarily security policy, and the issue of vulnerability to Russian political interference contributed to the fairly quick establishment of a dialogue between the two countries. The initial stage of development after the declaration of independence of both states turned out to be similar in many respects, both in domestic and foreign policy.

The geopolitical space determined the main parameters of the activities of Ukraine and Lithuania in the international arena. Being in the sphere of interest of the USA, the EU and Russia dictates the need for geopolitical choices for both states. It is clear that this choice is decisive for development prospects. In this context, it is precisely the experience of the Republic of Lithuania that should be taken into account, in which a consensus of political forces regarding the foreign policy orientation of the country was reached almost immediately after the declaration of independence.

It was found that the political relations between Ukraine and Lithuania underwent a rapid evolution at their own pace, although the starting moment was not dynamic enough. After the establishment of diplomatic relations, the political relations between the two countries were in a state of a certain political «lull», connected, first of all, with the difficult national political situation in Lithuania and the fascination of its former leadership with the Western vector of foreign policy.

Key words: Ukraine, Republic of Lithuania, foreign policy, International Relations, European Union.

Постановка проблеми. Формування та реалізація зовнішньополітичного курсу України відносно Литовської Республіки має базуватися на врахуванні специфіки цієї держави, що полягає, передусім, у вагомій обмеженості виробничих, сировинних, фінансових та інших ресурсів, значній залежності економіки від Росії, ментальності литовців, що виходить із комплексу малої нації та зростаючої ролі релігійного чинника (Литва є католицькою країною). Усі ці та інші особливості віддзеркалюються на характері та розвитку внутрішньополітичного і етнокультурного процесів, а також на доктрині та практичних заходах зовнішньополітичної діяльності держави.

Враховуючи актуальність теми, метою визначено розкрити еволюцію ключових напрямів (політичного, соціально-економічного, науково-технічного, гуманітарного) литовсько-української співпраці. Відповідно до тематики, зроблено спробу дослідити передумови становлення двосторонніх відносин, місце та роль рівнів, форм та механізмів співробітництва центральних органів державної влади та управління у системі міжнародних взаємин і зовнішньої політики незалежних Литовської Республіки та України.

Загалом історично так склалося, що національно-культурний і політичний розвиток Литви та України були тісно переплетеними, взаємопов'язаними та позбавленими комплексів «історичних образ». Українські землі у складі Великого Князівства Литовського користувалися автономним статусом, що можна вважати чинником позитивного значення у формуванні українського етносу. Середньовічна Литовська держава у багатьох аспектах культурної сфери може вважатися спадкоємицею давньоруської державності. Звичайно, середньовічне Литовське князівство та сучасна Литовська Республіка є різними в етнонаціональному та культурному планах державними утвореннями, але це не применшує ролі цього спільного литовсько-руського періоду історії у створенні підґрунтя для сучасної взаємовигідної співпраці. Все це, як і спільні інтереси у відновленні національних держав та звільненні спочатку з-під влади російської імперії, а потім й СРСР, сприяло доволі швидкому налагодженню дружніх стосунків між Україною та Литвою на початку 90-х років XX ст. У зв'язку із цим, аналіз становлення та розвитку українсько-литовських взаємин у нових історичних умовах є особливо актуальним як з теоретичного, так і з науково-практичного значень.

Аналіз джерельної бази. Стан наукового розроблення проблематики варто диференціювати наступним чином: публікації загального характеру щодо зовнішньої політики та Литви та України, в більшості яких українсько-литовські зв'язки розглядалися на фоні загальних змін, що мали місце у регіоні Центрально-Східної Європи (ЦСЄ); спеціальні роботи з певних аспектів українсько-литовських взаємин. До останніх можна віднести праці таких дослідників як [Ганус, Шелемончак, 2005], [Замікула, 2008], [Марценюк, 2017], [Кононенко, Балабан, 2000], [Туряниця, 2013, 2014], [Лукачук, 2020] та ін. Отже, можна констатувати, що існує зацікавлення до даної тематики зосереджувалося, переважно, на фрагментарному дослідженні певних аспектів українсько-литовських відносин, та геополітичному вимірі зовнішньої політики України та Литви.

Метою даної праці є виявлення особливостей процесу становлення, розвитку та перспектив двосторонніх українсько-литовських відносин в умовах трансформації сутності міжнародних відносин. Для досягнення поставленої мети ми визначили наступні завдання: проаналізувати процес формування та розвитку функціональних інструментів моделі українсько-литовських відносин; визначити перспективи розвитку двосторонніх взаємин Литовської Республіки та України.

Виклад основного матеріалу. Литва має великий історичний досвід державотворення (у форматі Великого Князівства Литовського та Литовської Республіки у міжвоєнний період). За умов радянських реалій, у післявоєнний період, вона змогла зберегти й закріпити на своїй території беззаперечний статус свого народу як титульної нації. На час розпаду СРСР Литва залишалася однією з відносно однорідних в етнічному плані республік.

За словами сучасного литовського дослідника Зенона Норкуса, Вільнюс у XIV столітті, як столиця Великого князівства Литовського, мав усі шанси стати «другим Києвом». Проте замість цього «Третім Рейхом» змогла стати Москва, що згубно відбилося на долі як України, так і Литви. Також і польська політика з мріями «Polska od morza do morza» не толерувала національну ідентичність інших народів [Кучерук, 2019, С.5].

Зауважмо, що образ Литви щодо України створювався фактично позитивно (так само як і в Україні по взаємовідношенню до Литви) та сприймається найперше через призму спільного фактично безконфліктного існування з Україною як в історичному, політичному, економічному та соціокультурному просторі спершу у Великому князівстві Литовському, далі Речі Посполитій, російській імперії та СРСР.

Така звичка сприйняття: «бути поряд – неодноразова знаходила відображення і у сьогодишніх відносинах між обома країнами. Особливо вона стосується питань культурної співпраці, адже саме культурні зв'язки між українським і литовським народами мають давню традицію та сягають ще княжих часів, зокрема періоду існування Галицько-Волинського князівства, складаючи вагомий сегмент тої ж історичної пам'яті» [Вернадский, 2008, С.110].

Велике князівство Литовське успадкувало немало елементів культури та державності древнього Києва, що дало підстави російському історикові Г. Вернадському стверджувати, що рецепцію давньокиївської культурної та правничої спадщини краще доречно шукати в Литовській Русі, ніж у московській [Вернадский, 2008, С.110].

Про плідну взаємну спрямованість литовсько-українських зносин свідчать і значні українські запозичення в сьогоденній литовській мові, більшість з яких прийшли до неї, безсумнівно, за доби Великого князівства Литовського. Литовсько-українська етнічна й мовна взаємодія розгорталася впродовж кількох століть. Відтак запозичення з балтійських мов, насамперед литовської, не просто численні: вони формують можна сказати один із найколеритніших пластів української «лексичної ментальності», українського світосприйняття. Загалом літературна мова органічно увібрала в себе такі слова, наприклад як: баюра, блазень, валандатися, вовкулак, відлига, гаразд, гомілка, грудка, гультай, ґеґнути, ґринджоли, клумба, мул, охляп, пастка, пампушка, толока, садиба, троцити, юшка, шлунок та багато інших [Тищенко, 2001, С. 104].

Поміжукраїнцівдотеперпоширенщбагатопрізвищлитовськогопоходження—Бурбело, Бутейки, Бореяки, Войшвілло, Бутовичі, Домонтовичі, Довнар-Запольський, Солтиси, Нарбути, Гудовичі, Радивил(ов)и, Довгал(евич)і, Солтиси та інші [Тищенко, 2001, С. 104].

Варто наголосити, що Україна та Литва пов'язані постаттю великого Кобзаря, який перебував у Вільнюсі з 1829 по 1831 рр. [Пріцак, 1993, С. 1]. Пам'ять про Тараса Шевченка у Литві увічнена пам'ятною дошкою на будівлі Вільнюського університету, відкритою 13 травня 1961 р. Власне від цього будинку у січні 1990 р. почався ланцюг єднання українців і литовців на знак спільності у новітній боротьбі за незалежність України та Литви. Окрім того, назви двох вулиць Вільнюса носять його ім'я.

Знаковою подією останніх років стало відкриття пам'ятника українському поету у Вільнюсі 3 вересня 2011 р. на честь двадцятої річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною та Литвою. Пам'ятник з'явився з ініціативи української національної громади внаслідок дискусій, що тривали майже 10 років [Литвин, 2011].

Розпад Радянського Союзу став однією з кардинальних геополітичних подій кінця ХХ ст., що відбувалось разом з крахом комуністичної системи держав у Європі в цілому. Ці події, вплив котрих на світ цілком порівнянний з результатами Першої чи Другої світових воєн, мали одним із своїх наслідків виникнення на політичній карті Центрально-Східної Європи нових держав з «невідомим обличчям», для яких утвердження себе у світі, а також питання зовнішньої, передусім безпекової політики стало чи не найвагомішим чинником утвердження та консолідації їхньої суверенності. Це є закономірним явищем логіки історії, особливо відносно тих країн, які виокремилися з колишніх імперій. Приклади Польщі та Литви, що відновилися в ході Першої світової війни після багатостолітнього бездержавного існування, чи Естонії, Латвії та

Фінляндії, що постали на політичній мапі Європи в період 1917–1919 рр., відтак взагалі практично не маючи певних історичних традицій щодо національного державотворення, є переконуючим аргументом на користь першорядності зовнішньополітичного фактора у забезпеченні можливості самостійного розвитку подібних державотворень [Матвієнко, 2003, С. 2].

Наприкінці 1989 р., коли Рух Литви за перебудову (далі – РЛП), який зараз часто називають просто Саюдисом – авт.), став політичним рухом, у його лавах було значна кількість членів Комуністичної партії Литви (вона все ще діяла як частина КПРС), що відмовилися далі виконувати вказівки з Москви. Згодом Комуністичної партії Литви (далі – КПЛ) відокремилась від КПРС. Відтак самостійна КПЛ, згодом названа Демократичною партією праці Литви (далі – ДППЛ), обрала соціал-демократичну орієнтацію. Меншість комуністів, що як п'ята радянська колона у Литві діяла разом із прорадянською організацією «Єдінство» та за вказівками Москви чинила супротив відновленню незалежності Литви, серйозного впливу не мала. Не лишилося жодної нитки, яка могла б утримувати Литву «на прив'язі» до радянського союзу [Бумблаускас, Ейдинтас, Кулакаускас, Тамошайтис, 2018, С. 368].

У січні-лютому 1990 р. під час кампанії виборів до Верховної Ради ЛРСР зіткнулися дві основні сили: «РЛП – національний рух, який рішуче й відверто ширив ідею відновлення незалежної Литовської держави, та самостійна КПЛ, яка в декларації, оголошеній наприкінці 1989 р., вказала основну мету – творення незалежної Литовської держави та демократичного суспільства» [Там само, С. 369]. Однак РЛП, керуючись гаслом: «Ми не можемо обіцяти нічого, крім свободи» [Там само, С. 369], ще більше розвинув ідею відновлення Литовської державності та готувався відродити незалежність Литви парламентським шляхом.

Навіть візит М. Горбачова, що відбувся 11 – 13 січня 1990 р., не відлякав РЛП від поставлених планів. Хоча М. Горбачов пояснював, що Литва із соціалізму витиснула все найкраще, Литві бракувало однієї суттєвої речі – незалежності [Там само, С. 369].

11 березня 1990 р., о 22 год. 44 хв. було прийнято акт «Про відновлення незалежної Литовської держави» – в ньому проголошувалось, що «відновлюється в 1940 році чужинськими силами скасоване здійснення суверенної влади Литовської держави, й віднині Литва знову незалежна держава» [Там само, С. 370]. Зауважмо, найважливіше – Акт 11 березня був прийнятий не лише голосами ЛРП, але й комуністів, обраних до Верховної Ради.

Акт 11 березня 1990 р., за своїм духом близький Актові про Незалежність 16 лютого 1918 р., проте він не ґрунтувався на загальновизнаному праві націй на самовизначення (політично декларування право націй на самовизначення було небезпечним через заміри Москви застосувати до Литви механізми виходу з СРСР, організувати всенародні референдуми «самовизначення», нав'язати частину боргу та міжнародних зобов'язань СРСР). Згідно з Актом 11 березня Литовська держава відновлення зі своєю територією,

населенням і реалізувала суверенітет, а не продовжила адміністрування окупованої території. Верховна Рада Литовської Республіки (пізніше названа Відроджувальним Сеймом; далі ВР-ВС) взялася втілювати настанову, що на території країни нечинна конституція якоїсь іншої держави. Для цього треба було припинити чинність конституційних актів чужої держави та, керуючись спадковістю та континуїтетом держави, відновити чинність останньої Конституції незалежної Литви (1918 – 1940 рр.) [Там само, С. 371-372].

Проте, міжнародного визнання ще кілька місяців довелося почекати – Захід боявся, що визнання країн Балтії зашкодить реформам М. С. Горбачова, а його самого скинуть «яструби». Вибирати – М. Горбачов чи Литва – Заходові було не легко. Допомоги дочекалися від Ісландії – 11 лютого 1991 р. ісландський Альтинг першим визнав незалежність Литви [Там само, С. 372].

Для кращого розуміння логіки первинних зовнішньополітичних кроків України й Литви у перші роки незалежного поступу представимо характеристику «стартових умов», і з врахуванням котрих обом державам доводилось діяти на міжнародній арені. Загальні проблеми, пов'язані з падінням комуністичної системи і розпадом СРСР для країн пострадянського простору в тій чи іншій мірі виявилися схожими. Схожими були і цілі, які ставили перед собою нові незалежні держави – розбудова демократії, гарантування прав людини, створення ринкової економіки. Однак, відмінності у політичній культурі, рівнях економічного розвитку, географічних й кліматичних умовах, та навіть у такому важливому чиннику, як наполегливість бажання політичних еліт здобути для власного народу незалежність – це все встановило різноманітність шляхів, якими ці нові суб'єкти міжнародних взаємин почали в подальшому розвиватись. Отримавши можливість побудувати демократичні суспільства, задекларувавши таке бажання у законодавчих актах, вони скористалися такою можливістю по-різному. Особливо це стосується країн Балтії, які найкраще зуміли здійснити перехід від суспільно-політичної нестабільності до порівняно панівного рівня демократичної консолідації. Побоювання щодо можливої обструктивної позиції росії, зокрема, у питаннях енергетичної безпеки і втручання у внутрішні справи, сприяли їхньому швидкому зовнішньополітичному зорієнтуванню у бурхливий період дерадянізації і відносно безболісному входженню в нову систему європейської політики. Закономірним результатом цих прагнень стало отримання членства в Євросоюзі та НАТО навесні 2004 р. Серед трьох балтійських республік цими шансами скористалась й Литовська Республіка.

Литовська Республіка розташовується на південному-сході Балтійського моря та граничить: «на півночі з Латвією, на сході і південному сході з Білоруссю, на півдні – з Польщею, на південному заході з Калінінградською областю Російської Федерації. Литва складається з чотирьох історичних регіонів – Жемайтії (на заході), Аукшайтії (на сході), Дзукії (на південному сході), Сувалкії (на південному заході)» [Lithuania, 2002, р. 6]. «Країна займає територію у 65,2 тис. кв. км. (що є в 10 разів менше за територію України) з населенням понад 3, 200 млн. осіб» [Gyventojų skaičius].

З набуттям Україною незалежності міждержавні відносини у гуманітарно-культурній сфері набули нових рис. Починаючи з 1993 року стали налагоджуватись прямі взаємини між міністерствами, відомствами, державними установами, творчими спілками, художніми колективами та навчальними закладами. Узгодження основних питань щодо співпраці в галузі культури, науки та освіти супроводжувалось підписанням перших угод у цій сфері. Вже в серпні 1993 р. було підписано Угоду між Урядом України і Урядом Литовської Республіки про співробітництво в галузі освіти, науки та культури.

У відповідності до даної угоди литовська та українська сторона домовилися налагодити співпрацю між відповідними організаціями і установами обох держав у галузі науки, освіти, культури, туризму, спорту. «Статтею 3 Угоди передбачено взаємодію в галузі освіти та науки шляхом обміну студентами та аспірантами, викладачами, вченими та фахівцями; налагодження прямих контактів між відповідними міністерствами, навчальними закладами та установами; виконання спільних науково-дослідницьких проектів тощо» [Угода, Спр. 01-04].

Відповідно з положенням статті VI двосторонні взаємини у галузі культури вестимуться шляхом заохочення прямої співпраці між органами управління та закладами культури, проведення фестивалів народної творчості, Тижнів кіно Днів культури та мистецтв [Угода, Спр. 01-04].

Вагомими подіями стали відзначення пам'ятних дат та подій в історії обох країн. Так, у травні 1994 р. в рамках відзначення 50-річчя визволення України від нацистських загарбників у м. Вісагінасі відбулася зустріч Посла України Р. Білодіда з ветеранами Другої світової війни, які брали участь у визволенні України [ІАУ МЗС України, арк.6]. У жовтні цього ж року було влаштовано урочистий вечір ветеранів, що супроводжувався тематичною фотовиставкою під назвою «Миттєвості війни» [ІАУ МЗС України, арк.16]. У великій залі Вільнюського готелю «Драугісте» український посол вручив великій групі громадян Литви – учасників визволення України пам'ятний знак «50 років визволення України». Нагороду отримали 100 чоловік (у Литві на той час проживало близько 1500 ветеранів війни – учасників визволення України) [ІАУ МЗС України, арк.72].

Варто зазначити, що у 1999 р., з ініціативи президентів України та Литви, було створено Українсько-литовський фонд ім. Т. Шевченка. Це є неурядова громадська організація, що покликана сприяти науковим, економічним, культурним, освітянським взаєминам між Литовською Республікою та Україною. Окрім того, в межах Фонду відбувається щорічне вручення премій діячам літератури й мистецтв обох держав. Від нашої держави Головою Фонду є В. Антонов (з 2007 р. – Генеральний Почесний консул Литовської Республіки у місті Львові). З боку Литовської Республіки співголовою Фонду – А. Кумжа – Посол Литви в Україні продовж 1999–2006 рр. [Дацків, Візник, 2021, С. 275].

Говорячи про сьогодення, варто наголосити, що нинішній рівень розвитку відносин між Україною та Литовською Республікою демонструє те, що їх партнерство у сфері безпеки має значний стратегічний характер. Литва

докладає максимум зусиль до забезпечення професійної освіти українських військових, військовослужбовців, поглиблюючи цю сферу взаємин завдяки функціонуванню навчальної місії на українській території; забезпечує медичне лікування українських військовослужбовців, котрі були поранені в ході бойових дій з боку російської агресії. Литва – єдина європейська країна, що постачала смертельну зброю Збройним Силам України, а також приймає участь у реалізації багатонаціональних консультаційних заходах щодо активізації реформ в Україні. Українсько-литовські зв'язки передусім ґрунтуються на військово-технічному партнерстві, співробітництві у сфері підготовки наших військових та у форматі міжнародних миротворчих операцій.

Висновки. Загалом між Україною та Литвою є давній історичний взаємозв'язок. В останні роки існування Радянського Союзу, коли зростали та зміцнювалися національні рухи, контакти опозиційних сил України й Литви значно розширилися. Так, у Литві у жовтні 1988 р. створено громадсько-політичний рух «Саюдіс» (український «рух»), в установчому з'їзді якого взяли участь представники України.

У вересні 1989 р. у Києві утворено Народний рух. Коли виникла загроза заборони установчого з'їзду в Україні, як запасний варіант розглядалась можливість провести його в Литві.

Отже, з 1991 року, з часу проголошення державної самостійності наших народів, Литва й Україна стали на шлях побудови дружніх національних демократичних і правових держав.

Література

1. Бумблаускас А., Ейдінтас А., Кулакаускас А., Тамошайтис М. Історія Литви кожному (науково-популярне видання). К. : Видавець ТОВ «Балтія-Друк», 2018. 424 с.
2. Вернадский Г. Начертание русской истории. М. : Алгоритм, 2008. 331 с.
3. Ганус С., Шелемончак В. Балтійський вектор зовнішньої політики України: досвід і перспективи. *Міжнародні відносини і зовнішня політика незалежної України* : (зб. науково-методичних праць на допомогу студентам та учням шкіл). Ужгород, 2005. С. 47–77.
4. Дацків І. Візник Я. Публічна дипломатія в українсько–литовських відносинах (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 05-06 листопада 2021 р., м. Дніпро. / ред. кол.: І.В. Іщенко, І.К. Головка, П.Г. Петров. Дніпро : ПрінтДім, 2021. С. 274–279.
5. Замікула М. О. Україно-литовські відносини у контексті євроатлантичних процесів в Східній Європі. *Вісник Наукового інформаційно-аналітичного центру НАТО Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника*. 2008. Вип. 1. С. 55–60.
6. ІАУ МЗС України, ф. 8. Посольство України в Литовській Республіці. Оп. 145, спр. 7 (120). Військові питання. 28 арк.

7. ІАУ МЗС України, ф. 8. Посольство України в Литовській Республіці. Оп. 145, спр.17 (110/1). Взаємовідносини з Євросоюзом. 150 арк.
8. Кононенко Н. Балабан Р. Україна – Прибалтика: вектори співпраці. *Людина і політика*. 2000. № 4. С. 10–16.
9. Кучерук О. Україна і Литва. Епізоди спільної історії. К. : Видавництво «Залізний тато», 2019. 118 с.
10. Литвин В. Пам'ятник Тарасу Шевченку у Вільнюсі є символом українсько-литовської спільної історії, спільної долі – це символ і нашого світлого майбутнього Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <http://portal.rada.gov.ua>
11. Лукачук О. Діяльність Надзвичайних та повноважних Послів Литовської Республіки в Україні у 1996–2020 рр.: «річпосполитський вектор». Синергія гравців у сфері реалізації культурної дипломатії в Україні. Київ, 2020. С. 178–186.
12. Марценюк Р. Військова співпраця України та країн Балтії (1991–2017). *Європейські історичні студії*. 2017. № 8. С. 165–220.
13. Матвієнко В.М. Політика УНР та Української держави щодо новопосталих державних утворень на території колишньої Російської імперії (1917–1921 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.02 всесвітня історія. К., 2003. 40 с.
14. Пріцак О. Шевченко пророк. К. : АН України Ін-т укр. археографії, 1993. 38 с.
15. Тищенко К. Литва на Сіверщині. Топонімічні свідчення. *Пам'ятки України*. 2001. № 1. С. 104–117.
16. Туряниця І. Українсько-литовське міждержавне співробітництво у політичній сфері (1991–2004 рр.). Мандрівець. 2013. № 6. С. 41–45.
17. Туряниця І. А. Балтійський фактор зовнішньої політики України (на прикладі Литовської Республіки). *Наукові праці*. 2014. Том 227, Вип. 215. С. 60–63.
18. Угода між Урядом України і Урядом Литовської Республіки про співробітництво в галузі освіти, науки та культури. *Поточний архів Міністерства культури Литовської Республіки*. Спр. 01–04.
19. Gyventojų skaičius. Požymiai: statistiniai rodikliai ir mėnuo / Lietuvos statistikos departamentas. URL : <http://www.stat.gov.lt>
20. Lithuania. An Outline. – Third edition. Vilnius : «Artlora», 2002. 229 p.

References

1. Bumblauskas A., Eidyntas A., Kulakauskas A., Tamoshaitys M. Istorija Lytvų kozhnomu (naukovo-populiarne vydannia). K. : Vydavets TOV «Baltiaa-Druk», 2018. 424 s. [in Ukrainian]
2. Vernadskyi H. Nachertanye russkoi ystoryy. M. : Alhorytm, 2008. 331 s. [in Russian]
3. Hanus S., Shelemonchak V. Baltiyskyi vektor zovnishnoi polityky Ukrainy: dosvid i perspektyvy. *Mizhnarodni vidnosyny i zovnishnia polityka nezalezhnoi Ukrainy* : (zb. naukovo-metodychnykh prats na dopomohu studentam ta uchniam shkil). Uzhhorod, 2005. S. 47–77. [in Ukrainian]

4. Datskiv I. Vizniak Ya. Publichna dyplomatiia v ukrainsko–lytovskykh vidnosynakh (kinets XX – pochatok XXI st.). Aktualni problemy suchasnykh mizhnarodnykh vidnosyn. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 05-06 lystopada 2021 r., m. Dnipro / red. kol.: I.V. Ishchenko, I.K. Holovko, P.H. Petrov. Dnipro : PrintDim, 2021, S. 274–279. [in Ukrainian]
5. Zamikula M. O. Ukraino-lytovski vidnosyny u konteksti yevroatlantychnykh protsesiv v Skhidnii Yevropi. *Visnyk Naukovoho informatsiino-analitychnoho tsentru NATO Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu im. V. Stefanyka*. 2008. Vyp. 1. S. 55–60. [in Ukrainian]
6. IAU MZS Ukrainy, f. 8. Posolstvo Ukrainy v Lytovskii Respublitsi. Op. 145, spr. 7 (120). Viiskovi pytannia. 28 ark. [in Ukrainian]
7. IAU MZS Ukrainy, f. 8. Posolstvo Ukrainy v Lytovskii Respublitsi. Op. 145, spr. 17 (110/1). Vzaiemovidnosyny z Yevrosoiuzom. 150 ark. [in Ukrainian]
8. Kononenko N. Balaban R. Ukraina – Prybaltyka: vektory spivpratsi. *Liudyna i polityka*. 2000. № 4. S. 10–16. [in Ukrainian]
9. Kucheruk O. Ukraina i Lytva. Epizody spilnoi istorii. K. : Vydavnytstvo «Zaliznyi tato», 2019. 118 s. [in Ukrainian]
10. Lytvyn V. Pamiatnyk Tarasu Shevchenku u Vilnusi ye symvolom ukrainsko-lytovskoi spilnoi istorii, spilnoi doli – tse symvol i nashoho svitloho maibutnoho Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL : <http://portal.rada.gov.ua>. [in Ukrainian]
11. Lukachuk O. Diialnist Nadzvychainykh ta povnovazhnykh Posliv Lytovskoi Respubliky v Ukraini u 1996–2020 rr.: «richpospolytskyi vektor». Synerhiia hravtsiv u sferi realizatsii kulturnoi dyplomatii v Ukraini. Kyiv, 2020. S. 178–186. [in Ukrainian]
12. Martseniuk R. Viiskova spivpratsia Ukrainy ta krain Baltii (1991–2017). *Yevropeiski istorychni studii*. 2017. № 8. S. 165–220. [in Ukrainian]
13. Matviienko V.M. Polityka UNR ta Ukrainskoi derzhavy shchodo novopostalykh derzhavnykh utvoren na terytorii kolyshnoi Rosiiskoi imperii (1917–1921 rr.) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ist. nauk : spets. 07.00.02 vsesvitnia istoriia. K., 2003. 40 s. [in Ukrainian]
14. Pritsak O. Shevchenko prorok. K. : AN Ukrainy In-t ukr. arkhеоhrafii, 1993. 38 s. [in Ukrainian]
15. Tyshchenko K. Lytva na Sivershchyni. Toponimichni svidchennia. *Pamiatky Ukrainy*. 2001. № 1. C. 104–117. [in Ukrainian]
16. Turianytsia I. Ukrainsko-lytovske mizhderzhavne spivrobitnytstvo u politychnii sferi (1991–2004 rr.). *Mandrivets*. 2013. № 6. S. 41–45. [in Ukrainian]
17. Turianytsia I. A. Baltiiskyi faktor zovnishnoi polityky Ukrainy (na prykladi Lytovskoi Respubliky). *Naukovi pratsi*. 2014. Tom 227, Vyp. 215. S. 60–63. [in Ukrainian]
18. Uhoda mizh Uriadom Ukrainy i Uriadom Lytovskoi Respubliky pro spivrobitnytstvo v haluzi osvity, nauky ta kultury. *Potochnyi arkhiv Ministerstva kultury Lytovskoi Respubliky*. Spr. 01–04. [in Ukrainian]
19. Gyventojų skaičius. Požymiai: statistiniai rodikliai ir mėnuo / Lietuvos statistikos departamentas. URL : <http://www.stat.gov.lt> [in Lithuanian]
20. Lithuania. An Outline. – Third edition. Vilnius : «Artlora», 2002. 229 p. [in English]

УДК: 37.015.3:004.8

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.01.042>

Геннадій КАЗАКОВ

Вища школа публічного управління,

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2860-9892>

Ірина ТОЧИЛІНА

Балабинська гімназія «Престиж»

Кушугумська громада, Запорізький р-н., Запорізька обл., Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6592-4616>

ВИКОРИСТАННЯ CHATGPT У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ПОГЛЯД ВЧИТЕЛЯ

Анотація. В роботі репрезентовано результати наукового та практичного пошуку, щодо доцільності використання чат-ботів зі штучним інтелектом в освітньому процесі. Детально описано особливості ChatGPT, його функціонування та переваги в освітньому процесі. Продемонстровані шляхи впровадження та використання даного інструменту у викладанні історії у закладах середньої освіти.

У контексті глобальних змін, що відбуваються у системі шкільної освіти зростає використання інтерактивних засобів, які допомагають організувати та провести урок не залежно від зовнішніх чинників. Одним з таких засобів останнім часом стає штучний інтелект. Автори наголошують, що чат-бот дозволяє організувати навчання за принципом поступового зростання автономії учнів. Практична частина дослідження складається з прикладів завдань для роботи з учнями шкіл у застосуванні чат-боту GPT. Пропонуються алгоритми роботи з ChatGPT щодо окремих шляхів використання моделі штучного інтелекту.

У дослідженні акцентовано увагу на використанні мовної моделі з позиції вчителя. Вказується, що найбільшої ефективності алгоритм дає у позаурочній педагогічній діяльності: при підготовці до заняття та при перевірці завдань, виконаних школярами. Під час уроків використання програми є недоречним з етичних та практичних аспектів. Розглядаються можливості генерації контенту для уроків, створення інтерактивних завдань, а також здатність моделі адаптуватися до індивідуальних потреб школярів. З іншого боку, у статті також враховуються виклики та обмеження використання мовних моделей

на уроках історії. Автори звертають увагу на етичні норми доброчесності, можливість виникнення залежності від технології та важливість збереження гуманізованого підходу в навчанні.

У висновках авторами наголошено, що сьогодні ChatGPT може стати ефективним помічником вчителя історії, але ні в якій мірі не може його замінити, адже має обмежені знання та не володіє чуйністю, яка притаманна живій людині.

Ключові слова: ChatGPT, мовна модель, штучний інтелект, вчитель історії, педагогічна діяльність.

Hennady KAZAKOV

High School of Public Governance

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2860-9892>

Iryna TOCHYLINA

Kushugum community, Zaporizhia district, Zaporizhia region, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6592-4616>

USING CHATGPT IN TEACHING HISTORY IN SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS: A TEACHER'S VIEWPOINT

Summary. The article presents the results of scientific and practical research on the feasibility of using chatbots with artificial intelligence in the educational process. The features of ChatGPT, its functioning and advantages in the educational process are described in detail. The ways of implementing and using this tool in teaching history in secondary education are demonstrated.

In the context of global changes taking place in the school education system, the use of interactive tools that help to organize and conduct a lesson regardless of external factors is increasing. Artificial intelligence has recently become one of these tools. The authors emphasize that a chatbot allows organizing learning based on the principle of gradual increase of students' autonomy. The practical part of the study consists of examples of tasks for working with school students using the GPT chatbot. Algorithms for working with ChatGPT are proposed for certain ways of using the artificial intelligence model.

The study focuses on the use of the language model from the teacher's perspective. It is pointed out that the algorithm is most effective in extracurricular pedagogical activities: in preparation for the lesson and in checking the tasks performed by students. During lessons, its use is inappropriate for ethical and practical reasons. The article discusses the possibilities of generating content for lessons, creating interactive tasks, and the model's ability to adapt to the individual

needs of students. However, the article also takes into account the challenges and limitations of using language models in history lessons. The authors draw attention to ethical aspects, the possibility of dependence on technology, and the importance of maintaining a humanized approach to learning.

In conclusion, the authors emphasize that today ChatGPT can become an effective assistant to a history teacher, but it cannot replace him or her in any way, as it has limited knowledge and does not have the sensitivity inherent in a living person.

Key words: ChatGPT, language model, artificial intelligence, history teacher, pedagogical activity.

Сучасний стан діджиталізації розвивається по експоненті. Неможливо уявити сферу, якій би наразі не були притаманні різні технології. Не оминає діджиталізація і сферу освіти. З одного боку, завдяки інформаційним технологіям були створені умови для онлайн навчання, яке дозволило не зупиняти освітній процес під час пандемії Covid-19 та повномасштабного вторгнення рф. З іншого - спостерігається тенденція до певної залежності від технологій. Як результат, молоді вчителі стають нездатними без допомоги інформаційних технологій підготувати та провести різноплановий урок. Однією з останніх digital-інновацій став штучний інтелект, особливо доступний широкому загалу ChatGPT. В перспективі, алгоритм штучного інтелекту може бути незамінним помічником вчителя у підготовці та проведенні занять. Проте, реалії демонструють його недосконалість і залежність користувача з одного боку, та повну довіру зі сторони користувачів – з іншого. Тому, актуальним, на наш погляд, є вивчення того, як саме вчитель може використовувати ChatGPT у своїй професійній діяльності. Особливо доречно це для вчителя історії, адже велика кількість помилок, які генерує досліджуваний нами алгоритм, стосуються саме історичних подій та постатей.

Мета статті – визначити шляхи використання алгоритму штучного інтелекту ChatGPT у педагогічній роботі вчителем історії.

Означені методи дослідження ґрунтуються на ідеях компетентнісного підходу. Наукова новизна полягає у виявленні особливостей ChatGPT у процесі формування основних навчальних компетентностей у учнів в умовах змішаного або дистанційного навчання.

З огляду на це, ChatGPT відкриває нові можливості для активізації інтерактивності освітнього процесу в умовах змішаного або дистанційного навчання. Учні пропонується велике різноманіття цікавих задач та ідей, проте без контролю вчителя даний вид роботи може призвести до історичної недостовірності. Для того, щоб зберегти цілісність сучасної початкової та середньої освіти і не жертвувати строгістю, що необхідна для якісного процесу навчання, ChatGPT повинен тільки доповнювати досвід викладання, де вчитель все ж має контролювати необхідний обсяг матеріалу та підбирати вид роботи на уроці.

Можливості використання алгоритмів штучного інтелекту в освіті (далі – ШІ) наразі лише починають вивчатися науковою спільнотою. З приводу його використання у школі, в українському науковому просторі, є поодинокі дослідження стосовно уроків фізики (О. Федішина, М. Яцишина) [1], початковій школі (Т. Васютіна, А. Лідич) [1], загальні дослідження з педагогічного потенціалу ChatGPT (К.Яндола) [3]. Проте, щодо використання алгоритму вчителем історії на момент написання статті не було відповідних досліджень.

Педагогічна наука поступово впроваджувала усі новітні digital-технології в освітній процес, хоча доволі часто на першому етапі ставилася до цього скептично. Такою новітньою технологією наразі є ШІ, а особливо нейромережі та алгоритми мовних моделей на кшталт ChatGPT.

Відповідно до теорії, ChatGPT – це мовна модель штучного інтелекту, що базується на архітектурі Generative Pre-trained Transformer. Розроблений компанією OpenAI, ChatGPT представляє собою інструмент, призначений для генерації тексту на природній мові. Ця модель підтримує інтерактивне спілкування, що робить її корисною для різноманітних завдань, включаючи викладання, допомогу учням, аналіз текстів, та вирішення завдань, пов'язаних із знанням та розумінням природної мови. Використання ChatGPT в освітніх практиках може збагатити та оптимізувати процеси викладання та навчання, розширюючи можливості вчителів та покращуючи взаємодію з учнями.

ChatGPT в першу чергу може стати вчителю певним порадиником з генерації завдань для учнів, які той може використовувати, на уроці, як у класичному офлайн форматі, так і через засоби відеоконференцій. Такий спосіб використання надає вчителю змогу пошуку нових методів роботи зі школярами, адже алгоритм містить, як загальновідомі методики, так і може їх синтезувати з урахуванням потреб, на яких наголошує вчитель. Це суттєво полегшує роботу педагога, розвантажуючи його час та надаючи змогу проводити різноманітні, несхожі один на одного уроки, що доволі важливо в умовах інформаційного суспільства, коли діти можуть у будь-який момент отримати інформацію з теми, яка їх зацікавила (правда не завжди достовірні).

Проте, використовуючи ChatGPT у вищезначених цілях, варто зважати, що вчитель сам повинен орієнтуватися в темі, адже досі існує таке явище, як «галюцинація нейромережі», коли ШІ, фальсифікує дані, якщо не має про них відомостей. Деякі ж завдання взагалі можуть здавати безглуздими, для прикладу при вивченні теми «Україна у Першій світовій війні», ChatGPT пропонує наступне завдання: «Запропонуйте учням створити дизайн прапора для України у Першій світовій війні. Їхні творчі проекти можуть відображати прагнення до миру, національну гордість чи інші важливі аспекти того часу». Окрім того, що саме завдання, як на нас є недоречним, то якщо ще й врахувати, що це завдання для учнів 10 класу, то воно навпаки не зацікавлюватиме, а відлякуватиме більшість школярів.

Слід наголосити й на граматичних помилках, які робить ChatGPT на україномовні запити, наявність русизмів, машинного перекладу тощо. Тому

перед вчителем постає потреба перевірити правильність їх складання (у випадку подання завдань у вигляді роздруківок для школярів) або ж вдумливого пояснення на уроці.

І останнє, отримавши пропозиції від ШІ, вчитель не має бездумно використовувати їх усі у навчальному процесі, а мусить також врахувати доречність застосування того чи іншого методу чи завдання в реаліях певного класу, адже кожен клас унікальний, його учні мають різний рівень підготовки тощо. Окрім того, ШІ не завжди враховує вікові особливості школярів, прикладом чого є наведене вище завдання. На користь алгоритму вкажемо, що досить деталізований запит, в якому буде вказано клас, вік школярів, рівень складності, ChatGPT більш точно запропонує завдання, але в цілому похибки можливі навіть за такої деталізації.

Ми хотіли б детально звернути увагу на деяких завданнях, які пропонує ChatGPT або ж для реалізації яких він буде доречним. Зокрема, алгоритм доволі дієвим є у складанні завдання з пошуку хибних тверджень. Для прикладу, він може запропонувати 10 тверджень з теми «Українська революція 1917-1921 рр.» два з яких будуть хибними. Такі завдання добре впливають на пошукові здібності школярів, вміння вдумливого читання та аналізу. Користувач може сам задати кількість правильних та хибних тверджень, обравши з них ті, які підходять найкраще для учнів конкретного класу.

Другий варіант стосується роботи з першоджерелами. Так, у підготовці до уроку вчитель може використовувати різні документи, цитати, думки істориків тощо. Допомога ChatGPT полягає у пошуку відповідних до теми фрагментів документу; підготовки завдань різного рівня складності до опрацювання джерела. Окрім того, вчитель може порівняти різні документи у пошуках спільних та відмінних рис. Власне щодо останнього, алгоритм надає доволі точні відомості, хоча і бувають певні збої при подібному його використанні українською мовою.

Враховуючи вільний доступ до багатьох джерел, вчитель, щоб зацікавити дітей залучає джерела іноземного походження, особливо на уроках всесвітньої історії. В такому випадку, ChatGPT може бути використано у якості онлайн-перекладача. Звісно, алгоритму притаманний машинний дослівний переклад, який може бути сповнений деяких неточностей, але поряд з цим, ChatGPT може аналізувати текст, виділивши по запропонованим користувачем критеріям конкретні фрагменти, що спрощує роботу вчителю, дозволяє перекладати та перечитувати не весь текст, а лише ту його частину, яка може бути корисною для проведення уроку.

Досить цікавим на наш погляд методом використання ChatGPT на уроках історії буде проведення історичних турнірів, в яких учні змагатимуться проти ШІ. Найкраще звісно, якщо це буде алгоритм, здатний розпізнавати голос, але можливо і використання сторонньої людини, яка буде вводити питання або тези команди суперників. У найпростішому варіанті може бути задано низку питань, на які дають відповідь команда школярів та ШІ, після чого визначається

переможець. Але можливе і проведення турніру де школярів наводять з певного питання власну аргументацію, а ChatGPT пропонує контраргументи, і навпаки.

Вищевказаний варіант допомагає продемонструвати, що ШІ не є панацеєю, може помилятися, а вміння дітей мислити, висувати певні думки набагато дієвіша (хоча все буде залежати від класу, журі, питання тощо).

Алгоритм може допомогти вчителю у створенні додаткових матеріалів та завдань до них. Доречним є надання більш ширшої інформації, з якої пропонується створити роздаткові матеріали. Звісно, ChatGPT може розробити їх з нуля, але в такому випадку виникає потреба у додатковому перегляді наданої інформації на достовірність.

Ще один вид його функціональних можливостей – формулювання тем для обговорень. ChatGPT може адаптувати теми для дискусій відповідно до індивідуальних інтересів учнів, створюючи стимулюючий інтелектуальний контекст для кожного студента. Крім того, дозволяє формулювати питання, спрямовані на вивчення історичних подій з різних точок зору, що сприяє розвитку критичного мислення та аналітичних навичок. Програма може пропонувати теми, які вимагають додаткового дослідження та самостійного аналізу, що розвиває у користувача навички незалежного критичного мислення.

Також ChatGPT може пропонувати завдання з певних тем. Для прикладу, ми встановили алгоритму задачу підготувати завдання з теми Перша світова війна і Україна у 10 класі. Тоді як звичайні завдання були дещо недбалими а являли собою просто питання, то в плані творчих завдань ChatGPT проявив креатив. І хоча з 10 пропозицій вважаємо доречними для використання лише 50% з них, можемо стверджувати, що ШІ може допомогти вчителю урізноманітнити уроки.

Наведемо два приклади творчих завдань згенерованих ШІ.

Завдання 1. «Військовий Щоденник». Учні мають виготовити «військовий щоденник» у формі особистого запису солдата чи мирного мешканця під час Першої світової війни. Вони можуть використовувати творчий підхід, додавати ілюстрації, листи, думки героя та інші деталі, щоб передати атмосферу того часу.

Завдання 2. «Історична Реклама». Учні обирають один із важливих винаходів або технологій, що з'явилися внаслідок Першої світової війни і створюють рекламний постер або відеорекламу для цього винаходу чи технології, звертаючи увагу на його практичне використання.

Зауважимо, що не лише помічником у генерації завдань може виступати ШІ, але й загалом підготовчий до уроку етап завдяки його використанню може бути спрощено. Так, ChatGPT може запропонувати сценарний план уроку, виділивши теми на які звернути увагу, методи роботи, приклади питань та завдань тощо. Але для більшої дієвості варто у тексті запиту обов'язково завести теми, які пропонуються навчальної програмою; наголосити на вікові учнів; вказати тип уроку, який ви плануєте та його етапи. Також, пропонуємо варіант із використання ChatGPT для порівняння готових планів-конспектів

або ідей уроків. В такому випадку буде отримана стороння точка зору про сильні та слабкі сторони, пропозиції стосовно того, як зробити урок кращим. Головне, не вважати пропозиції ШІ за аксіому.

У сучасному освітньому середовищі, в контексті вивчення історії, використання штучних інтелектуальних помічників, таких як ChatGPT, виявляється значущим інструментом для підвищення якості навчання. Зокрема, використання ChatGPT у підготовці проектів та презентацій спрямоване на створення навчальних матеріалів, які не лише привертають увагу учнів, але й забезпечують їхнє глибоке розуміння історичних подій та процесів. Вчителі можуть інтегрувати ChatGPT у різні аспекти підготовки проектів і презентацій. Наприклад, модель може служити допоміжним інструментом для створення основних концепцій та структури проекту. Вона може запропонувати ключові розділи, аналогії та перспективи для обговорення, що сприяє систематизації та логічному викладенню інформації.

ChatGPT може полегшити адаптацію тексту для презентаційного формату, надаючи рекомендації щодо ключових слів, тез та структури презентації для максимального комунікативного впливу на аудиторію.

Важливо, що ChatGPT варто використовувати саме під час підготовки до уроку, а не вже під час його проведення. Наведемо докази:

1) під час офлайн уроку вчитель не може відволікатися на контакт з технічним пристроєм, так як буде втрачено контакт з учнями;

2) звертання до ШІ у ході заняття може свідчити про некомпетентність вчителя;

3) хоча існують пропозиції, згідно яких під час онлайн-уроків, вчитель може використати ШІ як засіб для генерації відповідей на ті запитання школярів, на які сам вчитель не знає відповіді, але, на наш погляд, це є недоречним, адже алгоритм може запропонувати хибну відповідь.

Досліджуваний нами алгоритм буде доречним для перевірки правильності відповідей та оцінювання школярів, особливо це стосується тестів. Сьогодні є багато онлайн-платформ, які дозволяють генерувати тести, встановлювати час на їх проходження, які у підсумку надають оцінку. Але сучасні реалії створюють ситуацію, коли можливі проблеми з електромережою, відсутністю інтернету. За таких умов, питання і відповіді можуть бути надані у простому текстовому вигляді. У такому разі, ChatGPT стане незамінним помічником вчителя (адже в умовах очного навчання, передруковування відповідей - часто затратне явище).

Нами проведено емпіричне дослідження даного функціоналу ШІ, який продемонстрував 100% точність при оцінюванні тестів (з однією, декількома правильними відповідями та таких, які потребували співставити варіанти); 90% точність, при оцінюванні варіантів з короткою відповіддю, за умов якщо для ChatGPT надати правильну відповідь. При цьому, він здебільшого враховує синонімічний ряд і якщо не має потреби у дослівному цитуванні, то може з незначною похибкою вірно оцінити учня. Також отримано 65% точність

при оцінюванні розгорнутих відповідей, якщо ШІ не надавати правильного варіанту. Особливо це стосується більш творчих завдань. Також у 85% випадків, ChatGPT надав правильну відповідь на тестові питання. Найбільшою складністю викликають питання з декількома правильними відповідями, бо без констатації кількості правильних відповідей чат-бот не виділяє всі, а також йому важко зрозуміти сутність завдань по співставленню. Проте в цілому, статистика показує, що вчитель може за допомогою ШІ брати готові тестові питання, навіть не знаючи на них відповідей (інше питання – це етичність використання чужих розробок та той факт, що якщо вчитель не орієнтується в темі, то чи доречним є взагалі така особа на посаді вчителя історії. Проте, це вже тема однієї з наступних наших розвідок).

Повертаючись до теми дослідження можемо констатувати, що ChatGPT буде помічником вчителя, особливо під час поточного контролю. Уявімо ситуацію, коли діти давали відповіді у чаті Zoom або іншого засобу конференц зв'язку. Скопіювавши відповіді та зробивши певний запит у ChatGPT, вчитель в такому випадку може досить швидко виставити оцінки.

Для контрольних же, на наш погляд якщо є змога, краще використовувати засоби онлайн-тестування, адже вони є більш об'єктивні у плані оцінювання, а часові обмеження на проходження таких тестів, зменшують змогу списування дітьми.

Наведемо найбільш дієвий алгоритм запиту для ChatGPT з перевірки тестів.

Найпершим варто підготувати текстовий файл, де будуть вказані номери питання та правильна відповідь, про що буде вказано у запиті до алгоритму. Після цього ставиться сам запит, наприклад «Перевір правильність виконання тестів та оціни їх, враховуючи що кожна правильна відповідь 1 бал». Власне можна навести різні критерії оцінювання, або оцінити різнопланово різні питання, але обов'язково вказати про це у тексті запиту.

На наступному етапі варто помістити відповіді учнів, перед кожним вказавши або ім'я, або просто підписавши «учень 1, учень 2» тощо. Без такого підпису, ChatGPT може заплутатися та почати аналізувати все, як одне ціле. Кількість відповідей, які надаються запитом обмежуються виключно обсягами запиту версії ChatGPT (так для безкоштовної версії 3.5 – це 5000 символів з відступами, для платної версії 4 – 20 тисяч)

Наголосимо, що увесь текст запиту, і правильні відповіді і варіанти, мають міститися в одному запиті. Розбиваючи їх на різні повідомлення можливі похибки у згенерованій відповіді. Також варто вказати, що якщо відповіді усіх учнів не вміщаються в один запит, то найкраще в новому запиті розпочати з самого початку, тобто вказування правильних відповідей на тести.

Також вчитель може розглядати ChatGPT у якості засобу самоосвіти. Проведений аналіз генерації матеріалів звісно дозволяє стверджувати, що історичні факти алгоритм не дозволить ретельно вивчити, адже наразі доволі часто допускає вольності в інтерпретації фактів та пропонує фейкову

інформацію. Але, він може допомогти у створенні плану самоосвітньої діяльності педагога, вивчити різні підходи до подачі інформації, модифікувати методи роботи з дітьми на уроці тощо. До того ж, якщо перевіряти інформацію надану ШІ та використовувати інші джерела інформації, все-таки можливо розширення уявлення вчителем окремих історичних процесів.

Таким чином, швидкий розвиток технологій ШІ, його популяризація у суспільстві потребує не відгородження від нього, а створення умов, коли алгоритми ШІ будуть допомагати у здійсненні професійної діяльності, при цьому не нівелюючи ролі живої людини та не призводячи до її деградації. Найпопулярнішим наразі серед подібних нейромереж є ChatGPT, який має безкоштовну версію, чим привертає увагу більшості. Його можуть використовувати представники усіх професій, не виключенням є й вчитель історії. У статті ми навели, на наш погляд, найбільш дієві приклади використання алгоритму з боку вчителя, які були емпірично перевірені. Головна наша теза – це те, що ChatGPT може стати ефективним помічником у підготовці до уроків та у позаурочній роботі вчителя. В межах заняття ми здебільшого вважаємо його використання неетичним та малоефективним (використання ChatGPT на уроці свідчить про низький рівень підготовки вчителя). Вчителі можуть ефективно користуватися ChatGPT у процесі генерування креативних ідей для уроків, створення структурованих сценаріїв а також для оптимізації процесу оцінювання та коригування матеріалів. Однак, вони мають також зберігати баланс між автоматизацією та особистим підходом до викладання а також ефективно впроваджувати цю технологію, звертаючи увагу на індивідуальні особливості учнів.

Пріоритетом подальшого дослідження постає вивчення «погляду учня», тобто, яким чином школярі можуть використовувати ШІ, зокрема ChatGPT, у навчальному процесі. Реалії сьогодення такі, що більшість учнів все ж захочуть скористатися можливостями подібної програми, а це, у свою чергу, вплине на якість їх знань. Тому перед вчителем постає завдання навчити їх робити це таким чином, щоб стимулювати до навчальної діяльності, а не передоручити ШІ виконання їх власної роботи.

Література

1. Васютіна Т. М., Лідіч А. В. Використання штучного інтелекту ChatGPT у навчанні учнів початкової школи. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи : матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 6 квітня, 2023)*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 36-39
2. Яндола К.О. Використання ChatGPT в освітньому процесі. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 57. Т. 2. С. 261-265
3. Яцишина М. М., Федчишин О. М. Використання штучного інтелекту для індивідуалізованого навчання з фізики. *Збірник тез матеріалів*

XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи. Тернопіль, 2023. С. 94-96

4. ChatGPT 3.5 : official site. *OpenAI*. URL: <https://chat.openai.com/> (date of application 26.01.2024)

References

1. Vasiutina, T. M., Lidich, A. V. (2023). Vykorystannia shtuchnoho intelektu ChatGPT u navchanni uchniv pochatkovoї shkoly [Using artificial intelligence ChatGPT in teaching primary school students]. *Suchasni tsyfrovi tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia: dosvid, tendentsii, perspektyvy : materialy XI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (m. Ternopil, 6 kvitnia, 2023).* Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka, 36-39 [In Ukrainian]
2. Yandola, K.O. (2023). Vykorystannia ChatGPT v osvitnomu protsesi [Using ChatGPT in the educational process]. *Innovatsiina pedahohika*, 57(2), 261-265 [In Ukrainian]
3. Yatsyshyna, M. M., Fedchyshyn, O. M. (2023). Vykorystannia shtuchnoho intelektu dlia indyvidualizovanoho navchannia z fizyky [The use of artificial intelligence for individualized teaching in physics]. *Zbirnyk tez materialiv XI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. Suchasni tsyfrovi tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia: dosvid, tendentsii, perspektyvy.* Ternopil, 94-96 [In Ukrainian]
4. ChatGPT 3.5 : official site. (n.d.). *OpenAI*. Retrieved from <https://chat.openai.com/> [In English]

УДК: 39:911.3

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.01.052>

Юліана ШИНКАРИК

молодша наукова співробітниця

Науково-дослідного інституту українознавства

Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка.

ORCID: 0000-0002-1629-5910

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ПІДТРИМЦІ УКРАЇНЦІВ У ПЕРІОД РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ (2014-2024 рр.)

Анотація. У статті висвітлено процеси розвитку українознавчих студій на території США українською діаспорою у період 2014-2024 рр. Увагу сфокусовано на функціонуванні українських шкіл, організацію мовних курсів із вивчення української мови онлайн, підтримку наукових осередків та проектів на українську тематику а також встановлення зв'язків із українськими інституціями. У дослідженні, посилаючись на численні публікації, доведено роль популяризації української мови у протидії російській інформаційній та культурній агресії. Звернено увагу на роль діаспори у ліквідації російських та радянських колоніальних назв, псевдо-наукових теорій тощо. Проаналізовано рефлексії українських науковців щодо питання правопису та мовної політики України загалом. Підкреслено роль та здобутки українських вчених США у галузі філології та історії. Здійснена наукова розвідка підкреслює, що у світовому демократичному суспільстві є запит на українську мову, українську культуру, а це є об'єднуючим фактором національних сил і потребує розвитку та зміцнення в умовах російської війни проти України.

Ключові слова: українська діаспора, мовна політика, інформаційна підтримка, ТУМ, російська війна проти України.

Iuliana SHYNKARYK,
*Junior Research Fellow, Research Institute
of Ukrainian Studies Taras Shevchenko
National University of Kyiv.
ORCID: 0000-0002-1629-5910*

THE LANGUAGE POLICY OF THE UKRAINIAN DIASPORA IN THE USA IN THE INFORMATION SUPPORT OF UKRAINIANS DURING THE PERIOD OF RUSSIAN AGGRESSION (2014-2024)

Abstract. The article highlights the processes of development of Ukrainian studies in the USA by the Ukrainian diaspora during 2014-2024. Attention is focused on functioning of Ukrainian schools, organization of language courses for studying Ukrainian language online, supporting of scientific centers and projects on Ukrainian themes, as well as establishing connections with Ukrainian institutions. The study, referring to numerous publications, proved the role of popularization the Ukrainian language in countering russian informational and cultural aggression. Attention is drawn to the role of the diaspora in the elimination of russian and Soviet colonial names, pseudo-scientific theories, etc. The reflections of Ukrainian scientists on the issue of orthography and the language policy of Ukraine in general have been analyzed. The role and achievements of Ukrainian scientists in the USA in the field of philology and history are emphasized. The conducted scientific research emphasizes that there is a demand for the Ukrainian language and culture in the world democratic society, and this is a unifying factor of national forces and needs to be developed and strengthened in the conditions of russian war against Ukraine.

Keywords: Ukrainian diaspora, language policy, information support, TUM, russian war against Ukraine.

Постановка проблеми. Дослідження ролі української діаспори США в контексті протидії російській агресії є надзвичайно актуальним завданням для сучасної історичної науки. Можемо впевнено констатувати, що роль діаспори є особливо важливою сьогодні, оскільки вона стала вагомим чинником як утвердження незалежності України, так і її захисту в умовах війни. Події, пов'язані із Революцією Гідності, анексією Криму, початком війни на сході України мали інформаційне підґрунтя та інформаційну підтримку в усіх країнах. У 2014 р. в Європі розпочалася найбільша за своїми масштабами з часів Другої світової війни російсько-українська війна. Окрім воєнного аспекту, ця війна має характер гібридної, адже є набагато ширшою та включає у себе економічну, інформаційну, культурну війну. З агресивних уст росії постійно лунали перекручені наративи щодо української історії та української

мови. В такій загрозливій ситуації розвиток та підтримка української історії та мови є необхідною умовою потрактування об'єктивної ситуації, як в Україні, так і за її межами. «Мова – це зброя», саме такий лейтмотив став гаслом цього процесу. Проблема, яка склалася у світовому просторі після розпаду СРСР, пов'язана з концептуальними помилками в українській мові, з суржилом та російськими кальками. Складно повірити, проте до 2018 р. в офіційній англійській транслітерації вживалась назва української столиці, базована на російській назві «Kiev», що є радянським колоніальним пережитком. Це спонукало українське МЗС та українські громади діаспори до руху «KyivNotKiev», що врешті дало результат зміни у міжнародному інформаційному просторі транслітерації на українську «Kyiv». Беззаперечно вагому роль у представленні України у світовій спільноті відіграє діаспора. У США, що є найбільшим партнером України, проживає понад мільйона українців, які проводять масштабну освітню та наукову діяльність через інституційні осередки, періодичні видання. Прикметно, що з часу російської агресії, українська діаспора у США спричинила появу нових організацій, зокрема Razom for Ukraine, Nova Ukraine, Американо-український фонд. Інформаційна підтримка, популяризація українознавчих студій, економічна та гуманітарна допомога, культурна співпраця, далеко не повний перелік завдань, поставлених діаспорою. З огляду на вище зазначене, актуальним є проаналізувати українознавчі студії, які підтримує українська діаспора у США, формуючи інформаційний захист українців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Інтерес до української діаспори зріс із прийняттям Україною своєї незалежності. Питання діаспорознавства стали предметом наукових студій як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У студіях С. Лазебника, Л. Лещенко, Ю. Макара акцентується увага на основних ознаках діаспори як явища. Праці Ю. Римаренка, В. Трощинського, О. Швачки, М. Варварцева, А. Атаманенко, В. Євтуха, М. Палієнко, І. Матяш визначають діаспору як невід'ємну частину українства, її тісний взаємозв'язок з історичною Батьківщиною. Освітня та наукова праця стала предметом наукових досліджень таких учених: Т. Геврик, І. Коровицький, Г. Миронюк, О. Гриценко, О. Ковальчук, Л. Масенко, О. Романів; етнічні аспекти розглянуто у працях С. Віднянського, В. Васильчука, В. Євтуха, І. Тюрменко. Характерною тенденцією сучасної історичної науки є звернення українських дослідників до комплексного вивчення українських архівів США і Канади, українських архівних колекцій в Європі (праці І. Матяш, М. Палієнко та інші). Т. Грачевська, для прикладу, розглянула всебічну допомогу української діаспори країн Європи, США, Канади в часи повномасштабної війни. Окреме дослідження ролі популяризації української мови у протидії російській інформаційній та культурній агресії в період 2014-2024 рр. не проводилося.

Звернемо увагу, що джерельною базою для дослідження стали документи Центрального державного архіву громадських організацій та Центрального державного архіву вищих органів виконавчої влади. Лівову частку

джерельної інформації знаходимо у результатах діяльності української діаспори, які знайшли своє відображення в багатьох часописах, зокрема в журналі «Свобода» та «Час і події». Саме на їхніх сторінках присутні численні публікацій, які висвітлюють, як різноманітні мовні заходи, так і їх значення.

Значний масив публікацій з тематики діяльності Товариства української молоді (ТУМ) проаналізувала його очільниця Віра Боднарук. У своїх публікаціях керівницка не лише висвітлює процеси діяльності ТУМу, але й описує про стипендіатів товариства.

Державницьке значення мови стало об'єктом студій В. Гонського; Ю. Гнаткевича; Н. Бурмаки; Н. Балюк; Г. Лук'янчук; Є. Чолій. Над питанням важливості та розвитку української мови рефлексують у своїх публікаціях В. Швець, П. Часто, С. Дацюк, Л. Іваськів. Актуальність та значення розвитку мовної політики в діаспорі підіймає А. Лозинський. Л. Хмельковський присвятив свої публікації постатям видатних провідників та дослідників української мови та історії, серед яких С. Караванський. Отож, архівні матеріали, матеріали періодики української діаспори, звіти діяльності діаспорний інституцій стали основою нашого дослідження.

Мета статті полягає у тому, щоб здійснити комплексну характеристику ролі мовної політики української діаспори в США як вагомого чинника інформаційної підтримки українців у період російської агресії упродовж 2014-2024 рр.

Мовна політика та освіта в діаспорі сприяє збереженню української мови та є вагомою складовою інформаційної підтримки для українців материкової України. Українці у діаспорі сприяють інформаційно-комунікаційному лобюванню українського інтересу на усіх рівнях. Організація українських шкіл, мовних курсів та культурних заходів стимулює інтерес до мови та сприяє її збереженню серед молодого покоління. Наприклад, Товариство української мови (ТУМ) ім. Т. Шевченка у США від 1990 р. систематично допомагає просвітянам України, надсилаючи різні книги, надруковані у діаспорі, кошти на українськомовне видавництво в нашій державі, на стипендії для талановитої молоді, яка студіює україністику в різних українських університетах. Зокрема, у 2014 р. Національний університет «Острозька академія» отримав 12 пакунків української літератури у кількості 665 одиниць (праці з всесвітньої та української історії, мемуаристики, літератури, світового та українського мистецтва), 52 альбоми – колекцію поштових марок.

ТУМ від 1996 р. висилає книжки з різної тематики «Просвіті» у Рівному. У жовтні 2015 року з ініціативи просвітянина Михайла Бореяка та голови міського об'єднання «Просвіті» Катерини Сичик відбулася презентація надісланої літератури. Тоді ж розпочалися курси з вивчення української мови для дітей переселенців зі сходу України та Криму [Боднарук В. ТУМ, 2016, С. 7].

Від 2000 р. ТУМ реалізує проєкт надання стипендій українським студентам, зокрема, через Міжнародний благодійний фонд «Смолоסקип». До 2016 р. їх було надано 98 студентам із 15 областей України. У 2018 р. ректор Національного

університету «Острозька академія» повідомив про те, що стипендії ТУМ було надано десятиєм студентам університету, які навчаються на факультетах мови і літератури, економіки, психології, міжнародних відносин та права, у 2022 р. стипендії теж отримали студенти та директор Музею історії [Боднарук В. Визначені, 2015, С. 7]. Таке отримання гранту є великою мотивацією для молодих науковців.

У свою чергу, голові «Просвіти» у Дніпрі у 2020 р. М. Кульчинському вручено відзнаку ім. Івана Багряного, засновану Фондацією ім. І. Багряного та щомісячником «Бористен». Таку ж відзнаку отримав В. Семистяга, голова «Просвіти» Луганська, за мужність та героїзм, виявлений під час окупації російськими загарбниками Донбасу. І з початком війни ТУМ продовжує допомагати «Просвітам» в Україні, спрямовуючи фінансову допомогу на видавничу діяльність та гуманітарну допомогу [Боднарук В. Допомога, 2022, С. 10].

ТУМ, зокрема його голова, Віра Боднарук, активно долучається до Літературних вечорів, що їх успішно проводить українська громада південно-західної Флориди з осередком у Норт-Порті, яка є постійним жертводавцем Товариства української мови [Боднарук В. Літературні, 2020, С. 7].

Вже згадана Фондація ім. І. Багряного ще у 2015 р. допомогла видати 6,000 примірників невеликої книги під назвою «Мововбивство і не тільки...» Ігоря Грималюка з Тернополя, а розповсюдженням її займалася саме «Просвіта». Ця книга, факти якої базуються на наукових дослідженнях мовознавців, істориків та матеріалів Інтернету і преси, розрахована насамперед на зрусифікованих українців, які не знають реальних причин втрати ними рідної мови, та українців, які розмовляють суржиком [Коновал, 2015, С. 6].

За даними руху «Простір свободи», у 2019 р. українська мова зміцнила позиції в освіті та книговиданні. Частка школярів, які здобувають освіту українською мовою, за рік зросла з 91 % до 92%, а першокласників – з 95 % до 96 %. Частка газет, що видаються українською мовою, становить 33 % від сумарного тиражу. Водночас кількість українськомовних книг зростає як в абсолютному, так і у відносному вимірах і становить 85 % від сукупного накладу [Аналітичний огляд, 2019, с. 10].

У 2021 р. Світова федерація українських жіночих організацій (СФУЖО) заснувала стипендію для вивчення української мови імені своєї голови, відомої діячки української діаспори Анни Кісіль. Завдяки отриманій стипендії п'ять українок із діаспори отримали можливість приєднатися до курсів української мови в Міжнародних школах україністики «Крок до України», що були створені Міжнародним інститутом освіти, культури та зв'язків з діаспорою (МІОК) Національного університету «Львівська політехніка». Згідно із повідомленням організації, Анна Кісіль протягом свого життя постійно підтримувала освітні проєкти у діаспори та в Україні. Зокрема, вона стала меценатом видання першого підручника з української мови як іноземної під назвою «КРОК-2», створеного за міжнародними стандартами у Міжнародному інституті освіти,

культури та зв'язків з діаспорою, а також сприяла розвитку освітнього порталу «Крок до України» МІОК [СФУЖО]. Уже 3 роки поспіль СФУЖО оголошує прийом заяв на отримання цього гранту.

В США українці, які проживають у місцевостях без значної української спільноти, але мають бажання забезпечити своїм дітям вивчення української мови, організовують власні онлайн курси та школи. Голос Америки повідомляє: «Українські родини, що живуть у США, погоджуються, що підтримувати в еміграції українську мову, культуру та традиції серед дітей дуже непросто, особливо, якщо поруч немає великої української громади. Однак, таку можливість відкриває онлайн-формат навчання, тож батьки почали започатковувати власні школи й заняття» [Як українці...]. Одна з таких онлайн шкіл, де дітей за кордоном вчать учителі з України, – Bright Kids Ukrainian Online School, що її заснувала львів'янка Надія Журба ще у 2021 р. в місті Остін (Техас). За три місяці існування цієї школи розробили 10 курсів та залучили 14 вчителів, а кількість учнів зросла до 70-80 осіб. Школа надає групові та індивідуальні уроки для дітей від молодшого шкільного до підліткового віку, пропонує курси з української мови й культури, програмування, малювання і музики.

Юлія Поррас, яка разом із своєю родиною проживає у Вірджинії, започаткувала проєкт «Наша мова», організуючи онлайн заняття для дошкільнят у невеликих групах. Планується розширення курсів та вікових груп.

Великою перевагою є фінансова доступність для американських родин, оскільки викладачі з України надають заняття в цих онлайн школах за вартістю від 8 до 12 дол. Якщо порівняти: одне заняття з музики в американській школі коштує в середньому від 20-30 дол. Засновниці українськомовних онлайн шкіл вважають, що це вигідно для обох сторін – як для вчителів в Україні, так і для дітей. Батьки визнають, що, незважаючи на недоліки онлайн занять, це часто єдиний спосіб стимулювати бажання дітей оволодіти українською мовою.

Українська діаспора США дуже уважно стежить за подіями на історичній батьківщині, особливо – за відродженням української національної культури, утвердження рідної мови, утримує в полі зору діяльність Міжнародного благодійного фонду «Ліга українських меценатів» та його найголовнішого проєкту – Міжнародного конкурсу з української мови ім. П. Яцика, у якому від 2000 р. взяли участь десятки мільйонів українців не лише в Україні, а й практично у всіх країнах, де живе українська діаспора. Присутність там української мови – це також важливий чинник формування ставлення тієї чи іншої країни до українців та України загалом. До меценатства долучаються також Фондація ім. Івана Багряного і Союз українок Америки. У США українці дізнаються про перебіг та результати конкурсу зі шпальт «Свободи», де керівники Ліги українських меценатів (М. Слабошпицький, В. Загорій) у своїх інтерв'ю проводять ідею, що Міжнародний мовний конкурс ім. П. Яцика – це не просто один з освітніх проєктів, це національний бренд, який голосно звучить всюди, де живуть українці, навіть якщо оголошено карантинні обмеження. Він безперечно має і підтримку з боку влади, що свідчить: у суспільстві є запит на

українську мову, українську ідею, є потужні національні сили, з якими потрібно рахуватися [Конкурс, 2020].

Конкурс ім. П. Яцика – це підтвердження того, що мова може стати підґрунтям для об'єднання українців у світі, а «українськості», яку так хотів бачити П. Яцик у земляках, збільшується. Українське лобі у світі твориться по-різному, і міжнародний мовний конкурс – один з них. Меценат зазначав: «Мусимо виховувати в юних ту україноцентричність, яка й стане основою для піднесення України в майбутньому. Починаємо з мови, а водночас маємо на увазі й українську історію, й українську ідею, щоб усе це в сумі дало українську волю, українське диво» [Чадюк, 2017, С. 15].

П. Яцик нагороджений Президентом України Л. Кучмою Почесною відзнакою за сприяння розвитку української науки, освіти і культури [Нагородний лист, ЦДАВО, Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 13-41, арк. 39], а у 2000 р. Ліга українських меценатів звернулася з Листом до Голови Адміністрації Президента Литвина В.М. з клопотанням нагородити мецената Орденом Ярослава Мудрого V ступеня, відзначаючи його щедрі і жертвну допомогу українським студіям в Інституті ім. Гаррімана при Колумбійському університеті, при Гарвардському університеті, видання «Енциклопедії Українознавства» тощо, і це незважаючи на фінансування міжнародного конкурсу з української мови [Лист Ліги, ЦДАВО, Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 13-41, арк. 32-33]. Загалом П. Яцик у благодійність в ім'я України вклав понад 30 млн дол. Це клопотання підтримали Міністерство закордонних справ України, Державний комітет у справах національностей і міграції та Товариством «Україна-Світ». Як свідчить Службова записка заступника Голови Адміністрації Президента завідувачу відділу державних нагород, вищезгадане клопотання у 2001 р. було підтримано [Службова записка, ЦДАВО, Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 13-41, арк. 34].

На думку І. Скосар, у 2022 році вивчення української мови стало трендом, а зацікавленість українською мовою почала зростати, особливо після повномасштабного вторгнення РФ, коли мільйони людей змушені були шукати притулок в інших країнах [Скосар, 2023, с. 4]. Інна Сопрончук з Херсона займається викладанням української мови іноземцям протягом майже семи років. Вона розробила підручник Master Ukrainian Cases і у 2020 році створила власну онлайншколу Speak Ukrainian. Разом із командою вона розробила три набори карток для вивчення 500 українських слів, картки із ідіомами та посібник із діалогами. Також вона запустила онлайн курси, додаток, записала подкасти та понад 800 відеоуроків на своєму YouTube-каналі та в Інстаграм, вважаючи, що «люди світу, вивчаючи українську мову, можуть доторкнутися до багатогранної української культури. ... Так, на жаль, бум на українську мову спричинила війна» [Скосар, 2023, с. 5]. Сьогодні Інна Сопрончук викладає українську мову в Оксфордському університеті та волонтерить. Упродовж 2022-2024 років ми є свідками зростаючого попиту на українознавчі студії у американських закладах освіти у різноманітних форматах.

Українська мова є не лише засобом спілкування, але й невід'ємною частиною культурного спадку. Збереження української мови в діаспорі сприяє передачі та збереженню культурних традицій, обрядів, та історії. Мова виступає як носій специфічного світогляду, унікальних вартостей та способу мислення, що відрізняють українців від інших національностей. Відомий громадський діяч у діаспорі США А. Лозинський вбачає небезпеку у тому, що навіть за океаном, роблячи дописи в газетах діаспори, відвідуючи українські кредитівки, українці, які в Україні розмовляли російською мовою, послуговуються нею і тут. Він наводить чимало прикладів із власного досвіду як у діаспорі, так і в Україні, називаючи суперечливості та невідповідності сучасної мовної ситуації. Російська мова – це не просто засіб комунікації, а зброя нашого окупанта. Той українець, який розмовляє російською мовою, служить нашому ворогові у його планах нас знищити [Лозинський, 2016, С. 7]. П. Часто зауважує, що «кожна нація зобов'язана самовисловитися», тобто має право говорити своєю мовою. Отож, гуманність стосовно російськомовних, бо ж Україну боронять і російськомовні, – це не аргумент [Часто П. Наша мова, 2017, С. 1].

Щороку Фонд ім. О. Гірника й Ліга українських меценатів присуджують спільну премію за значні успіхи в національно-патріотичному вихованні дітей та молоді, прищепленні їм патріотичного ставлення до української мови. Таких премій було присуджено понад 60. [Гнаткевич, 2020, с. 3].

У 2018 р. в часописі «Час і події» (Чикаго) опубліковано текст лекції українського вченого у галузі комунікативної лінгвістики і філософії мови, доктора філологічних наук, професора Львівського національного університету імені Івана Франка Флорія Бацевича «Духовна синергетика рідної мови», присвячена важливому питанню соціолінгвістики – рідній мові, її функціям, відмінностям від інших [Бацевич, 2018]. Оскільки цю лекцію було прочитано у 2014 р. в Києві у книгарні «Є», то завдяки цій розлогій публікації члени діаспори мали можливість долучитися до цього діалогу, обмінюючись враженнями та доповнюючи свої знання про багатогранність та значущість мови, що об'єднує нас як націю. Таке вивчення сприятиме не лише збереженню та розвитку української мови, а й поглибленню зв'язків між діаспорою та Україною, сприяючи взаєморозумінню та підтримці мовної та культурної спільноти.

Чимало для збереження української мови, у тому числі і представниками української діаспори, зробив С. Караванський – український мовознавець, поет, перекладач, журналіст, автор самвидаву, який ще у 1979 р. емігрував до США. Коли у 2016 р. правозахисника і політв'язня не стало, усі витрати, пов'язані із похованням на Українському меморіальному цвинтарі при Українській православної церкві св. Андрія Первозваного у Саут-Баунд-Бруці (Нью Джерсі) та встановленням пам'ятника, узяв на себе ЗУАДК. Саме ЗУАДК завжди допомагав у публікації творів С. Караванського: збірки поезій, словник українських синонімів тощо [Іщук-Пазуняк, 2017, С. 18]. Завдяки жертвам 29 добродіїв із США у 2017 р., вже після смерті вченого, вийшла його остання, одинадцята книга-заповіт, «Ідіотизми сталінської ярижки у

державній мові України», у передмові до якої автор написав: «Вилучаючи з мовного простору України питомі українські риси, антинародня влада хотіла прищепити населенню нехоть до своєї рідної мови. І цього вона досягла. Затим що українські книжки написано не українською мовою, а сталінською ярижкою, вони перестали цікавити читачів» [Хмельковський, 2017, С. 33]. На думку Л. Хмельковського, сучасному читачеві, особливо середнього віку, читати книгу буде нелегко, бо стереотипи міцно увійшли у наше життя, тож звичаї долати важко. Але це робити необхідно. Читачеві часом доведеться звикати й до лексики колишнього політв'язня, водночас у книзі є багато назв і частин мови, які вживають закордонні українці, але значно менше – громадяни самої України [Хмельковський, 2017, С. 33]. У книзі багато практичних порад, а також пропозицій щодо підготовки фахових редакторів у ЗВО.

Завдяки зусиллям Фундації ім. Івана Багряного у 2017 р. відбулась презентація збірника «Мовний всесвіт Івана Багряного», що засвідчив розмаїття проблематики лінгвістичного опису текстів письменника, дослідження творчості якого зазвичай здійснювалося літературознавцями чи критиками [Ткач, 2017, С. 15].

На відзначенні Дня рідної мови в ООН професор Юрій Шевчук, викладач української мови в Колумбійському університеті, член Американської асоціації славістичних досліджень, акцентував на важливості вироблення реальної, не декларативної, стратегії стосовно виведення української мови зі статусу другорядної в титульну. Учений відзначив, що «в українського уряду й досі немає публічно сформульованої мовної політики, закріпленої в законі, який захищав би, розвивав і активно просував українську мову, без і поза якою легітимність мови і виживання українського суверенітету все ще є серйозною проблемою. Необхідність такої політики яскраво продемонструвала анексія Криму і війна на Сході» [Бурмака, 2018].

У Музеї книги і друкарства України в 2021 р. відбулася презентація книги Василя Чебанника «Графіка української мови», яка надрукована трьома мовами – українською, англійською та китайською з використанням шрифтової гарнітури «Рутенія», розробленої Василем Чебанником. Книга, в якій представлено зразки нових шрифтів та наведені приклади їх використання у різних сферах друкарської справи, стала підсумком роботи художника та волонтерів громадської ініціативи #інфоВАРТА у рамках проєкту з ідентичною назвою «Графіка української мови», започаткованого 20 років тому. Під час презентації заступник директора музею Дмитро Палій підкреслив: «Абетка, яку розробив Василь Чебаник – це державницька справа, це ще одна ознака, яка буде вирізняти Україну з поміж інших країн світу!» [Лук'янчук, 2021, С. 5]. І тут до слова потрібно згадати, що наріжним каменем нового українського мовознавства, попри опір та складність наукової методології, стане книга професора Колумбійського університету Юрія Шевельова *Historical Phonology of the Ukrainian Language*, де «професійно заперечено «общеруську» схему історичного і мовного минулого» [Стех, 2017, С. 9].

Відтак, вивчення та використання української мови в діаспорі стає важливим елементом підтримки української ідентичності, особливо серед молодого покоління. Редактор Петро Часто в статті «Що чекає нас і нашу мову?» ще у 2018 р. порушив питання щодо стану української мови у середовищі української діаспори США. «Знання англійської мови вважається в такій мірі престижним, що вживання англіцизмів, впадат і не впадат, є мовби ознакою доброго тону, моди, створює ілюзію унікальності. Не встигла наша рідна мова в незалежній Україні очиститися від панівних русизмів і совєтизмів, як її самотність опинилася під новою загрозою, й це стосується не лише єдності і цілості літературної мови, але в цілому культурних традицій, духовного життя загалом» [Часто П. Що чекає нас, 2018, с. 1]. А у тому ж числі «Свободи» Михайло Басараб в статті про позачергові вибори вжив надмірну кількість англосуржиків, позичаючи з англійської мови слова, відповідники яких є в українській мові [Басараб, 2018, С. 3]. Д-р Богдан Слабий з Брувера (Мейн) убачає в недбалості українців засилля англіцизмів і витіснення ними питомих, чому також сприяв «Великий тлумачний словник сучасної української мови», до якого МОН України дозволило включити англійські слова, які мають чіткі відповідники в українській. Науковець висловлює припущення, що цей процес може бути ознакою державної немочі, бо так українці «ніби оминають «простацьке» почуття сорому за свою мову» [Слабий, 2019, С. 7].

Однак у США часто можна почути, що завдяки українцям поза межами України вдалося зберегти українську мову чистою, не зіпсованою радянськими мовними рудиментами. Для лінгвістів українська мова у середовищі діаспори США – це щось на кшталт динозавра, який промовисто розповідає про те, якою була мова, скажімо, 100 років тому, – давно минулий час, якого немає в сучасній українській мові, двоїна поруч з множиною та одністю і т. ін. То чи вся українська мова, якою розмовляють за океаном, є таким цінним історичним зразком? Очевидно, що ні. Ми забуваємо про те, що чим діаспора далі і довше територіально від материкової України, тим більше шансів, що вона буде більш герметичною, і ми матимемо тільки законсервований зразок української мови, тієї, якою вона була на момент переривання зв'язку. Українська мова, як би її не плекали і не оберігали у новому середовищі, буде видозмінюватися й асимілюватись, особливо у середовищі молоді. І тут Марта Госовська говорить про сильний вплив англійської мови у середовищі української діаспори, де переважають англійські корені, українські суфікси, префікси і закінчення тощо. Перекладачка і літературознавиця наголошує, що така «збірна солянка» не тільки може розсмішити, на жаль, вона ще й створює ілюзію знання української мови [Госовська, 2020, С. 5]. Лише завдяки швидкому і легкому доступу до соцмереж та медіа-ресурсів сьогодні українська мова у середовищі діаспори поступово розгерметизовується. Тобто нормативна форма української мови повинна бути максимально чіткою, функціональною та універсальною, орієнтована не на «повернення до витоків», а на відповідність реаліям сьогодення.

Ця стаття М. Госовської викликала, природно, шалений резонанс, як несхвалення, так і обговорення мовних питань серед представників української громади у США. Громадська діячка А. Легка-Герець говорить про приниження «діаспорної» мови та відзначає, що подібного висловлювання можна було сподіватися лише від росіян або малоросів, які і в США говорять «на руском язикє» [Легка-Герець, 2020, С. 7]. З. Савчинська-Рудик відзначає через наведення чималої кількості прикладів мовні проблеми в самій Україні (багато русизмів), а тому не вважає, що хтось мав би вказувати діаспорі у США, яка до сьогодні зберегла чистоту української мови [Савчинська-Рудик, 2020, С.7]. Погоджуємось із тим, що М. Госовська не зовсім коректно вживає терміни, а також із тим, що не можна оминати той обсяг творчості української інтелігенції, яка волею долі опинилася на еміграції, бо саме на цій літературі виховувалися нові покоління. Пресовий референт СУМ-США Лев Іваськів згадує дитячий журнал «Веселка» (видання «Свободи», 1954-1995), який був джерелом національної свідомості для трьох поколінь української молоді, а також те, що молодіжні організації також видавали свої журнали, були підручники з мови у школах українознавства. Повоєнна еміграція робила все можливе, щоб зберегти українську мову від того московського бруду, який заливав її в самій Україні, і не останню роль у цьому відігравав «Правописний словник» Григорія Голоскевича (1929), що став «мовною Біблією» для видавців, педагогів, громадських діячів у діаспорі аж до прояснення мовної ситуації в самій материковій Україні [Іваськів, 2020, С.7]. За сприяння громадського діяча української діаспори у США, члена уряду Української Народної Республіки в екзилі М. Гереця, департамент штату Нью-Йорк визнав українську мову в числі інших сучасних мов, за знання яких учні дістають кредити, що допомагають студентам при вступі до університетів. Ця програма діє й сьогодні. Потрібно віддати належне й доктору філологічних наук, академіку, члену Національної комісії України з питань правопису О. Пономаріву, який практично у кожному номері газети «Свобода» дає відповіді на запитання читачів, відзначаючи, що «для того, щоб по всій Україні відродити українську мову, нам треба агресивно її захищати. Не боюся цього слова, бо з нас її вибивали сторіччями агресивно. А ми тепер чогось боїмося, щоб нам чимось не дорікнули» [Щоб по всій Україні, 2016].

Проте А. Лозинський, вказуючи, що в Україні за час війни значно покращився стан користування українською мовою, із сумом визнає, що ця українізація не дійшла до діаспори, або принаймні до тих кіл, до організацій, до яких він належить чи співпрацює. А наданий ним перелік серйозних, справді засадничих у плані збереження українцями своєї ідентичності об'єднань вражає – СУМ, НТШ, УККА, Фундація УВУ, Український інститут Америки, товариства правників чи лікарів. І всюди переважає англійська, як у середовищі молоді, так і, на жаль, старшого покоління. Громадський діяч зауважує, що якщо приміром киянин перед американськими чи світовими журналістами виступає англійською мовою – це не вказівка позбутися рідної мови у діаспорі. Ця війна – попри тяжкі випробування – повинна бути відродженням нашого

народу також і за океаном, і в цьому важливу роль має відіграти рідна мова [Лозинський, Українізація, 2022, С. 4].

Як засвідчує проведений аналіз, події російської агресії визначили новий етап консолідації зв'язків діаспори з українцями, насамперед, через активізацію українознавчих студії. Поряд із політичною, економічною допомогою, мовна політика української діаспори США, популяризація українознавчих знань формує вагоме підґрунтя в інформаційній підтримці Української держави. Підсумовуючи, зазначимо, що збереження української мови в діаспорі – це не лише завдання для окремої спільноти, але й важлива ланка в зміцненні ідентичності українців як нації. Через збереження та розвиток мови, українці діаспори продовжують свою історичну місію – бути не лише представниками України у світі, але й живими «хранителями» української культури та традицій. Функціонування українських шкіл, організація мовних курсів з вивчення української мови онлайн, підтримка наукових осередків та проектів на українську тематику а також встановлення зв'язків із українськими інституціями є важливими складовими у здобутті перемоги на інформаційному фронті, у протидії російській інформаційній та культурній агресії. Вагомою також є роль діаспори у ліквідації російських та радянських колоніальних назв, псевдонаукових теорій тощо. У світовому демократичному суспільстві є запит на українську мову, українську культуру, що служить об'єднуючим фактором національних сил і потребує розвитку та зміцнення в умовах російської війни проти України.

Література

1. Аналітичний огляд: становище української мови у 2019 році. *Свобода*. 2019. № 46. С. 1, 10.
2. Балюк Н. Нова влада знову розігруватиме «мовну карту»? *Свобода*. 2019. № 31. С. 3; Любич О. Мова й свобода України. *Свобода*. 2022. № 29. С. 16.
3. Басараб М. Позачергові вибори в Україні? *Свобода*. 2018. №10. С. 3, 15.
4. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови. *Час і події*. 2018. №27-30.
5. Боднарук В. Визначені стипендіяти Товариства української мови. *Свобода*. 2015. №7. С. 7; Боднарук В. Вручено стипендії ТУМ-США. *Свобода*. 2018. №32. С. 15; Боднарук В. Стипендіяти ТУМ в Острозькій академії. *Свобода*. 2022. №8. С. 13; Боднарук В. Стипендіяти ТУМ подякували за допомогу. *Свобода*. 2016. №8. С. 8.
6. Боднарук В. Допомога у збереженні рідної мови. *Свобода*. 2022. №47. С. 10-11; Боднарук В. Невтомна праця просвітян України. *Свобода*. 2020. №45. С. 7.
7. Боднарук В. Літературні вечори на Фльориді. *Свобода*. 2020. № 46. С. 7; Боднарук В. Шляхетний жест громади Норт-Порт. *Час і події*. 2022. №2. 12 січня.

8. Боднарук В. ТУМ допомагає «Просвіті». *Свобода*. 2016. №3. С. 7; Боднарук В. «Просвіта» продовжує діяльність в Україні. *Свобода*. 2017. № 15. С. 7.
9. Бурмака Н. Міжнародний день рідної мови 2018: Святкування державності. URL: <https://nadiya-burmaka.com/mizhnarodnij-den-ridnoyi-movi-2018-svyatkuvannya-derzhavnosti.html>
10. Верховна рада хвалила у першому читанні законопроект про українську мову. *Свобода*. 2018. № 41. С. 2, 17; Венжик К. Ще трохи про мовний закон. *Свобода*. 2019. №31. С. 7, 12; Закон, який змусить знати українську мову. *Свобода*. 2019. № 10. С. 3, 18; Княжицький М. Закон про мову: факти замість домислів. *Свобода*. 2019. № 21. С. 7, 14; Новий закон про мову в цифрах. *Свобода*. 2019. № 18. С. 3; Рибчинський Є. Чому я голосував за мовний закон. *Свобода*. 2018. № 41. С. 2, 19; Розумний М. Закон є. Чи буде мова? *Свобода*. 2019. № 21. С. 7, 14; «Україна – не Швейцарія, вона має бути державою з однією державною мовою»: [інтерв'ю з перекладачем і українознавцем Сергієм Саржевським]; інтерв'ю вів Микола Княжицький. *Час і події*. 2019. № 12. 21 березня.
11. Гнаткевич Ю. Мовна деколонізація України: чи спалив би себе Олекса Гірник сьогодні? *Свобода*. 2020. № 3. С. 2-3.
12. Гонський В. Ще раз про мову, патріотизм і ментальну війну. *Свобода*. 2016. №8. С. 3-4; Романчук О. Мова і державотворення. *Свобода*. 2021. № 24. С. 3, 7.
13. Гововська М. Про мову української діаспори. *Свобода*. 2020. №5. С. 5, 14.
14. Дацюк С. Промова про мову. *Свобода*. 2018. №38. С. 5.
15. Запропоноване законодавство підриває статус української мови. *Свобода*. 2020. №30. С. 4; Лук'янчук Г. Битва за статус української мови триває. *Свобода*. 2020. №29. С. 1; Україно, не поступайся мовою! *Свобода*. 2020. №48. С. 6; Чолій Є. Щодо державної мови України. *Свобода*. 2020. №31. С. 7.
16. Іваськів Л. Мова батьків наших. *Свобода*. 2020. №8. С. 7, 10.
17. Іщук-Пазуняк Н. Пам'яті Святослава і Ніни Караванських. *Свобода*. 2017. №7. С. 18; Степовичка Л. Святослав Караванський жив для України. *Свобода*. 2017. №7. С. 18.
18. «Конкурс української мови живе і житиме»: [інтерв'ю з професором Володимиром Загорієм]; інтерв'ю вела Світлана Короненко. *Свобода*. 2020. № 34. С. 10, 20; Короненко С. Меценати виконують свій обов'язок: Міжнародний конкурс з української мови. *Свобода*. 2020. № 43. С. 3; «Мовний конкурс імені Яцика – житиме!»: [інтерв'ю з професором Володимиром Загорієм]; інтерв'ю вела Анна Фастівська. *Свобода*. 2022. № 4. С. 9, 17; Рідна мова – турбота всього світового українства. *Свобода*. 2021. № 22. С. 7.
19. Коновал О. В обороні української мови. *Свобода*. 2015. №6. С. 16.

20. Ладика І. Нова редакція Українського правопису: що зміниться, коли і чому. *Час і події*. 2018. № 37. 13 вересня; Суд виступив проти українського правопису. *Свобода*. 2021. №6. С. 1, 6.
21. Легка-Герець А. Якою мовою нам говорити? *Свобода*. 2020. №11. С. 7.
22. Лист Ліги українських меценатів до Голови Адміністрації Президента Литвина В.М.ЦДАВО України. Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 13-41. Арк. 32-44; Лук'янчук Г. До 100-річчя українського мецената Петра Яцика. *Свобода*. 2021. № 29. С. 6-7.
23. Лозинський А. Наш мовний сюрреалізм. *Свобода*. 2016. №12. С. 7; Лозинський А. «Традиційні» мовні реалії. *Свобода*. 2016. №7. С. 7.
24. Лозинський А. Українізація не доходить до діаспори. *Свобода*. 2022. №21. С. 4.
25. Лук'янчук Г. Книга Василя Чебанника «Графіка української мови». *Свобода*. 2021. № 51. С. 5.
26. Марусик Т. Новий мовний указ: розчарування декларативністю. *Свобода*. 2018. №29. С. 5, 18.
27. Мова – це державотворча основа, основа безпеки української нації. *Свобода*. 2020. №30. С. 4.
28. Нагородний лист. ЦДАВО України. Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 13-41. Арк. 32-44.
29. Петровець О. Сім мітів про «репресивний» мовний законопроект. *Свобода*. 2019. № 11. С. 3, 17.
30. Про український правопис. *Свобода*. 2021. №32. С. 7.
31. Радіонов В. Квітує лжемовознавство. *Свобода*. 2022. №38. С. 7, 17; Радіонов В. Обожнювачі нового правопису – зазвичай недоучки. *Свобода*. 2020. №21. С. 7.
32. Савчинська-Рудик З. Ще про українську мову. *Свобода*. 2020. №17. С. 7.
33. Скосар І. Попелюшка з Херсону, яка стала амбасадор кою української мови в Оксфорді. *Українське слово*. 2023. №32. С. 4-5.
34. Слабий Б. Берегти красу української мови. *Свобода*. 2019. № 20. С. 7.
35. Службова записка заступника Голови Адміністрації Президента завідувачу відділу державних нагород. ЦДАВО України. Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 13-41. Арк. 32-44.
36. Стех М.Р. Мовна концепція Шевельова таки стане наріжним каменем нового українського мовознавства. *Час і події*. 2017. № 10. 09 березня.
37. СФУЖО заснувала стипендію для вивчення української мови імені Анни Кісіль. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3221989-sfuzo-ogolosila-prijom-zaavok-na-zdobutta-stipendii-dla-vivcenna-ukrainskoi-movi.html>
38. Ткач К. Мовосвіт письменника. *Свобода*. 2017. №13. С. 15.
39. Українець О. Правопис: плюси, мінуси та важливі моменти. *Свобода*. 2020. №21. С. 7, 13.

40. «Українці повинні більше шанувати свою мову і культуру»: [інтерв'ю з професором Міхаелем Мозером]; інтерв'ю вела Марія Щур. *Свобода*. 2018. № 29. С. 5-6.
41. У телерадіоетері має бути державна мова. *Свобода*. 2017. №12. С. 6.
42. Хмельковський Л. Святослав Караванський пояснює мовні «ідіотизми». *Свобода*. 2017. №14. С. 33.
43. Хто боїться мовного закону? *Свобода*. 2020. №26-27. С. 6.
44. Чадюк М. Конкурс ім. Петра Яцика житиме. *Свобода*. 2017. №31. С. 15.
45. Часто П. Наша мова, наша правда. *Свобода*. 2017. №18. С. 1, 13.
46. Часто П. Що чекає нас і нашу мову. *Свобода*. 2018. №10. С. 1, 18.
47. Швець В. Рідна мова сильніша, ніж ворожі танки. *Свобода*. 2016. №10. С. 4.
48. «Щоб по всій Україні відродити українську мову, нам треба агресивно її захищати»: [інтерв'ю з професором Олександром Пономарівим]. *Час і події*. 2016. № 18. 05 травня.
49. Як українці в Америці організовують для своїх дітей вивчення мови. URL: <https://www.holosameryky.com/a/ukrainsky-onlain-schkoly-ssha/5774451.html>

References

1. Analitychnyj ohliad: stanovysche ukrains'koi movy u 2019 rotsi. *Svoboda*. 2019. № 46. С. 1, 10. (in Ukrainian)
2. Baliuk N. Nova vlada zнову rozihruvatyme «movnu kartu»? *Svoboda*. 2019. № 31. С. 3; Liubchych O. Mova j svoboda Ukrainy. *Svoboda*. 2022. № 29. С. 16. (in Ukrainian)
3. Basarab M. Pozacherhovi vybory v Ukraini? *Svoboda*. 2018. №10. С. 3, 15.
4. Batsevych F. Dukhovna synerhetyka ridnoi movy. *Час і події*. 2018. №27-30.
5. Bodnaruk V. Vyznachenі stypendiiaty Tovarystva ukrains'koi movy. *Svoboda*. 2015. №7. С. 7; Bodnaruk V. Vrcheno stypendii TUM-SShA. *Svoboda*. 2018. №32. С. 15; Bodnaruk V. Stypendiiaty TUM v Ostroz'kij akademii. *Svoboda*. 2022. №8. С. 13; Bodnaruk V. Stypendiiaty TUM podiakuvaly za dopomohu. *Svoboda*. 2016. №8. С. 8. (in Ukrainian)
6. Bodnaruk V. Dopomoha u zberezheni ridnoi movy. *Svoboda*. 2022. №47. С. 10-11; Bodnaruk V. Nevtomna pratsia prosvitian Ukrainy. *Svoboda*. 2020. №45. С. 7. (in Ukrainian)
7. Bodnaruk V. Literaturni vechory na Fl'orydi. *Svoboda*. 2020. № 46. С. 7; Bodnaruk V. Shliakhetnyj zhest hromady Nort-Port. *Час і події*. 2022. №2. 12 sichnia. (in Ukrainian)
8. Bodnaruk V. TUM dopomahaie «Prosviti». *Svoboda*. 2016. №3. С. 7; Bodnaruk V. «Prosvita» prodovzhuie diial'nist' v Ukraini. *Svoboda*. 2017. № 15. С. 7. (in Ukrainian)
9. Burmaka N. Mizhnarodnyj den' ridnoi movy 2018: Sviatkuvannia derzhavnosti. URL: <https://nadiya-burmaka.com/mizhnarodnij-den-ridnoyi-movi-2018-svyatkuvannya-derzhavnosti.html> (in Ukrainian)

10. Verkhovna rada khvalyla u pershomu chytanni zakonoproiekt pro ukrains'ku movu. *Svoboda*. 2018. № 41. S. 2, 17; Venzhyk K. Sche trokhy pro movnyj zakon. *Svoboda*. 2019. № 31. S. 7, 12; Zakon, iakyj zmusyt' znaty ukrains'ku movu. *Svoboda*. 2019. № 10. S. 3, 18; Kniazhyts'kyj M. Zakon pro movu: fakty zamist' domysliv. *Svoboda*. 2019. № 21. S. 7, 14; Novyj zakon pro movu v tsyfrakh. *Svoboda*. 2019. № 18. S. 3; Rybchyns'kyj Ye. Chomu ia holosuvav za movnyj zakon. *Svoboda*. 2018. № 41. S. 2, 19; Rozumnyj M. Zakon ie. Chy bude mova? *Svoboda*. 2019. № 21. S. 7, 14; «Ukraina – ne Shvejtsariia, vona maie buty derzhavoiu z odniieiu derzhavnoiu movoiu»: [interv'iu z perekladachem i ukrainoznavtsem Serhiem Sarzhevs'kym]; interv'iu viv Mykola Kniazhyts'kyj. Chas i podii. 2019. № 12. 21 bereznia. (in Ukrainian)
11. Hnatkevych Yu. Movna dekolonizatsiia Ukrainy: chy spalyv by sebe Oleksa Hirnyk s'ohodni? *Svoboda*. 2020. № 3. S. 2-3. (in Ukrainian)
12. Hons'kyj V. Sche raz pro movu, patriotyzm i mental'nu vijnu. *Svoboda*. 2016. №8. S. 3-4; Romanchuk O. Mova i derzhavotvorennia. *Svoboda*. 2021. № 24. S. 3, 7. (in Ukrainian)
13. Hosovs'ka M. Pro movu ukrains'koi diaspory. *Svoboda*. 2020. №5. S. 5, 14. (in Ukrainian)
14. Datsiuk S. Promova pro movu. *Svoboda*. 2018. №38. S. 5. (in Ukrainian)
15. Zaproponovane zakonodavstvo pidryvaie status ukrains'koi movy. *Svoboda*. 2020. №30. S. 4; Luk'ianchuk H. Bytva za status ukrains'koi movy tryvaie. *Svoboda*. 2020. №29. S. 1; Ukraino, ne postupajsia movoiu! *Svoboda*. 2020. №48. S. 6; Cholij Ye. Schodo derzhavnoi movy Ukrainy. *Svoboda*. 2020. №31. S. 7. (in Ukrainian)
16. Ivas'kiv L. Mova bat'kiv nashykh. *Svoboda*. 2020. №8. S. 7, 10. (in Ukrainian)
17. Ischuk-Pazuniak N. Pam'iaty Sviatoslava i Niny Karavans'kykh. *Svoboda*. 2017. №7. S. 18; Stepovychka L. Sviatoslav Karavans'kyj zhyv dlia Ukrainy. *Svoboda*. 2017. №7. S. 18. (in Ukrainian)
18. «Konkurs ukrains'koi movy zhyve i zhytyme»: [interv'iu z profesorom Volodymyrom Zahoriem]; interv'iu vela Svitlana Koronenko. *Svoboda*. 2020. № 34. S. 10, 20; Koronenko S. Metsenaty vykonuiut' svij obov'iazok: Mizhnarodnyj konkurs z ukrains'koi movy. *Svoboda*. 2020. № 43. S. 3; «Movnyj konkurs imeni Yatsyka – zhytyme!»: [interv'iu z profesorom Volodymyrom Zahoriem]; interv'iu vela Anna Fastivs'ka. *Svoboda*. 2022. № 4. S. 9, 17; Ridna mova – turbota vs'oho svitovoho ukrainstva. *Svoboda*. 2021. № 22. S. 7. (in Ukrainian)
19. Konoval O. V oboroni ukrains'koi movy. *Svoboda*. 2015. №6. S. 16. (in Ukrainian)
20. Ladyka I. Nova redaktsiia Ukrains'koho pravopysu: scho zminytsia, koly i chomu. Chas i podii. 2018. № 37. 13 veresnia; Sud vystupyv proty ukrains'koho pravopysu. *Svoboda*. 2021. №6. S. 1, 6. (in Ukrainian)

21. Lehka-Herets A. Yakoiu movoiu nam hovoryty? *Svoboda*. 2020. №11. S. 7. (in Ukrainian)
22. Lyst Lihy ukrains'kykh metsenativ do Holovy Administratsii Prezydenta Lytvyna V.M.TsDAVO Ukrainy. F. 5233. Op. 2. Spr. 13-41. Ark. 32-44; Luk'ianchuk H. Do 100-richchia ukrains'koho metsenata Petra Yatsyka. *Svoboda*. 2021. № 29. S. 6-7. (in Ukrainian)
23. Lozyns'kyj A. Nash movnyj siurrealizm. *Svoboda*. 2016. №12. S. 7; Lozyns'kyj A. «Tradysijni» movni realii. *Svoboda*. 2016. №7. S. 7. (in Ukrainian)
24. Lozyns'kyj A. Ukrainizatsiia ne dokhodyt' do diaspory. *Svoboda*. 2022. №21. S. 4. (in Ukrainian)
25. Luk'ianchuk H. Knyha Vasylia Chebanyka «Hrafika ukrains'koi movy». *Svoboda*. 2021. № 51. S. 5. (in Ukrainian)
26. Marusyk T. Novyj movnyj ukaz: rozcharuvannia deklarativnistiu. *Svoboda*. 2018. №29. S. 5, 18. (in Ukrainian)
27. Mova – tse derzhavotvorcha osnova, osnova bezpeky ukrains'koi natsii. *Svoboda*. 2020. №30. S. 4. (in Ukrainian)
28. Nahorodnyj lyst. TsDAVO Ukrainy. F. 5233. Op. 2. Spr. 13-41. Ark. 32-44.
29. Petrovets O. Sim mitiv pro «represyvnyj» movnyj zakonoproiekt. *Svoboda*. 2019. № 11. S. 3, 17. (in Ukrainian)
30. Pro ukrains'kyj pravopys. *Svoboda*. 2021. №32. S. 7.
31. Radionov V. Kvituche lzhemovoznavstvo. *Svoboda*. 2022. №38. S. 7, 17; Radionov V. Obozhniuvachi novoho pravopysu – zazvyhaj nedouchky. *Svoboda*. 2020. №21. S. 7. (in Ukrainian)
32. Savchyns'ka-Rudyk Z. Sche pro ukrains'ku movu. *Svoboda*. 2020. №17. S. 7.
33. Skosar I. Popeliushka z Khersonu, iaka stala ambasador koiu ukrains'koi movy v Oksfordi. *Ukrains'ke slovo*. 2023. №32. S. 4-5. (in Ukrainian)
34. Slabyj B. Berehty krasu ukrains'koi movy. *Svoboda*. 2019. № 20. S. 7.
35. Sluzhbova zapyska zastupnyka Holovy Administratsii Prezydenta zaviduvachu viddilu derzhavnykh nahorod. TsDAVO Ukrainy. F. 5233. Op. 2. Spr. 13-41. Ark. 32-44. (in Ukrainian)
36. Stekh M.R. Movna kontseptsii Shevel'ova taky stane narizhnym kamenem novoho ukrains'koho movoznavstva. *Chas i podii*. 2017. № 10. 09 bereznia.
37. SFUZhO zasnuvala stypendiiu dlia vyvchennia ukrains'koi movy imeni Anny Kisil. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3221989-sfuzo-ogolosila-prijom-zaavok-na-zdobutta-stipendii-dla-vivcenna-ukrainskoi-movi.html> (in Ukrainian)
38. Tkach K. Movosvit pys'mennyka. *Svoboda*. 2017. №13. S. 15. (in Ukrainian)
39. Ukrainets O. Pravopys: pliusy, minusy ta vazhlyvi momenty. *Svoboda*. 2020. №21. S. 7, 13. (in Ukrainian)
40. «Ukraintsi povynni bil'she shanuvaty svoiu movu i kul'turu»: [interv'iu z profesorom Mikhaelem Mozerom]; interv'iu vela Mariia Schur. *Svoboda*. 2018. № 29. S. 5-6. (in Ukrainian)

-
41. U teleradioeteri maie buty derzhavna mova. *Svoboda*. 2017. №12. S. 6. (in Ukrainian)
 42. Khmel'kovs'kyj L. Sviatoslav Karavans'kyj poiasniuie movni «idiotyzmy». *Svoboda*. 2017. №14. S. 33. (in Ukrainian)
 43. Khto boit'sia movnoho zakonu? *Svoboda*. 2020. №26-27. S. 6. (in Ukrainian)
 44. Chadiuk M. Konkurs im. Petra Yatsyka zhytyme. *Svoboda*. 2017. №31. S. 15. (in Ukrainian)
 45. Chasto P. Nasha mova, nasha pravda. *Svoboda*. 2017. №18. S. 1, 13. (in Ukrainian)
 46. Chasto P. Scho chekaie nas i nashu movu. *Svoboda*. 2018. №10. S. 1, 18. (in Ukrainian)
 47. Shvets' V. Ridna mova syl'nisha, nizh vorozhi tanky. *Svoboda*. 2016. №10. S. 4. (in Ukrainian)
 48. «Schob po vsij Ukraini vidrodyty ukrains'ku movu, nam treba ahresyvno ii zakhyschaty»: [interv'iu z profesorom Oleksandrom Ponomarivym]. Chas i podii. 2016. № 18. 05 travnia. (in Ukrainian)
 49. Yak ukraintsi v Amerytsi orhanizovuiut' dlia svoikh ditej vyvchennia movy. URL: <https://www.holosameryky.com/a/ukrainsky-onlain-schkoly-ssha/5774451.html> (in Ukrainian)

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.016:7.071.1/.8(477)(091)

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.01.70>

Світлана КУЧЕР,

Кривий Ріг, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0662-9777>

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ХУДОЖНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО АВАНГАРДУ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. В статті досліджується проблема формування методологічного підґрунтя сучасної української мистецької педагогіки, концептуальною основою якого мають виступати напрацювання українського авангардизму початку XX століття, оскільки саме в той період мистецька освіта знайшла своє національне вираження. Як і в період авангарду, вітчизняна педагогіка мистецтва наразі перебуває в процесі становлення і має знаходити шляхи для піднесення авторитету питоми українського в мистецтві, не формального, а сутнісного. Вивчення діяльності художників українського авангардизму та інших стильових течій першої половини XX ст., їх «реукраїнізація» та осмислення художньо-педагогічної теорії і практики повинні скласти основу для перебудови підходів у мистецькій педагогіці.

Метою статті є вивчення мистецько-педагогічних поглядів, підходів художників українського модерну та авангарду, які послугували розквіту мистецької освіти і практики, та обґрунтування ідей, які можуть реалізуватися як методологічні основи сучасної національної мистецької педагогіки. На основі аналізу мистецтвознавчої, історичної, педагогічної літератури виявлено провідні ідеї українських художників-педагогів, які у своїй діяльності свідомо спиралися на українські культурні традиції, та, водночас, пропагували ідеї розвитку мистецтва суголосно із світовим культурним поступом. З огляду на завдання мистецької освіти конкретизовано принципи мистецької педагогіки на основі недовготривалого, але цінного досвіду українського самостійництва в цій галузі на початку XX ст. Українське модерністське та авангардистське мистецтво, будучи вагомим частиною світового культурного процесу, дало поштовх для розвитку сучасних течій і концепцій, сприяло звільненню та цінуванню особистого характеру творчості, уможливило звернення до народного коріння як джерела натхнення. Сформульовано принципи мистецької педагогіки з урахуванням набутих діячами закладів мистецької освіти початку XX ст.: поєднання загальнохудожньої (технічної) підготовки зі свободою вибору напрямку творчого розвитку як педагога, так і студента; мультиінструменталізм майбутнього педагога-художника; стильовий плюралізм в освіті; пошук і дослідження в освітньому процесі на ґрунті найкращих набутих національної та світової культури.

Ключові слова: художники українського авангарду початку XX ст.; український модернізм та авангардизм; мистецька педагогіка; методологічні засади національної мистецької педагогіки; національні особливості підготовки художника-педагога.

Svitlana KUCHER

Kryvyi Rih, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0662-9777>

PEDAGOGICAL VIEWS OF UKRAINIAN AVANT-GARDE ARTISTS AS THE METHODOLOGICAL BASIS OF MODERN NATIONAL ART PEDAGOGICS

Abstract. The article examines the problem of forming the methodological basis of modern Ukrainian art pedagogy, the conceptual basis of which should be the work of Ukrainian avant-garde at the beginning of the 20th century, since it was during that period that art education found its national expression. As in the period of the avant-garde, the domestic pedagogy of art is currently in the process of formation and must find ways to raise the authority of the specifically Ukrainian

in art, not formal, but essential. Studying the activities of artists of Ukrainian avant-garde and other stylistic currents of the first half of the 20th century, their “re-Ukrainization” and understanding of artistic and pedagogical theory and practice should form the basis for restructuring approaches in art pedagogy. Based on the analysis of art history, history and pedagogical literature, the leading ideas of Ukrainian artists-pedagogues were identified, who consciously relied on Ukrainian cultural traditions in their activities, and, at the same time, promoted the ideas of art development in harmony with world cultural progress. In view of the task of art education, the principles of art pedagogy were specified based on the short-lived but valuable experience of Ukrainian independence in this field at the beginning of the 20th century. Ukrainian modernist and avant-garde art, being an important part of the world cultural process, gave impetus to the development of modern currents and concepts, contributed to the liberation and appreciation of the personal nature of creativity, made it possible to turn to folk roots as a source of inspiration. The principles of art pedagogy are formulated taking into account the achievements of the actors of art education institutions of the beginning of the 20th century: a combination of general artistic (technical) training with the freedom to choose the direction of creative development for both the teacher and the student; multi-instrumentalism of the future teacher-artist; style pluralism in education; search and research in the educational process based on the best achievements of national and world culture.

Keywords: artists of the Ukrainian avant-garde of the beginning of the 20th century; Ukrainian modernism and avant-garde; art pedagogy; methodological principles of national art pedagogy; national features of the training of an artist-pedagogue.

Постановка проблеми. За період розвитку незалежної української держави від її утвердження у 1991 році у галузі культури і мистецтва пророблено значний шлях у пошуку національної ідентичності та належного статусу серед європейської та світової культур. Значні перешкоди у розвитку української мистецької галузі, створювані в радянський період, спричинили певне відставання від світових тенденцій у загальній методології мистецької освіти. Це, в свою чергу, залишило відбиток на підходах у підготовці художників-педагогів, який яскраво проявляється нині на фоні зарубіжної мистецької освіти. Йдеться про вплив тоталітарної ідеології, «соцреалізму», що спричинило в академічному середовищі виведення на передній план натуралізму в творах, розвитку технічних навичок реалістичного зображення, зменшення уваги до індивідуального прояву у творчості. Натомість, художня культура у світі за двадцятье сторіччя формувалася з урахуванням соціальних, економічних, політичних, філософських змін, внаслідок чого з'явилися велика кількість течій в мистецтві. Особистість художника та його бачення, проявлене через твори, стала визначальною цінністю у мистецькій діяльності. Та саме ці ідеї панували вже на початку XX ст. в середовищі українських митців та їх творчих об'єднань, і завдяки працям педагогів-художників модернізму,

авангардизму, конструктивізму та ін. та спогадам про них сучасників ми можемо проаналізувати і розвинути ідеї національної мистецької освіти, трагічно втрачені після 30-х років.

Аналіз досліджень. Ще з кінця XIX ст. українські видатні художники плекали ідею створення національної академії мистецтв і вона була організована одразу, як тільки для того з'явилися передумови. Мистецькі і культурні діячі поч. XX ст., діяльність і творчість яких вплинула на розвиток мистецької освіти того часу – Д. Антонович, О. Архипенко, О. Богомазов, М. Бойчук, Д. Бурлюк, В. Гагенмейстер, О. Екстер, В. Єрмілов, М. Жук, В. Кричевський, К. Малевич, І. Мірчук, В. Пальмов, Є. Прибильська та ін. Але ще до появи академії мистецтв у Києві та Львові мистецька освіта розвивалася на ґрунті художніх ремесел та народного мистецтва у художньо-професійних школах, майстернях, до роботи в яких долучалися діячі авангардної течії. Філософські та історико-мистецтвознавчі аспекти українського авангардного мистецтва першої половини XX ст. розкрили у своїх дослідженнях науковці Я. Демиденко, А. Дубрівна, О. Кашуба-Вольвач, О. Коляструк, І. Прокопчук, Н. Янішевська, Р. Шмагало та ін. Методологічні засади сучасної мистецької педагогіки окреслені у працях В. Радкевич, О. Фурса, Л. Оружа, В. Орлов, О. Отич, А. Козир та ін.

Мета статті: виявити і обґрунтувати ті педагогічні погляди і мистецько-педагогічні підходи художників початку XX століття, що послугували розквіту мистецької освіти і практики періоду авангардизму, та яким чином вони можуть реалізуватися у якості методологічної основи сучасної національної мистецької педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на значну кількість теоретичних досліджень, напрацьовану в сучасній українській мистецькій педагогіці, виявляється потреба у чіткому формулюванні її методологічної основи, яка зміцнить позиції української культури. Від загальної і позашкільної мистецької освіти до академії мистецтв має простежуватися цілісна концепція, підкріплена дієвою системою принципів, змістом та методичними рекомендаціями, що даватиме відповіді на питання: що вирізняє українців з-поміж інших культур, які світоглядні основи нашого мистецтва, як зацікавити більшу чисельність громадян культурним самовираженням. Історичні паралелі сучасної ситуації з періодом мистецтва авангарду спонукають до виявлення поглядів художників-педагогів, реалізованих у творчих доробках, теоретичних працях і спогадах сучасників.

Вагомість історичної ролі діяльності митців-авангардистів підкреслюють дослідники-мистецтвознавці. Чинником формування унікального сучасного мистецтва України вважає авангардний рух А. Дубрівна. Дослідниця виділила специфічні риси мистецтва авангарду: революційна діяльність у сфері пошуку нової художньої формотворчості й засобів її вираження та глибинне занурення в українську народну художню культуру, що ґрунтується на першоосновах культурних кодів найдавнішої історії України. Базою для розвитку мистецьких

течій XX ст., так званого «безпредметного живопису», став «свідомий вихід у абстракцію як подолання матеріального тягара реального світу» [Дубрівна, 2017, С.117-118].

Необхідно зауважити, що сучасні тенденції розвитку мистецької освіти науковці оцінюють з позицій філософії, педагогіки та психології: гуманізація; національна спрямованість; соціокультурна відповідність; відкритість; перехід від репродукування до розуміння, осмислення; створення умов для самореалізації; педагогічна взаємодія, співробітництво; спрямованість освітнього процесу на виявлення творчих можливостей; перехід від регламентованих способів організації педагогічного процесу до розвивальних; безперервність освіти тощо [Козир, 2016, С.31]. Проте, на наш погляд, має бути конкретизовано ціннісно-естетичні засади у мистецтві, що будуть зрозумілими здобувачам початкової мистецької освіти.

Зв'язок українських мистецьких течій авангарду з європейськими мав не наслідувальний, копіювальний характер, а самобутній, іноді навіть передовий (в творчості О. Архипенка, Д. Бурлюка, О. Богомазова, К. Малевича, В. Татліна та ін.), в «синтезі загальноєвропейських мистецьких форм (експресії, абстрагування, стилізації) з етнонаціональною ментальністю, з традиційними змістами, з образно-символічними архетипами «народної душі», із сакральними сигнатурами» [В. Личковах, 2021, С. 119]. Українська естетична ідея сакрально-святкового світоставлення [там само, С. 122] проявлялася як в сюжетах, так і у виразності художніх форм, кольору і простору в творах.

Методологічні принципи адаптації до нових соціальних умов творчих переконань художників-авангардистів після 20-х років були сформульовані як: 1) транспонування художніх ідей, які, зберігаючи вірність загальним положенням тогочасного мистецтва, мали зазвучати в тональності революції; 2) осмислення ролі художника в новому соціумі, складався у специфічній інтерпретації революції за допомогою уведеного естетикою авангарду понятійного апарату [Прокопчук, 2017, С.94].

Особливостями авангардної течії в мистецтві початку XX ст. в Україні, навіть попри його стильове різноманіття, була його простота, менша епатажність (у порівнянні із західноєвропейським), відтворення специфіки глибинних традицій українського етносу та поширення на всі види мистецтва, окрім музичного. Потужність ідей «історичного авангарду» як руйнівника цінностей класичного мистецтва підтверджується тим, що вони послугували відродженню течій неоавангардизму у 1960-х рр. та трансавангарду (т.з. «нової хвилі») у кінці XX ст. [Демиденко, 2017, С.14]. Безпосередньо з авангардизму виокремилися його тенденції: фовізм, кубізм, футуризм, абстракціонізм, дадаїзм, сюрреалізм, експресіонізм, супрематизм, конструктивізм.

Найважливішим надбанням мистецької освіти 1920-х років Р.Шмагало вважає невіддільність її від «живого художнього процесу з усім розмаїттям вируючих у ньому художніх течій» (натуралістів та монументалістів, конструктивістів, авангардистів) [Шмагало, 2022, С.281]. Це сприяло

здійсненню творчо-педагогічних та мистецьких експериментів, які зокрема виявлялися і в спільній діяльності багатьох художників-педагогів над масштабними проектами. Саме цей період дослідник вважає вартим вивчення і розвитку в сучасній освіті, оскільки за тим слідував більшовицький режим, комуністична заідеологізованість мистецтва та навіть репресії митців.

Українські педагоги прямо або опосередковано залишили свої погляди у теоретичних джерелах щодо засадничих аспектів мистецької освіти. Так, Василь Кричевський, один із засновників Української академії мистецтв у Києві, вважав, що мистецький твір вимагає певної таємничості, неясності, повинен спонукати до праці фантазію глядача. Митець не зносив натуралістичного напрямку в мистецтві. Утім власних суджень та уподобань не нав'язував учням, вчив їх робити власні висновки, обирати власний шлях у мистецтві, вчив неупередженого ставлення до мистецьких течій як до вічно мінливого процесу [Шмагало, 2022, С.286]. У майстерні, якою він керував, педагог відмовився від академічних гіпсових постановок, натомість сприяв вивченню орнаменту на практичних заняттях з композиції, малюванню з пам'яті, розвитку уяви. За згадками сучасників, В.Кричевський і В.Гагенмейстер були тими віртуозними викладачами, які використовували в навчанні рисунок крейдою на дошці, не за схемами, а імпровізовано [там само, С.289]. Такі прийоми роботи дійсно підносили авторитетність художника-педагога. У спогадах Михайла Жука про Українську академію мистецтва знаходимо підтвердження демократичності її устрою, тому що студенти вільно обирали майстерню викладача, в якій навчалися, проте і вільно могли залишити навчання, що спричиняло закриття майстерні як такої [Кашуба-Вольвач, 2018].

Виразна антиакадемічна, «антисалонна» спрямованість авангардизму досягалася відмовою від традиційних, передусім реалістичних методів художньої творчості. Крім цього, в авангардизмі ХХ ст. багато дослідників виділяє такі спільні й суттєві риси, як бунтарство, безкомпромісність, елітаризм, дистанційне випередження сучасності, переоцінка традицій, поліцентризм (унаслідок наявності багатьох рівноцінних напрямів), інтердисциплінаризм (тісні зв'язки між окремими видами мистецтва), синтетизм, програмність, «революційність», утопізм тощо. [Столярчук, 2015, С. 6]. Українські митці-авангардисти, узявши за основу естетичні ідеї європейського авангарду, збагатили їх оригінальними самобутніми рисами національної культури, створивши при цьому власну естетичну концепцію авангардизму, і представили її світові у вигляді теоретичних та художніх робіт, якими й понині захоплюється світова громадськість. [Столярчук, 2015, С. 11]. Також підтверджуючи основну особливість українського авангарду – яскравий природний колорит і зв'язок з народною культурою, О.Коляструк відмічає: «яскраві кольори і м'які форми, притаманні Україні як середовищу перебування і творчості митців, віддзеркалились у їхній творчості не як наслідування, а як динамічний синтез їх спротиву консерватизму і прагнення свободи в усьому. По-друге, різні за етнічним походженням митці (українці, поляки, євреї, росіяни) в українському

просторі російської та радянської реальності зуміли виплекати культуру співіснування і взаємодії, поваги і взаємного зацікавлення. При цьому сильні особистості могли і відрізнялися радикальними позиціями, конкурували, але не поборювали один одного і не накидали єдиного штибу усім» [Коляструк, 2022, С.56-57]. Отже, ефектне поєднання європейських інноваційних мистецьких тенденцій з етикою і естетикою української народної культури, поліетнічність і демократичність українського авангарду [там само] можна вважати основою тогочасної мистецької освіти.

Якщо розуміти завдання мистецької освіти як зберігання і розвиток мистецьких традицій (в межах закладу) та формування культурної компетентності особистості та здатності до самовираження, то в цьому контексті мистецька педагогіка повинна ґрунтуватися на принципах:

- поліцентризму (наявність багатьох рівноцінних напрямів);
- стильового плюралізму (свобода вибору жанрового і стильового напрямів індивідуальної творчості, на основі чого буде формуватися майбутній художник-педагог);
- мультиінструменталізму майбутнього художника-педагога (що розширює як виконавську майстерність, так і професійні можливості);
- демократизму і свободи викладача і студента у формуванні художніх класів;
- інтердисциплінаризму (тісні зв'язки між окремими видами мистецтва), синтетизм;
- єдності із традиційною культурою і народним мистецтвом, але не в прямому копіюванні, а використанні глибинних сенсів та світосприйняття, переосінці традицій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Українська мистецька педагогіка має формувати перспективу розвитку сучасного національного мистецтва, залучати до процесу молодь, зацікавлювати можливостями для самовираження.

Повертаючись до мистецьких засад доби модерну початку ХХ ст., одним із найяскравіших проявів якого є авангардизм, маємо шанс для переосмислення і усвідомлення ролі українського мистецтва та впевненої розбудови нової теорії художньо-мистецької педагогіки.

Подальшої уваги заслуговує дослідження шляхів розвитку стильових течій у зарубіжній мистецькій педагогіці, що виникали і сформувалися на сьогодні на основі авангарду (у тому числі українського) у зарубіжному мистецтві

Література

1. Демиденко Я. С. Український авангардизм: філософсько-естетичний дискурс : автореферат дис. ... канд. філос. наук : 09.00.08. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 18 с. URL: <https://uu.edu.ua/>

- upload/universitet/Osobisti_zdobutki/Zahist_disertaciy_A_Z/Demudenko_aref.pdf
2. Дубрівна А. Особливості українського авангардного руху та його значення у формуванні абстрактного мистецтва України. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 31. С. 109-120. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/31/109-120_Dubrivna.pdf
 3. Кашуба-Вольвач О. (Olena Kashuba-Volvach) Українська академія мистецтва у спогадах Михайла Жука. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини* : зб. наук. праць з мистецтвознав., архітектурознавства і культурології / Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України. К.: Фенікс, 2015. Вип. 11. С. 93 -117.
 4. Козир А. Основні тенденції розвитку мистецької освіти на сучасному етапі. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 3. С. 25–37.
 5. Коляструк, О. Реукраїнізація авангардного мистецтва як процес ідентифікації української культурної спадщини. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University Series History*, (40), 51–58. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-40-51-58>
 6. Личковах В. А. Естетика українського та польського авангарду: Монографія. Київ: НАКККІМ, 2021. 288 с.
 7. Прокопчук І. Шляхи розвитку художньої педагогіки та мистецтва авангарду в політично-ідеологічних умовах 1917-початку 1930-х років в Україні. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип.31. С.83-96. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/31/83-96_Prokopchuk.pdf
 8. Столярчук Н. Український авангард XX століття : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 180 с.
 9. Українська культура : лекції за редакцією Дмитра Антоновича / упор. С. В. Ульяновська; вст. ст. І. М. Дзюби. Київ: Либідь, 1993. 592 с.
 10. Шмагало Р. Т. Мистецька освіта і мистецтвознавство в Україні середини XIX - середини XX ст. : структурування, методологія, художні позиції. Львів: ЛНАМ, 2022. 548 с. URL: https://manusbook.com/9096_Shmagalo_Art_Education/10/index.html

References

1. Demydenko Ya. S. Ukrainskyi avanhadyzm: filosofsko-estetychnyi dyskurs : avtoreferat dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.08. Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 2017. 18 s. URL: https://uu.edu.ua/upload/universitet/Osobisti_zdobutki/Zahist_disertaciy_A_Z/Demudenko_aref.pdf (In Ukrainian).
2. Dubrivna A. Osoblyvosti ukrainskoho avangardnoho rukhu ta yoho znachennia u formuvanni abstraktnoho mystetstva Ukrainy. Visnyk

- Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv. 2017. Vyp. 31. S. 109-120. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/31/109-120_Dubrivna.pdf (In Ukrainian).
3. Kashuba-Volvach O. Ukrainska akademiia mystetstva u spohadakh Mykhaila Zhuka. Suchasni problemy doslidzhennia, restavratsii ta zberezhennia kulturnoi spadshchyny : zb. nauk. prats z mystetstvoznnav., arkhitekturoznnavstva i kulturolohii / In-t problem suchas. mystets. NAM Ukrainy K.: Feniks, 2015. Vyp. 11. S. 93 -117. (In Ukrainian).
 4. Kozyr A. Osnovni tendentsii rozvytku mystetskoï osvity na suchasnomu etapi. Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty : zb. nauk. prats. 2016. Vyp. 3. S. 25-37. (In Ukrainian).
 5. Koliastruk, O. Reukrainizatsiia avanhardnoho mystetstva yak protses identyfikatsii ukrainskoi kulturnoi spadshchyny. Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University Series History, (40), 51–58. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-40-51-58> (In Ukrainian).
 6. Lychkovakh V. A. Estetyka ukrainskoho ta polskoho avanhardu: Monohrafiia. Kyiv: NAKKKiM, 2021. 288 s. (In Ukrainian).
 7. Prokopchuk I. Shliakhy rozvytku khudozhnoi pedahohiky ta mystetstva avanhardu v politychno-ideolohichnykh umovakh 1917-pochatku 1930-kh rokiv v Ukraini. Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv. 2017. Vyp.31. S.83-96. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/31/83-96_Prokopchuk.pdf (In Ukrainian).
 8. Stoliarchuk N. Ukrainskyi avanhard KhKh stolittia : navch. posib. Luts'k : Vezha-Druk. 2015. 180 s. (In Ukrainian).
 9. Ukrainska kultura : lektsii za redaktsiieiu Dmytra Antonovycha / upor. S. V. Ulianovska; vst. st. I. M. Dziuby. Kyiv: Lybid, 1993. 592 c. (In Ukrainian).
 10. Shmahalo R.T. Mystetska osvita i mystetstvoznnavstvo v Ukraini seredyny XIX - seredyny XX st. : strukturuvannia, metodolohiia, khudozhni pozytsii. Lviv: LNAM, 2022. 548 s. URL: https://manusbook.com/9096_Shmagalo_Art_Education/10/index.html (In Ukrainian).

УДК: 37.064:373.2/3.015.31

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.01.79>**Ростислав РУДЕНСЬКИЙ**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5890-6276>

м. Тернопіль, Україна

Оксана ПИСАРЧУКORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0110-9174>

м. Тернопіль, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ ФАСИЛІТАЦІЙНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті зазначено, що створення ефективного освітньо-розвивального середовища закладу освіти є можливим тільки в налаштованій системі відносин між його суб'єктами: здобувачем і педагогом. Налагодження таких відносин потребує не лише оновленого змісту освіти чи сучасного простору закладу, а передусім визначення концептуальних основ, обґрунтування тих вихідних положень та підходів, які й є основою ефективності зазначеної системи відносин. Вказано, що одним із підходів сучасної дошкільної та початкової освіти є фасилітаційний підхід, який потребує наукового осмислення. З'ясовано, що сучасному педагогові-фасилітатору необхідно оволодіти фасилітаційною компетентністю, до структури якої належать: здатність формулювати чіткі доступні інструкції, здатність організовувати самостійну діяльність дітей, вміння залучати їх до спільної діяльності без примусу, вміння ставити відкриті запитання та узагальнювати їх ідеї, навички ситуативного планування, гнучкість у реалізації освітнього процесу тощо. Обґрунтовано теоретичну основу та методику реалізації фасилітаційного підходу у формуванні пізнавальної активності старших дошкільників та молодших школярів шляхом порівняння ключових аспектів традиційного освітнього та фасилітаційного процесу, виявлення взаємозв'язків між ними. Визначено, що сутністю фасилітації є процес полегшення, спрощення, скеровування міжособистісної (інтерактивної) взаємодії учасників до визначеного, погодженого і прийнятого усіма суб'єктами результату. Узагальнено, що в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти доцільного впроваджувати елементи прямої, непрямої фасилітації та їх поєднань за допомогою фасилітаційних інструментів у таких видах діяльності здобувачів: ігрова діяльність, спілкування, проєктна

діяльність, об'єднання здобувачів у команди/групи, виконання завдання в групах, презентація результатів роботи груп, фасилітація виступів спікерів/доповідачів та обговорення результатів командної/групової роботи. Виявлено, що у процесі фасилітації можна вплинути на розвиток пізнавальної активності здобувача, що суттєво покращить характер міжособистісної взаємодії між учасниками процесу шляхом оволодіння ними пізнавальною самостійністю й активною залученістю у навчально-пізнавальну діяльність. Резюмовано, що в адаптаційно-ігровий період початкової освіти, коли забезпечується органічний перехід від провідного типу ігрової до навчальної діяльності, молодші школярі мають набути досвід самостійної роботи й здобуття знань, оволодіти пізнавальною самостійністю, формуючи стійкий тип пізнавальної активності. Саме розвиткові пізнавальної активності й самостійності і сприяє фасилітаційний підхід в освіті.

Ключові слова: фасилітаційний підхід, пряма фасилітація, непряма фасилітація, пізнавальна активність, пізнавальна самостійність, діти старшого дошкільного віку, здобувачі початкової освіти.

Rostyslav RUDENSKYI

Ternopil, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5890-6276>

Oksana PYSARCHYK

Ternopil, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0110-9174>

FACILITATION APPROACH IMPLEMENTATION IN THE COGNITIVE ACTIVITY FORMATION OF PRESCHOOL AND PRIMARY EDUCATION STUDENTS

Abstract. The article notes that the creation of a holistic educational and developmental environment of an educational institution is possible only in an effectively adjusted system of relations between the subjects of the student and the teacher. Establishing such relations requires not only updated content of education or modern space of the institution, but first, defining the conceptual framework, justifying the initial conditions and approaches that underlie the effectiveness of this system of relations. It is indicated that one of the approaches of modern preschool and primary education is the facilitation approach, which requires scientific interpretation. It has been found that a modern teacher-facilitator needs to master the facilitation competence, which includes the following components: the ability to formulate clear and accessible instructions for children, the ability to

organize children's independent activities, the ability to engage in joint activities without coercion, the ability to ask open questions and summarize children's ideas, situational planning skills, flexibility in the implementation of the educational process, etc. The theoretical basis and methodology for implementing the facilitation approach to the formation of cognitive activity of senior preschoolers and primary school students are substantiated by comparing the key aspects of the traditional educational and facilitation process and identifying the interrelationships between them. It has been determined that the essence of facilitation is the process of facilitating, simplifying, and guiding the interpersonal interaction of participants to a certain, agreed upon and accepted by all subject's result. It is generalized that in the educational process of preschool and primary education it is advisable to introduce elements of direct, indirect facilitation and their combinations with the help of facilitation tools in the following types of student activities: game activities, communication, project activities, grouping students into teams/groups, completing tasks in groups, presenting the results of group work, facilitating speakers' reports and discussing the results of team/group work. It has been found that in the process of facilitation it is possible to influence the development student's cognitive activity, which will significantly improve the nature of interpersonal interaction between the participants of the process, by mastering their cognitive independence and active involvement. It is summarized that during the adaptation and game cycle of primary education, when there should be an organic transition from the leading type of game to learning, junior schoolers should gain experience of independent work and knowledge acquisition, master cognitive independence, forming a stable type of cognitive activity. It is the development of cognitive activity and independence that the facilitation approach to education promotes.

Keywords: facilitation approach, facilitation, preschool education, primary education, cognitive activity, senior preschool children, primary education students.

Постановка проблеми. Сучасний стан реформування системи освіти зумовлює перегляд, а відтак пошук інноваційних підходів до організації освітнього процесу, зокрема в контексті наступності й неперервності дошкільної та початкової освіти. У зв'язку із цим, посилюється увага науковців, провідних практиків і методистів до розробки відповідних зазначеному запиту рекомендацій. Важливою залишається як роль сучасного здобувача дошкільної та початкової освіти, так і роль педагога. Створення якісного освітньо-розвивального середовища закладу освіти є можливим тільки у ефективно налаштованій системі відносин між суб'єктами здобувача та педагога. Налагодження таких відносин потребує не лише оновленого змісту освіти чи сучасного простору закладу, а передусім визначення концептуальних основ, обґрунтування тих вихідних положень та підходів, які лежать в основі ефективності зазначеної системи відносин. Особистісно зорієнтована парадигма освіти базується й реалізується у взаємозв'язках гуманістичного, системного, діяльнісного, аксіологічного, компетентнісного,

суб'єктного, феноменологічного та інших підходів. Потребує осмислення у сучасній педагогічній науці і фасилітаційний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У концептуальних засадах «Нова українська школа» наголошено, що традиційному підходу ролі педагога як «транслятора» чи «єдиного джерела знань» немає місця, адже за такого підходу зосереджується увага на потребах, здатностях педагога, а роль здобувача применшується. «У зв'язку з цим, варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини» [Концепція, 2016, с. 16]. У методичних рекомендаціях щодо упровадження оновленого Державного стандарту дошкільної освіти зазначено, що сучасний педагог-фасилітатор є умовою забезпечення якості її здобуття і повинен володіти низкою професійних фасилітаційних компетентностей, серед яких: «здатність формувати дітям чіткі доступні інструкції, володіння організацією самостійної діяльності дітей, вміння залучати до спільної діяльності без примушення, вміння ставити відкриті запитання та узагальнювати ідеї дітей, навички ситуативного планування, гнучкість у реалізації освітнього процесу тощо» [Косенчук та ін., 2021, с. 100-101]. Вивчають досвід реалізації фасилітаційного підходу в освітньому просторі України О. Баєр, О. Галицян, О. Гура, М. Канзаши, О. Фокша, Ю. Чемодурова, Л. Шульга та інші [2; 4; 6; 9; 11; 13; 14]. Досліджуючи фасилітаційний підхід, науковці оперують такими ключовими поняттями щодо нього: «фасилітація», «педагогічна фасилітація», «ситуативна фасилітація», «фасилітатор», «інструменти фасилітації» тощо. У 20-х роках ХХІ століття дедалі більше набуває популярності термін «візуальна фасилітація» [О. Квіст-Сьоренсен, Л. Баструп, 2023]. Єдиного тлумачення змісту цих понять в науці немає, що ускладнює процес наукового осмислення зазначеного феномена.

Мета статті – обґрунтувати теоретичну основу та методику реалізації фасилітаційного підходу у формуванні пізнавальної активності здобувачів дошкільної та початкової освіти.

Виклад основного матеріалу. Особистісно зорієнтована парадигма в умовах реформування освіти зумовлює перегляд, переосмислення ролі здобувача та педагога. Ми погоджуємося з думкою П. Нуммі, який узагальнив сучасний стан використання інформації, зокрема в освітньому процесі. Він стверджує, що «головне питання вже не в тому, як дістати більше знань, а в тому, як розібратися, що з пропонованої інформації потрібно саме тобі» [Нуммі, 2023, с. 33]. Можна з упевненістю стверджувати, що широке застосування інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій фактично унеможливило відсутність доступу до інформації, знань. З одного боку, доцільно говорити про динамічне збільшення знань, їх накопичення, а з іншого – необхідно також брати до уваги той факт, що ці знання швидко втрачають свою актуальність, прикладну спрямованість, корисність («знання старіють»). Саме у цьому

контексті важливо навчити здобувачів швидко осмислювати інформацію та продуктивно її використовувати. І робити це необхідно уже, починаючи з дошкільного віку, адже діти мають доступ до комп'ютерних пристроїв та гаджетів. Переломним моментом у цьому процесі постає питання самостійності здобувача дошкільного та молодшого шкільного віку. Чи здатна дитина 5-8-ми років самостійно осмислити значний обсяг інформації, систематизувати, упорядковувати її дані та ефективно застосувати на практиці? Досвід свідчить, що не здатна. Однак саме у ці вікові (дошкільний та молодший шкільний) періоди закладаються основи необхідних для успішного життя здатностей. З огляду на такий стан справ, сучасна дошкільна та початкова освіта потребує «педагога майбутнього», який буде фасилітатором для своїх здобувачів, буде допомагати осмислювати інформацію та сприятиме більш самостійному узагальненню висновків.

Для того, щоб визначити можливі взаємозв'язки та спільні елементи між освітнім та фасилітаційним процесом, необхідно коротко проаналізувати найбільш істотні ознаки обох явищ та роль педагога в їх реалізації.

Як зазначає В. Чайка, сучасний освітній процес «має двобічний характер і неможливий без єдності діяльностей вчителя й учня, і таким чином забезпечується його цілісність» [Чайка, 2011 с. 36]. При цьому архиважливим у процесі цієї взаємодії є активність суб'єктів. Тільки у процесі активної діяльності відбувається динамічна зміна особистості, виявляється явище «педагогічного резонансу» (педагогічної синергії).

Дещо інший характер має процес фасилітації. Фасилітація (від англ. facilitation) – спрощення, полегшення, сприяння, просування, допомога [1]. Тут важливим є не фасилітатор, оскільки він не передає знань, не організовує процес їх засвоєння (сприймання, усвідомлення й осмислення, застосування, закріплення тощо). Активними є самі учасники, у цьому випадку – здобувачі. Фасилітатор тільки скеровує цей процес шляхом створення відповідних просторово-часових умов. Але чи здатні здобувачі взяти відповідальність на себе, передусім за процес засвоєння знань, вивчення нового матеріалу, а тим більше за процес їх контролю, перевірки й оцінювання? Не здатні. З огляду на це, явища, які ми розглядаємо фундаментально відрізняються тут. Погодитися можна частково тоді, коли педагог використовує окремі інструменти фасилітації під час роботи в малих групах, парах, командах.

Якщо одними із функцій освітнього процесу є навчальна, виховна й розвивальна, то у процесі фасилітації провідними є сприяння, полегшення та супровід. Перелічені функції не суперечать одна одній, якщо освітній процес вдало сконструйовано і в його реалізацію органічно інтегровано елементи фасилітації. Зазначеного можна досягти у випадку індивідуалізації та диференціації навчання, адже за таких умов процес засвоєння навчального матеріалу стає більш гнучким, орієнтованим на конкретного здобувача (а не на «середнього»), забезпечує можливість враховувати і рівень освітньої

підготовленості здобувачів, і рівень вмотивованості здійснювати навчально-пізнавальну діяльність.

Основною формою організації освітнього процесу у початковій школі є урок, у дошкільній освіті – заняття, хоча дидакти (А. Богуш, В. Бондар, Н. Гавриш, К. Крутій, В. Онищук, О. Савченко, С. Чавдаров, В. Чайка) наголошують, що до уваги варто брати не окремий урок чи заняття, а їх систему, яка повністю забезпечує реалізацію усього процесу засвоєння навчального матеріалу: від сприймання до сформованих міцних навичок та вмінь, досвіду. Заняття й урок мають відповідну тривалість 15-25 хвилин у ЗДО, та 35-45 хвилин у початковій школі. Основною ж формою організації процесу фасилітації, як зазначають дослідники М. Вілкінсон, С. Кейн, О. Квіст-Сьоренсен П. Нуммі, є фасилітаційна сесія, яка набагато тривалішою (щонайменше 4 год). М. Вілкінсон так тлумачить зміст поняття цієї форми: «добре структуроване зібрання, у процесі якого лідер (фасилітатор) спрямовує учасників зробити серію наперед визначених кроків для досягнення результату, що створений, зрозумілий та прийнятий усіма учасниками» [Вілкінсон, 2023, с. 43]. Структура зазначених організаційних форм теж відрізняється, адже спрямована на досягнення різних цілей, що знову ж таки свідчить про можливість інтеграції фасилітації в освітній процес винятково на рівні окремих інструментів, засобів.

Спільним для обох процесуальних явищ є те, що педагог працює з групою, колективом здобувачів, організовуючи при цьому різні форми навчальної діяльності: індивідуальну, парну, роботу в малих групах, підгрупову, колективну, фронтальну, їх комбінації тощо. Педагог-фасилітатор, на думку українських дослідників – це «усвідомлений практик, який вибудовує взаємодію з дітьми відповідно до їхніх потреб та інтересів і створює простір для всебічного розвитку дитини» [Рома та ін., 2023, с. 5]. Це зумовлює необхідність оволодіння педагогові-фасилітатору комплексом конкретних здатностей з управління динамікою групи здобувачів. Суголосною з цього приводу є думка О. Фокші, чие дослідження присвячене формуванню фасилітаційної компетентності учителів гуманітарних спеціальностей [Фокша, 2019].

Досвід спільної діяльності, командної та групової взаємодії у дітей 5-8-ми років все ще формується, особливо в адаптаційно-ігровий період початкової освіти, коли забезпечується органічний перехід від провідного типу ігрової до навчальної діяльності. Фактично молодші школярі у цьому процесі мають набути досвід самостійної роботи й здобуття знань, оволодіти пізнавальною самостійністю, формуючи стійкий тип пізнавальної активності. Саме розвиткові пізнавальної активності й самостійності і сприяє фасилітаційний підхід в освіті.

Визнаючи, що пізнавальна активність здобувачів в сучасному освітньому процесі має бути спрямованою на пізнання нового знання, способу дії, аспекту виучуваного явища чи предмета, ми наголошуємо на тому, що її формування здійснюється в площині організації навчально-пізнавальної діяльності. Тобто, пізнавальна активність – це «діяльнісний вид активності особистості, яка формується у різних видах діяльності здобувача» [Руденський, 2024, с. 217].

З огляду на це, процес її формування залежить не лише від видів діяльності, а й від того, наскільки здобувач самостійно організовує процес цієї діяльності, наповнює його змістом від цілепокладання до рефлексії, реалізовує ці дії, збагачує свій життєвий досвід. Не менш важлива роль у цьому процесі належить і середовищу, у якому ці види діяльності здійснюються та формується пізнавальна активність.

Рівень пізнавальної активності і самостійності у здобувачів дошкільної та початкової освіти відрізняється від рівня здобувача старшої та вищої школи. Отже, повністю покладатися на самостійність дітей дошкільного та молодшого шкільного віку не можна, як це властиво у фасилітації з групами старших підлітків чи здобувачів вищої освіти. У такому разі доцільно говорити про деякі види та елементи фасилітації, що можуть бути органічно зреалізовані в дошкільній та початковій освіті без порушення логіки засвоєння змісту навчального матеріалу та ускладнення процесу формування пізнавальної активності здобувачів.

Узагальнюючи праці дослідників процесу фасилітації (Л. Баструп, М. Вілкінсон, С. Кейн, О. Квіст-Сьоренсен, П. Нуммі та ін.), а також результати аналізу провідних підходів організації фасилітації (технологія відкритого простору, позитивно орієнтоване дослідження, фасилітація групової роботи ТОР, конструктивізм, проблемно орієнтована фасилітація та ін.), вважаємо, що в освітньому процесі доцільно виокремити пряму та непряму фасилітацію, які можуть бути органічно поєднані між собою.

Зміст прямої фасилітації полягає у тому, що педагог-фасилітатор за допомогою прямих вказівок та інструкцій, команд, запитань, звертань і запрошень керує процесом роботи групи здобувачів. За цього підходу педагог не втручається в зміст роботи груп, а спостерігає, за необхідності звертає увагу учасників на те, чи працюють вони в правильному напрямі, не виправляє помилок, хоча може вказати на їх наявність.

Непряма фасилітація реалізується за допомогою спеціально підготовленого освітнього середовища. Педагог-фасилітатор готує осередки діяльності для кожної з груп/команд, візуальні пам'ятки, унаочнює інструкції та алгоритми для виконання завдань. За цього підходу немає численних невинуватених повторень і пояснень інструкцій. Процес «фасилітується середовищем», а точніше попередньо підготовленими наочними інструкціями. Цей підхід сприяє розвитку пізнавальної самостійності, адже здобувач повинен добре пам'ятати коли і за яких обставин звернутися до конкретної пам'ятки, алгоритму. Українській системі дошкільної і початкової освіти цей підхід добре відомий на прикладі технології «Classroom-management», а також «Стіни, стеля та підлога, які говорять». В їх основі власне й реалізується візуальна фасилітація [Квіст-Сьоренсен, 2023]. Особливості непрямої фасилітації за допомогою освітнього середовища потребують окремого дослідження й обґрунтування. Розглянемо деякі методичні аспекти прямої фасилітації у дошкільній та початковій освіті.

Сучасні дослідники О. Баєр, О. Гончаренко, О. Гура, Л. Жданюк, О. Рома, Ю. Чемодурова, Л. Шульга та інші зазначають, що фасилітувати можна ігрову, навчальну, проєктну, дослідницьку та інші види діяльності здобувачів [2; 9; 11; 13], однак не пояснюють причини. Ми погоджуємося з думкою авторів, але потлумачимо зміст такого підходу.

Передусім, фасилітувати можна лише міжособистісну взаємодію, яка реалізується в різних формах (в парах, малих групах, підгрупах, командах) та видах діяльності (спілкування, гра, навчання, проєктна діяльність та ін.). У цьому і криється сутність, природа процесу фасилітації – інтерактивний характер. Педагоги дошкільної та початкової освіти володіють технологіями організації інтерактивного навчання, організовуючи ігрову та навчально-пізнавальну активність здобувачів в парах, групах тощо. З огляду на це, індивідуальну самостійну роботу фасилітувати не можна, однак, можна вплинути на розвиток активності в ній. Якщо здобувач дошкільної та початкової освіти оволодіє пізнавальною самостійністю, активно здійснюватиме навчально-пізнавальну діяльність, то можна припустити, що характер міжособистісної взаємодії учасників у процесі фасилітації буде більш ефективним.

Узагальнюючи досвід практиків (О. Рома, О. Гончаренко, Л. Жданюк, І. Піскова, О. Левандовська, Г. Малевич, О. Черевична, Г. Шварова, О. Шуляк), які апробували елементи фасилітації в освітньому процесі початкової та дошкільної освіти [9; 11], зазначаємо, що елементи фасилітації можна ефективно запроваджувати у таких напрямках:

- фасилітація ігрової діяльності;
- фасилітація спілкування;
- фасилітація проєктної діяльності здобувачів;
- фасилітація процесу об'єднання здобувачів у команди/групи;
- фасилітація процесу виконання завдання;
- фасилітація презентацій результатів роботи груп;
- фасилітація виступів спікерів/доповідачів;
- фасилітація обговорення результатів командної/групової роботи;

Кожен із перелічених напрямів організовується педагогом-фасилітатором таким чином, щоб зазначені процеси протікали швидко, ефективно, якісно, без конфліктних ситуацій, надмірного захоплення конкретним аспектом діяльності, підвищеної емоційності. У здобувачів дошкільної та початкової освіти ці здатності перебувають на стадії інтенсивного формування, що зумовлює причину постійного супроводу діяльності педагогом-фасилітатором, в якій чільне місце належить активності самого здобувача.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, порівнюючи традиційний освітній та фасилітаційний процеси, результати нашого дослідження свідчать про таке:

- сутністю фасилітації є процес полегшення, спрощення, скеровування міжособистісної (інтерактивної) взаємодії учасників до визначеного, погодженого і прийнятого усіма суб'єктами результату;

• в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти доцільного впроваджувати елементи прямої, непрямої фасилітації та їх поєднань за допомогою фасилітаційних інструментів у таких видах діяльності здобувачів: ігрова діяльність, спілкування, проєктна діяльність, об'єднання здобувачів у команди/групи, виконання завдання в групах, презентація результатів роботи груп, фасилітація виступів спікерів/доповідачів та обговорення результатів командної/групової роботи.

• у процесі фасилітації можна вплинути на розвиток пізнавальної активності здобувача, що суттєво покращить характер міжособистісної взаємодії між учасниками процесу, шляхом оволодіння ними пізнавальною самостійністю й активною залученістю у навчально-пізнавальну діяльність.

• в період адаптаційно-ігрового циклу початкової освіти, коли має відбутися органічний перехід від провідного типу ігрової до навчальної діяльності, молодші школярі мають набути досвід самостійної роботи й здобуття знань, оволодіти пізнавальною самостійністю, формуючи стійкий тип пізнавальної активності. Саме розвиткові пізнавальної активності й самостійності і сприяє фасилітаційний підхід в освіті.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні зарубіжного досвіду реалізації фасилітаційного підходу в дошкільній та початковій освіті, обґрунтуванні педагогічних умов ефективності застосування фасилітації в освітньому процесі ЗДО та початковій школі, розробці методичних рекомендацій щодо використання конкретних фасилітаційних інструментів тощо.

Література

1. Англо-український словник: у 2-х томах / уклад. М. І. Балла. К.: Освіта, 1996. Том 1. 752 с.
2. Баєр О., Гура О., Чемодурова Ю., Шульга Л. Ставлення педагогів до фасилітації гри та реалізації ігрових методів навчання в системі дошкільної і початкової освіти. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»*. 2024. № 1(35). С. 461-475.
3. Вілкінсон М. Секрети фасилітації: SMART-посібник із результативної роботи в групі. Харків: Фабула, 2023. 512 с.
4. Галицан О. А. Теоретичне підґрунтя проблеми застосування принципів педагогічної фасилітації у професійній діяльності вчителя сучасної школи. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики*. 2012. Вип. 18 (28). С. 129-132.
5. Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження / упор.: О. Г. Косенчук, І. М. Новик, О. А. Венгловська, Л. В. Куземко. Харків: Вид-во «Ранок», 2021. 240 с.
6. Казанжи М. Й. Поняття фасилітативності, її види та деякі грані прояву основної функції. *Теорія і практика сучасної психології*. 2012. Випуск 5. С. 19-28.

7. Квіст-Сьоренсен О., Баструп Л. Візуальна колаборація. Харків: Видавництво «Фабула», 2023. 300 с.
8. Концептуальні засади реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», 2016 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
9. Методичний посібник із фасилітації ігрової взаємодії з дітьми дошкільного віку «Граємо разом» / О. Ю. Рома, О. Б. Гончаренко, Л. О. Жданюк та ін.; The LEGO Foundation. Запоріжжя: СТАТУС, 2023. 180 с.
10. Нуммі П. Проривні рішення. Методи фасилітації для ефективної групової роботи. К.: Наш Формат, 2023. 280 с.
11. Ранкові зустрічі у початковій школі: методичний посібник / The LEGO Foundation. Запоріжжя: СТАТУС, 2023. 140 с.
12. Руденський Р. Пізнавальна активність старших дошкільників: сутність, структура, вікові особливості. *Вісник Глухівського національного університету ім. О. Довженка. Педагогічні науки*. 2024. № 1(54). С. 214-222.
13. Фасилітація гри: мистецтво та наука про залучення дітей дошкільного віку до навчання через гру. Біла книга / The LEGO Foundation. Данія-Київ, 2019. 43 с.
14. Фокша О. М. Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2019. 240 с.
15. Чайка В. М. Основи дидактики: навч. посіб. К.: Академвидав, 2011. 240 с.

References

1. Balla, M. I. (edit.). (1996). *Anhlo-ukrainskyi slovnyk* [English-Ukrainian dictionary]. Part 1. Kyiv: Osvita. (in Ukrainian).
2. Baier, O., Hura O., Chemodurova Yu. & Shulha L. (2024). Stavlennia pedahohiv do fasylyitatsii hry ta realizatsii ihrovykh metodiv navchannia v systemi doshkilnoi i pochatkovoi osvity [Teachers' attitudes to game facilitation and implementation of game-based learning methods in the system of preschool and primary education]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriya «Pedahohika» – Prospects and innovations of science. Series «Pedagogy»*, 1(35), 461-475. (in Ukrainian).
3. Vilkinson, M. (2023) *Sekrety fasylyitatsii: SMART-posibnyk iz rezultatyvnoi roboty v hrupi* [Facilitation secrets: a SMART-guide to effective group work]. Kharkiv: Fabula. (in Ukrainian).
4. Halitsan, O. A. (2012). Teoretychne pidgruntia problemy zastosuvannia pryntsypiv pedahohichnoi fasylyitatsii u profesiinii diialnosti vchytelia suchasnoi shkoly [Theoretical basis of the problem of applying the principles of pedagogical facilitation in the modern schoolteachers' professional activity]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriya 16: Tvorchia osobystist vchytelia: problemy teorii i praktyky – Scientific Journal of the M. Drahomanov*

- National Pedagogical University. Series 16: Teacher's creative personality: problems of theory and practice*, 18 (28), 129-132. (in Ukrainian).
5. Kosenchuk, O. H., Novyk, I. M., Venhlovska, O. A., & Kuzemko, L. V. (2021). *Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity: osoblyvosti vprovadzhennia* [The State standard of preschool education: implementation peculiarities]. Kharkiv: Ranok. (in Ukrainian).
 6. Kazanzhy, M. Y. (2012) Poniattia fasyliatyvnosti, yii vydy ta deiaki hrani proiavu osnovnoi funktsii [The concept of facilitativity, its types and some facets of the main function]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii – Theory and practice of modern psychology*, 5, 19-28. (in Ukrainian).
 7. Kvist-Sorensen, O. & Bastrup, L. (2023). *Vizualna kolaboratsiia* [Visual collaboration]. Kharkiv: Fabula. (in Ukrainian).
 8. Kontseptualni zasady reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» [Conceptual framework for reforming general secondary education «New Ukrainian School»]. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (in Ukrainian).
 9. Roma, O. Yu., Honcharenko, O. B., Zhdaniuk, L. O. & all. (2023). *Metodychnyi posibnyk iz fasylitatsii i hrovoi vzaiemodii z ditmy doshkilnoho viku «Hraimo razom»* [«Let's play together»: methodical guide for facilitating playful interaction with preschool children]. The LEGO Foundation. Zaporizhzhia: STATUS. (in Ukrainian).
 10. Nummi, P. (2023). *Proryvni rishennia. Metody fasylitatsii dlia efektyvnoi hrupovoi roboty* [Breakthrough solutions. Facilitation techniques for effective group work]. Kyiv: Nash Format. (in Ukrainian).
 11. The LEGO Foundation (2023). *Rankovi zustrichi u pochatkovii shkoli: metodychnyi posibnyk* [Morning meetings in primary school: a methodical guide]. Zaporizhzhia: STATUS. (in Ukrainian).
 12. Rudenskyi, R. (2024). Piznavalna aktyvnist starshykh doshkilnykiv: sutnist, struktura, vikovi osoblyvosti [Cognitive activity of senior preschoolers: essence, structure, age characteristics]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho universytetu im. O. Dovzhenka. Pedahohichni nauky – Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university bulletin. Pedagogical sciences*, 1(54), 214-222. DOI: 10.31376/2410-0897-2024-1-54-214-222. (in Ukrainian).
 13. The LEGO Foundation (2019). *Fasylitatsiia hry: mystetstvo ta nauka pro zaluchennia ditei doshkilnoho viku do navchannia cherez hru. Bila knyha* [Play facilitation: the art and science of engaging preschool children in learning through play. White book]. Dania-Kyiv. (in Ukrainian).
 14. Foksha, O. M. (2019). *Pedahohichni umovy formuvannia fasylitatsiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv humanitarnykh spetsialnostei u profesiinii pidhotovtsi* [Pedagogical conditions of formation of future humanities teachers' facilitation competence in professional training]. *Candidate's thesis*. Odesa. (in Ukrainian).
 15. Chaika, V. M. (2011). *Osnovy dydaktyky* [Fundamentals of didactic]. Kyiv: Akademvydav. (in Ukrainian).

УДК 37.011.33: 159.923.2.

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.01.90>

Микола МИХАЛЬЧУК,
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна
<http://orcid.org/0009-0005-6318-1528>*

ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ БАТЬКІВЩИНИ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПРОВІДНИМИ ІДЕЯМИ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. У статті обґрунтовано, що готовність до захисту Батьківщини є складовою частиною патріотизму. Вона характеризується вірністю українським ідеалам, розумінням громадянського обов'язку, прагненням оволодівати військовим і військово-технічним знанням, бажанням вивчати бойові традиції та героїчні вчинки українського народу, його Збройних сил. Готовність до захисту Батьківщини в освітньому, фізичному, психологічному, соціальному та духовному аспектах можна формувати у здобувачів освіти на заняттях фізичного виховання, ґрунтуючись на провідних ідеях козацької педагогіки. Козацьку педагогіку розтлумачено як частину народної педагогіки, яка передбачає становлення мужнього громадянина з українською національною свідомістю і самовідданістю рідній землі. Визначено, що основною ідеєю козацької педагогіки якраз і є розвиток готовності молоді захищати Батьківщину, володіючи при цьому необхідними якостями, знаннями, вміннями, навичками та почуттями.

Шляхами формування готовності до захисту Батьківщини на заняттях фізичного виховання окреслено такі: подання на практичних заняттях короткого теоретичного матеріалу у формі інформаційного повідомлення з історії Козацької доби (про здобутки та позитивні якості козаків) чи про зміст нормативних документів (Конституції України, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні), у яких відображено сутність дотримання громадянського обов'язку українців; формування тематичних завдань про відвагу та приклади демонстрації високих моральних якостей та ідеалів для опрацювання в години, відведені на самостійну роботу; використання під час занять фольклорних творів (дум, пісень, легенд, переказів), у яких відображені цінності волелюбності,

патріотизму, добра, краси, мужності, відваги, незалежності, а також героїзм козаків та їхню боротьбу із загарбниками-чужоземцями; використання козацьких рухливих ігор, козацьких забав, спортивних вправ загальної та спеціальної фізичної підготовки; уведення у зміст заняття фізичного виховання елементів єдиноборств (гопака, як козацького танцю, що містить фізично складні для виконання прийоми, що відображають бойовий дух, віру у свої сили, наступальні та оборонні дії задля перемоги; гойдка, як бойового мистецтва повторення усіх рухів суперника; спасу, як системи бойової майстерності, що передбачає блокування усіх дій нападу супротивника; хортингу, як козацького бойового мистецтва рукопашного двобою).

Ключові слова: готовність до захисту Батьківщини, фізичне виховання, козацька педагогіка, здобувачі освіти, заклад вищої освіти, шляхи формування готовності до захисту Батьківщини.

Mykola MYKHALCHUK,

Melitopol State Pedagogical University Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Melitopol, Ukraine
<http://orcid.org/0009-0005-6318-1528>

FORMATION OF EDUCATORS' READINESS TO DEFEND THE MOTHERLAND IN PHYSICAL EDUCATION CLASSES WITH THE LEADING IDEAS OF COSSACK PEDAGOGICS

Annotation. The article substantiates that the readiness to protect the Motherland is an integral part of patriotism. It is characterized by loyalty to Ukrainian ideals, an understanding of civic duty, a desire to master military and military-technical knowledge, a desire to study the military traditions and heroic deeds of the Ukrainian people, its Armed Forces. Readiness to protect the Motherland in educational, physical, psychological, social and spiritual aspects can be formed in students of education in physical education classes, based on the leading ideas of Cossack pedagogy. Cossack pedagogy is interpreted as a part of folk pedagogy, which involves the formation of a courageous citizen with Ukrainian national consciousness and dedication to his native land. It was determined that the main idea of Cossack pedagogy is precisely the development of youth readiness to defend the Motherland, while possessing the necessary qualities, knowledge, abilities, skills and feelings.

The ways of formation of readiness to protect the Motherland in physical education classes are outlined as follows: presentation of short theoretical material in the form of an informative report on the history of the Cossack era (about the

achievements and positive qualities of the Cossacks) or about the content of normative documents (the Constitution of Ukraine, the Concept of the Development of Civic Education in Ukraine), in which the essence of compliance with the civic duty of Ukrainians is reflected in practical classes; formulation of thematic tasks about courage and examples of demonstrating high moral qualities and ideals to be studied in the hours allocated for independent work; the use during classes of folklore works (thoughts, songs, legends, tales), which reflect the values of love of freedom, patriotism, goodness, beauty, courage, courage, independence, as well as the heroism of the Cossacks and their struggle against foreign invaders; the use of Cossack mobile games, Cossack amusements, physical exercises of general and special physical training; introducing elements of martial arts into the content of the physical education class (hopak as a Cossack dance, which contains physically difficult techniques to perform, which reflect fighting spirit, faith in one's own strength, offensive and defensive actions for victory; hoidok as a martial art of repeating all the opponent's movements; spas as the system of combat skills, which involves blocking all actions of the opponent's attack; horting as a Cossack martial art of hand-to-hand combat).

Key words: readiness to defend the Motherland, physical education, Cossack pedagogy, education seekers, higher education institution, ways of forming readiness to defend the Motherland.

Постановка проблеми. В умовах російської агресії проти України особливо актуальною є проблема національно-патріотичного виховання у закладах освіти. 6 червня 2022 року Міністерством освіти і науки України видано наказ № 527 Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України, яким затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України [Про деякі питання, 2022]. Відповідно до зазначеного документа поняття «національно-патріотичне виховання дітей та молоді» розтлумачено як комплексну, системну та цілеспрямовану «діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій та інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави» [Про деякі питання, 2022, с. 5].

У структурі національно-патріотичного виховання є військово-патріотичне виховання, яке спрямоване на те, щоб формувати у підростаючого покоління готовність до захисту України, розвивати бажання до здобуття військових професій, проходження служби у Збройних Силах України. Сутність військово-патріотичного виховання зумовлюється необхідністю реалізовувати національні інтереси України, забезпечуючи активну участь громадян у заходах підтримки її безпеки від зовнішньої загрози [Про деякі питання, 2022, с. 5–6].

Сьогодні особливо важливо сприяти становленню у здобувачів освіти готовності до захисту Батьківщини, адже в умовах воєнного стану від самовідданості кожного громадянина України залежить незалежність нашої держави. Значний потенціал для цього мають заняття фізичного виховання у ЗВО. Вони розвивають фізичне здоров'я, витривалість, дисципліну, самоконтроль, командну роботу, лідерство, здатність вирішувати проблеми тощо, що відіграє важливу роль під час формування в особистості готовності до захисту Батьківщини. Враховуючи традиції українського народу, для реалізації окресленого завдання на заняттях фізичного виховання доцільно впроваджувати провідні ідеї козацької педагогіки.

Аналіз досліджень. У працях науковців відображені окремі аспекти проблеми дослідження. Зокрема, питання формування у здобувачів вищої освіти патріотизму та готовності до захисту Батьківщини вивчали О. Абрамчук, Е. Єрмоменко, О. Жаровська, С. Карсканова, Ж. Петрочко, О. Севаст'янова, В. Тернопільська та ін. Роль занять фізичного виховання для формування у студентської молоді патріотизму досліджували Т. Бабиш, О. Завальнюк, О. Ливацький, С. Опарін, А. Тарасенко. Застосування ідей козацької педагогіки з метою патріотичного виховання здобувачів освіти розглядали А. Коваль, В. Олещук, Ю. Руденко, Р. Самоха та ін.

Мета статті полягає у тому, щоб дослідити шляхи формування у здобувачів освіти готовності до захисту Батьківщини на заняттях фізичного виховання та з використанням провідних ідей козацької педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Готовність до захисту Батьківщини розуміють як характерну ознаку патріота [Москвіна, 2010, с. 145]. Її сутність окреслюється «вірністю українським ідеалам волелюбності, патріотизму, добра, краси, мужності і відваги; глибоким розумінням громадянського обов'язку, який передбачає готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини; прагнення оволодівати військовими і військово-технічними знаннями, бажання вивчати бойові традиції та героїчні вчинки українського народу, його Збройних сил» [Шулдик, 2000, с. 57].

Важливо зосередити увагу на тому, що поняття «готовність до захисту Батьківщини» пов'язане з терміном «патріотизм». Як зазначено у «Словнику української мови: в 11 томах», патріотизм – це «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги» [Словник, 1970–1980, с. 97]. Так, готовність до захисту Батьківщини є складником патріотизму.

Формування в особистості готовності захищати рідну землю є тісно пов'язаним із здобуттям нею освіти. Організуючи взаємодію усіх структурних підрозділів ЗВО, здійснюється виховний вплив на здобувачів освіти загалом. А тісна співпраця викладача і студента в університеті є основою для патріотичного виховання [Карсканова, 2016, с. 72].

Значний потенціал для формування у здобувачів освіти готовності до захисту Батьківщини мають заняття фізичного виховання. Їх метою є сприяти

фізичному та духовному розвитку особистості здобувача освіти, «оволодіння ним систематизованими теоретичними знаннями із суміжних дисциплін (анатомії, фізіології, біохімії, біомеханіки, валеології, гігієни, травматології і лікувальної фізичної культури, психології, педагогіки та ін.), фізичними вправами та видами спорту, способами їх організованого і самостійного виконання протягом життєдіяльності» [Грибан, 2020, с. 83–84]. Під час реалізації занять фізичного виховання доцільно упроваджувати провідні ідеї козацької педагогіки.

Українська козацька педагогіка – це частина народної педагогіки, яка передбачає формування у молоді синівської вірності рідній землі, Батьківщині. Головна мета її упровадження полягає в тому, щоб сприяти становленню мужнього громадянина з українською національною свідомістю і самовідданістю [Трухан, 2001, с. 63]. Козацька педагогіка спрямована на формування козака-лицаря з твердою волею та характером [Тимченко, 2018, с. 32]. Вона характеризувалася патріотичним вихованням молоді, розвитком духовності, поєднанням навчання з веденням військової справи [Черненко, 2023, с. 328].

Основні завдання козацької педагогіки передбачають те, щоб виховувати фізично загартованих мужніх воїнів, що виконуватимуть роль захисників рідного народу від чужоземців-поневолювачів; формувати у молоді український характер і світогляд, повагу до національних і загальнолюдських цінностей; розвивати високі лицарські якості, пошану до старших, прагнення бути милосердним і допомагати іншим; виховувати громадян, які розвиватимуть усі сфери життєдіяльності українського народу на світовому рівні [Тимченко, 2018, с. 32].

Провідні ідеї козацької педагогіки полягали у тому, щоб боротися за свободу та незалежність України, виступати за непорушність прав людини та народу, визнавати та беззаперечно дотримуватися суверенності особистості, підтримувати народовладдя тощо. Високо цінується освіченість, історичним підґрунтям чого є виникнення перших українських академій (Острозької (1576 р.) та Києво-Могилянської (1615 р.)), а також братських, дяківських, церковних, монастирських шкіл, колегіумів, народних професійних шкіл мистецтв і ремесл, козацьких та січових шкіл. У цих закладах освіти юнаки отримували систематичне виховання у фізичному, психофізичному, моральному, естетичному та трудовому напрямках, оволодівали національно-патріотичною підготовкою, засвоювали усі елементи спортивно-військового вишколу [Козацька педагогіка, 2018, с. 24–25].

О. Черненко зазначає, що в козацьку епоху специфіка української культури полягала у зацікавленості суспільства розвивати систему освіти, яка була б спрямована на «формування фізично міцних та сміливих воїнів, які могли захищати свою Батьківщину від зовнішнього утиску»; освіта будувалася на «національно-культурних традиціях та морально-етичних цінностях українського козацтва» [Черненко, 2023, с. 327]. Тож, зважаючи на це,

основною ідеєю козацької педагогіки і є розвиток готовності молоді захищати Батьківщину, володіючи при цьому необхідними якостями, знаннями, вміннями, навичками та почуттями.

Охарактеризуємо шляхи формування у здобувачів освіти готовності до захисту Батьківщини на заняттях фізичного виховання провідними ідеями козацької педагогіки.

Щоб сприяти становленню вірності українським ідеалам волелюбності, патріотизму, добра, краси, мужності і відваги, а також глибокому розумінню громадянського обов'язку, на заняттях фізичного виховання доцільно подавати невелику кількість теоретичного матеріалу з історії Козацької доби. Це можуть бути конкретні історичні приклади демонстрації козацького героїзму. Проаналізувавши силабуси освітнього компонента «Фізичне виховання», робимо висновок, що лекції у них здебільшого не передбачені або наявні у незначній кількості (4 години) [Линник, 2023; Підгурська та ін., 2023; Шутєєв та ін., 2023]. Тому, такий теоретичний матеріал можна подавати упродовж кількох хвилин на практичних заняттях як інформаційне повідомлення з історії України. Крім цього, відведено години на самостійну роботу, тому доцільно пропонувати тематичні завдання у цій частині силабусу чи робочої програми курсу. Наприклад, про здобутки Д. Байди-Вишневецького, С. Наливайка, П. Конашевича-Сагайдачного, М. Дорошенка, І. Сірка та ін.

Літературні згадки прояву козацьких звичаїв та подібних героїчних цінностей відображені у фольклорних творах. Думи, пісні, легенди, перекази тощо демонструють провідні ідеї волелюбства та незалежності, героїзм козаків та їхню боротьбу із загарбниками-чужоземцями (турками, татарами, польською шляхтою, російськими самодержцями) [Сьомак, 2017, с. 742]. Наприклад, «Легенда про Меч Єдності», «Легенда про козака-кобзаря», «Легенда про чуб козака», «Легенда про скарби козацькі» тощо [Демидюк].

Формування у здобувачів освіти глибокого розуміння громадянського обов'язку, що передбачає готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини, визначається найперше усвідомленням ними сутності окресленої дефініції. Громадянський обов'язок – це «державний інтерес, що став обов'язком особистості, поєднавши інтереси її та держави» [Шулдик, 2000, с. 56]. Громадянський обов'язок здобувачів освіти повинен виявлятися у зацікавленні засвоювати ґрунтовні та правдиві знання, усвідомлювати свою залежність від держави, розуміти необхідність виконання вимог, які формують перед ними державні структури. Усвідомлення приналежності до держави сприяє утвердженню в особистості національної гордості, людської гідності, української ідеї та загалом готовності захищати незалежність Батьківщини [Шулдик, 2000, с. 56].

Інформаційні повідомлення чи завдання для самостійної роботи здобувачів освіти можуть охоплювати ознайомлення нормативними документами, у яких відображено сутність дотримання громадянського обов'язку українця. Найперше – Конституція України, зважаючи на Статтю 65 якої, що розміщена

у Розділі II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина, «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону» [Конституція]. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, зміст якої відтворює ідеї козацької педагогіки, покликана формувати у громадян відповідальне ставлення до державних інтересів та захисту її суверенітету й територіальної цілісності, забезпечувати безпеку та усвідомлення єдності інтересів особистості та держави, розвивати національну ідентичність [Концепція].

Щоб формувати прагнення оволодівати військовими і військово-технічними знаннями, бажання вивчати бойові традиції та героїчні вчинки українського народу, його Збройних сил у здобувачів освіти, на заняттях фізичного виховання доцільно використовувати козацькі рухливі ігри. Варто зауважити, що останнім часом застосування таких засобів було характерним лише під час роботи з дітьми, однак варто підтримувати інтерес до ігор й у здобувачів вищої освіти, оскільки саме це впливає на формування у них національної свідомості та готовності захищати Батьківщину.

Молодіжні рухливі ігри і фізичні вправи за часів козацтва були поширеними серед усіх верств населення. Вони були пов'язаними з календарними обрядами. Як приклад, на заняттях фізичного виховання можна використовувати «Кривий танець», історія якого походить з часів, коли українські землі зазнавали нападів татар. Такі рухи, які відтворювали «петляння», «звивання» лісового струмка, використовувалися для заплутування слідів, щоб чужинці по них не потрапили в село [Завацький та ін., 1994, с. 11–12].

Зараз поширеним видом діяльності є козацькі забави, які можна проводити у межах занять фізичного виховання чи як виховні заходи. Мета їх застосування як в добу козаччини, так і сьогодні полягає в гартуванні військового характеру особистості: фізичної сили, швидкості реакції, нестандартного мислення. Під час таких заходів, у всі часи хлопці збиралися до гурту та змагалися між собою, наприклад, у формі гри-змагання «Лава на лаву»: козаки об'єднувалися у дві групи; ставали у шеренгу, тримаючись за лікті попереднього учасника, одна навпроти одної; за сигналом судді – «атакували» одна одну, намагаючись повалити, витіснити чи розірвати шеренгу суперників [Норенко, Єрьоменко, 2022, с. 653]. Це сприяло усвідомленню того, що тільки завдяки партнерству та злагодженій роботі можна досягти успіху у спільній меті.

Запорозькі козаки займалися різними єдиноборствами, елементи яких доцільно використовувати на заняттях фізичного виховання для формування фізичної та психофізичної готовності здобувачів освіти до захисту Батьківщини. Частина таких систем відображені у козацькому танці, що має назву «гопак», який складається із запальних, відчайдушних, фізично складних для виконання прийомів, що підтримують бойовий дух та віру у свої сили, демонструють наступальні та оборонні дії задля перемоги. Гопак характеризується складними акробатичними вправами, великою кількістю ударів ногами та руками, що для

козаків були важливою складовою самозахисту під час боротьби з ворогами. Цікаво, що гопака дає змогу реалізувати не лише фізичну, а й психологічну підготовку особистості: оволодіння засобами та методами ведення двобою (стійками, пересуванням, враженням опонента, прийомами захисту тощо), а також емоційно-почуттєвим впливом на супротивника (відповідною мімікою, жестами, впевненим поглядом) [Завацький та ін., 1994, с. 28–31].

Крім гопака, відомі також такі види козацької боротьби, як гойдок (повторення усіх рухів суперника), спас (блокування усіх дій нападу супротивника) та ін. [Завацький та ін., 1994, с. 31–32]. Їх елементи можна також використовувати на заняттях фізичного виховання під час розучування та виконання загальнорозвиваючих вправ, що впливають на розвиток швидко-силових якостей, спритності, координації, витривалості, загальної концентрації тощо.

Е. Єршоменко досліджує козацьку культурну спадщину у вигляді бойового хортингу. Цей термін виник як похідний від слова «хорт», що означало «коло козаків для проведення сутички», «поєдинок українських козаків із ворогами перед боєм», «двобій окремих воїнів перед головною битвою, в якому виявлялося військове мистецтво», «бій, боротьба між противниками» тощо [Єршоменко, 2022, с. 1329]. Витоки бойового хортингу походять із козацького бойового мистецтва – це «кулачний двобій, який найбільш повно зберіг свою сакральну функцію і є трансформованим реліктом прадавньої чоловічої спілки воїнів з острова Хортиця» [Єршоменко, 2022, с. 1330]. Козаки проводили тренувальні рукопашні бої, у яких вчилися добре володіти собою, а також бути психологічно готовими до реального поєдинку з ворогом [Єршоменко, 2022, с. 1331]. Отож, зважаючи на це, можемо зробити висновок, що хортинг є давньою козацькою традицією. Впровадження його елементів на заняттях фізичного виховання сприятиме становленню у здобувачів освіти військових, військово-технічних і бойових знань та умінь.

Застосовуючи елементи хортингу в освітньому процесі ЗВО, доцільно сприяти реалізації його загальноосвітньої та оздоровчої спрямованості, яка передбачає впровадження найпростіших елементів цієї техніки: короткі теоретичні відомості; оздоровчі фізичні вправи; імітаційні формальні комплекси; вправи з елементами самозахисту; загальнорозвиваючі та спеціальні вправи, спрямовані на розвиток фізичних якостей. Під час організації ознайомлення з хортингом варто забезпечувати особистісно орієнтовний і диференційований підходи; чітко, алгоритмічно та зрозуміло демонструвати виконання вправ перед їх виконанням. Щодо виховання, то сутність хортингу передбачає дотримання вимог етикету поведінки, підвищеної дисципліни, вольових аспектів підготовки, що розвиває силу та здатність захистити себе, близьких і Батьківщину [Іщенко, 2019, с. 77–78].

На заняттях фізичного виховання можна використовувати вправи, що стосуються загальної і спеціальної фізичної підготовки: «прискорення з різних вихідних положень, біг зі зміною швидкості та напрямку за сигналом, багаторазові повторення оздоровчої базової техніки рухів хортингу у повітрі в стійці та у

переміщеннях, виконання оздоровчих навчальних форм хортингу (формальних комплексів), вистрибування із присіду вгору, підйоми з присіду у стійку з махами прямими ногами, а також дотримуватися методики послідовності вивчення підготовчих та оздоровчих прийомів базової техніки хортингу, використовуючи підвідні вправи» [[Іщенко, 2019, с. 77; Черненко, 2023].

Зважаючи на зазначене, слід зауважити, що готовність до захисту Батьківщини, яку варто формувати на заняттях фізичного виховання провідними ідеями козацької педагогіки, реалізується у п'яти аспектах:

- освітньому (володіння знаннями щодо героїчного минулого та сьогодення Батьківщини, з фізичної культури, гігієни та спорту);
 - фізичному (розвиток фізичних якостей, зокрема за аналогією козаків, які дадуть змогу реалізовувати свій громадянський обов'язок);
 - психологічному (наявність мотивації до здійснення заходів захисту України, емоційної стійкості, сміливості, розсудливості тощо);
 - соціальному (відчуття вірності національно-історичним та бойовим традиціям козацтва, присязі, військового статуту та ін.);
 - духовному (усвідомлення та присвоєння козацьких ідеалів та цінностей)
- [Дикий, 2016, с. 35].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, готовність до захисту Батьківщини в освітньому, фізичному, психологічному, соціальному та духовному аспектах можна формувати у здобувачів освіти на заняттях фізичного виховання, ґрунтуючись на провідних ідеях козацької педагогіки. Визначальною ідеєю козацької педагогіки якраз і є розвиток готовності молоді захищати Батьківщину, володіючи при цьому необхідними якостями, знаннями, вміннями, навичками та почуттями.

Шляхами формування готовності до захисту Батьківщини на заняттях фізичного виховання є такі: подання короткого теоретичного матеріалу у формі інформаційного повідомлення на практичних заняттях про історію Козацької доби чи про зміст нормативних документів, у яких відображено сутність дотримання громадянського обов'язку українців; тематичні завдання про відвагу і приклади демонстрації високих моральних якостей та ідеалів для опрацювання в години, відведені на самостійну роботу; застосовування під час занять фольклорних творів, у яких відображені цінності волелюбності, патріотизму, добра, краси, мужності, відваги; впровадження у навчально-виховний процес козацьких рухливих ігор, козацьких забав, фізичних вправ загальної та спеціальної фізичної підготовки; введення у зміст заняття фізичного виховання елементів єдиноборств (гопак, гойдок, спас, хортинг).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у всебічному дослідженні потенціалу окремих козацьких комплексних систем розвитку людини для формування у здобувачів освіти готовності до захисту Батьківщини.

Література

1. Грибан Г. П. Шляхи формування системи фізичного виховання студентів вищих освітніх закладів України. *Фізичне виховання: проблеми та перспективи* : монографія / за заг. ред. Г. П. Грибана. Житомир: Рута, 2020. С. 83–101. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/32273/1/Gryban-monografiya.pdf>.
2. Демидюк В. 5 цікавих легенд про українських козаків. *Знайшов*: вебсайт. URL: https://znayshov.com/News/Details/5_tsikavykh_lehend_pro_ukrainskykh_kozakiv.
3. Дикий О. Військово-спортивне багатоборство як складова частина спеціальної фізичної підготовки допризовників. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2016. № 2. С. 32–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2016_2_7.
4. Єрьоменко Е. А. Козацька культурна спадщина у вигляді бойового хортингу. *Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р. Ірпінь, 2022. С. 1327–1340. URL: https://university-edu.science/bitstream/handle/123456789/166/ZB_0_2022_35a.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
5. Єрьоменко Е. А. Тренування в хортингу: навчально-методичний посібник. К. : Паливода, 2009. 227 с.
6. Завацький В. І., Цьось А. В., Бичук О. І., Пономаренко Л. І. Козацькі забави. Луцьк: Надстир'я, 1994. 109 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/3732/3/zabavy_new.pdf.
7. Іщенко М. В. Іноваційні технології в системі академічних занять із фізичного виховання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 63. Т. 2. С. 75–79. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/63/part_2/17.pdf.
8. Карсканова С. В. Психологічна готовність до захисту батьківщини як патріотичного виховання у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2016. Вип. 5(1). С. 71–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhpr_2016_5%281%29__15.
9. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти : науково-методичний збірник / уклад.: В. Є. Берека, І. К. Гіджеліцький, Н. М. Орловська. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2018. 472 с.
10. Конституція України (ред. від 01.01.2020, підстава – 27-IX). Київ, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
11. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Вебресурс НУШ. 2018. 10 с. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/KONTSEPTSIYA-ROZVYTKU-GROMADYANSKOYI-OSVITY-V-UKRAYINI.pdf>.

12. Линник А. М. Фізичне виховання: силабус. Київ: Національна академія статистики, обліку та аудиту, 2023. 6 с. URL: http://nasoa.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/Silabus_Fiz.-vih._051_1-k_2023.pdf.
13. Москвіна Т. П. Національне виховання: виявлення почуття громадянської гідності. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: Серія історична та філологічна*. 2010. Вип. VII. С. 144–149. URL: <http://ohiienko.kpnu.edu.ua/article/view/255947/253035>.
14. Норенко В. С., Ерьоменко Е. А. Розвиток тренувально-підготовчих методик спортивної системи бойового хортингу під впливом козацької військової традиції народу. *Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р. Ірпінь, 2022. Ч. 1. URL: https://university-edu.science/bitstream/handle/123456789/271/ZB_1_2022_24a.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
15. Підгурська О. П., Зубрицький Б. Д., Цицаркін О. В. Фізичне виховання: силабус. Рівне: Національний університет водного господарства та природокористування, 2023. 12 с. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/26033/1/09-02-17S.pdf>.
16. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 №641: Наказ Міністерства освіти і науки України від 6 червня 2022 р. № 527. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/62a0421e24258666156501.pdf>.
17. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 6. С. 97. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC>.
18. Сьомак Г. В. Ідеї козацтва в сучасній педагогіці / наук. кер. С. Р. Бабушко. *Наукові розробки молоді на сучасному етапі* : тези доповідей XVI Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених та студентів (27–28 квітня 2017 р., Київ). К. : КНУТД, 2017. Т. 3 : Економіка інноваційної діяльності підприємств. С. 741–742. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/8515/1/NRMSE2017_V3_P741-742.pdf.
19. Тимченко А. А. Педагогіка (Загальна та історія педагогіки) : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв, 2018. 238 с.
20. Трухан Л. В. Фізичне вдосконалення особистості – складова частина української козацької педагогіки. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2001. № 8. С. 63–64. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/854/1/01tlvukp.pdf>.
21. Черненко О. В. Українська система освіти та виховання молоді за часів Козацької доби. *V International Scientific and Practical Conference «Scientific Practice: modern and classical Research Methods»: Collection*

- of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ». December 22, 2023; USA, Boston, 2023. P. 327–329. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-22.12.2023.090>.
22. Шулдик В. І. Курс методики викладання біології в модулях : підручник для студентів, магістрів та молодих вчителів біології. К.: Наук, світ, 2000. 289 с.
 23. Шутеев В. В., Ленська О. В., Стратій Н. В. Фізичне виховання: силабус. Харків: Харківський національний медичний університет, 2022. 18 с. URL: https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/fizvihovan_och1_socrab22.pdf.

References

1. Hryban H. P. Shliakhy formuvannia systemy fizychnoho vykhovannia studentiv vyshchych osvitenikh zakladiv Ukrainy [Ways of forming the system of physical education of students of higher educational institutions of Ukraine]. *Fizychne vykhovannia: problemy ta perspektyvy : monohrafiia / za zah. red. H. P. Hrybana*. Zhytomyr: Ruta, 2020. S. 83–101. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/32273/1/Gryban-monografiya.pdf>. [In Ukrainian].
2. Demydiuk V. 5 tsikavykh lehend pro ukrainskykh kozakiv [5 interesting legends about the Ukrainian Cossacks]. *Znaishov*: vebсайт. URL: https://znaishov.com/News/Details/5_tsikavykh_lehend_pro_ukrainskykh_kozakiv. [In Ukrainian].
3. Dykyi O. Viiskovo-sportyvne bahatoborstvo yak skladova chastyna spetsialnoi fizychnoi pidhotovky dopryzovnykiv [Military sports all-around as a component of special physical training of conscripts]. *Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi*. 2016. № 2. S. 32–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2016_2_7. [In Ukrainian].
4. Yeromenko E. A. Kozatska kulturna spadshchyna u vyhliadi boiovoho khortynhu [Cossack cultural heritage in the form of combat horting]. *Boiovyi khortynh ta diialnist pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 03–04 sichnia 2022 r.* Irpin, 2022. S. 1327–1340. URL: https://university-edu.science/bitstream/handle/123456789/166/ZB_0_2022_35a.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [In Ukrainian].
5. Yeromenko E. A. Trenuvannia v khortynhu: navchalno-metodychnyi posibnyk [Training in horting: educational and methodological manual]. K. : Palyvoda, 2009. 227 s. [In Ukrainian].
6. Zavatskyi V. I., Tsos A. V., Bychuk O. I., Ponomarenko L. I. Kozatski zabavy [Cossack fun]. Luts'k: Nadstyria, 1994. 109 s. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/3732/3/zabavy_new.pdf. [In Ukrainian].
7. shchenko M. V. Inovatsiini tekhnolohii v systemi akademichnykh zaniat iz fizychnoho vykhovannia [Innovative technologies in the system of academic classes in physical education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. 2019. № 63. T. 2. S. 75–79. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/63/part_2/17.pdf. [In Ukrainian].

8. Karskanova S. V. Psykholohichna hotovnist do zakhystu batkivshchyny yak patriotychnoho vykhovannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [Psychological readiness to protect the homeland as patriotic education in a higher educational institution]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii : Psykholohichni nauky*. 2016. Vyp. 5(1). S. 71–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_p_2016_5%281%29__15. [In Ukrainian].
9. Kozatska pedahohika i navchalno-vykhovnyi protses u zakladakh osvity : nauково-методичний збірник [Cossack pedagogy and the educational process in educational institutions: a scientific and methodological collection] / uklad.: V. Ye. Bereka, I. K. Hidzhelitskyi, N. M. Orlovska. Kamianets-Podilskyi : Vydavets PP Zvoleiko D.H., 2018. 472 s. [In Ukrainian].
10. Konstytutsiia Ukrainy (red. vid 01.01.2020, pidstava – 27-IX) [Constitution of Ukraine (ed. dated 01.01.2020, basis – 27-IX)]. Kyiv, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. [In Ukrainian].
11. Kontseptsiiia rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini [Concept of development of civic education in Ukraine]. *Vebresurs NUSh*. 2018. 10 s. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/KONTSEPTSIYA-ROZVYTKU-GROMADYANSKOYI-OSVITY-V-UKRAYINI.pdf>. [In Ukrainian].
12. Lynnyk A. M. Fizychne vykhovannia: sylabus [Physical education: syllabus]. Kyiv: Natsionalna akademiia statystyky, obliku ta audytu, 2023. 6 s. URL: http://nasoa.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/Silabus_Fiz.-vih._051_1-k_2023.pdf. [In Ukrainian].
13. Moskvina T. P. Natsionalne vykhovannia: vyivlennia pochuttia hromadianskoi hidnosti [National education: revealing a sense of civic dignity]. *Ivan Ohienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk: Seriiia istorychna ta filolohichna*. 2010. Vyp. VII. S. 144–149. URL: <http://ohienko.kpnu.edu.ua/article/view/255947/253035>. [In Ukrainian].
14. Norenko V. S., Yeromenko E. A. Rozvytok trenuvalno-pidhotovchykh metodyk sportyvnoi systemy boiovoho khortynhu pid vplyvom kozatskoi viiskovoi tradytsii narodu [The development of training and preparation methods of the sports system of combat horting under the influence of the Cossack military tradition of the people]. *Boiovyi khortynh ta diialnist pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 03–04 sichnia 2022 r. Irpin, 2022. Ch. 1. URL: https://university-edu.science/bitstream/handle/123456789/271/ZB_1_2022_24a.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [In Ukrainian].
15. Pidhurska O. P., Zubrytskyi B. D., Tsytsarkin O. V. Fizychne vykhovannia: sylabus [Physical education: syllabus]. Rivne: Natsionalnyi universytet vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia, 2023. 12 s. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/26033/1/09-02-17S.pdf>. [In Ukrainian].
16. Pro deiaki pytannia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v zakladakh osvity Ukrainy ta vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2015 №641: Nakaz Ministerstva

- osvity i nauky Ukrainy vid 6 chervnia 2022 r. № 527 [On some issues of national-patriotic education in educational institutions of Ukraine and the recognition as invalid of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 16, 2015 No. 641: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 6, 2022 No. 527]. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/62a0421e24258666156501.pdf>. [In Ukrainian].
17. Slovník ukraïnskoi movy: v 11 tt. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes.] / AN URSSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. K.: Naukova dumka, 1970–1980. T. 6. S. 97. URL: <http://ukrlit.org/slovník/%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC>. [In Ukrainian].
 18. Somak H. V. Idei kozatstva v suchasni pedahohitsi [Ideas of Cossacks in modern pedagogy] / nauk. ker. S. R. Babushko. *Naukovi rozrobky molodi na suchasnomu etapi* : tezy dopovidei XVI Vseukraïnskoi naukovoï konferentsii molodykh vchenykh ta studentiv (27–28 kvitnia 2017 r., Kyiv). K. : KNUTD, 2017. T. 3 : Ekonomika innovatsiinoï diïalnosti pidpriemstv. S. 741–742. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/8515/1/NRMSE2017_V3_P741-742.pdf. [In Ukrainian].
 19. Tymchenko A. A. Pedahohika (Zahalna ta istoriia pedahohiky) : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Pedagogy (General and history of pedagogy): educational and methodological manual for students of higher educational institutions]. Mykolaiv, 2018. 238 s. [In Ukrainian].
 20. Trukhan L. V. Fizychne vdoshkonalennia osobystosti – skladova chastyna ukraïnskoi kozatskoi pedahohiky [Physical improvement of personality is an integral part of Ukrainian Cossack pedagogy]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 2001. № 8. S. 63–64. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/854/1/01tlvukp.pdf>. [In Ukrainian].
 21. Chernenko O. V. Ukraïnska systema osvity ta vykhovannia molodi za chasiv Kozatskoi doby [The Ukrainian system of education and upbringing of youth during the Cossack era]. V *International Scientific and Practical Conference «Scientific Practice: modern and classical Research Methods»: Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*. December 22, 2023; USA, Boston, 2023. P. 327–329. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-22.12.2023.090>. [In Ukrainian].
 22. Shuldyk V. I. Kurs metodyky vykladannia biolohii v moduliakh : pidruchnyk dlia studentiv, mahistriv ta molodykh vchyteliv biolohii [The course of methods of teaching biology in modules: a textbook for students, masters and young teachers of biology]. K.: Nauk, svit, 2000. 289 s. [In Ukrainian].
 23. Shutieiev V. V., Lenska O. V., Stratii N. V. Fizychne vykhovannia: sylabus [Physical education: syllabus]. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi medychnyi universytet, 2022. 18 s. URL: https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/fizvihovan_och1_socrab22.pdf. [In Ukrainian].

УДК 378:7.071-051]:37.091.33

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.01.104>

Світлана КАЛАУР

м. Тернопіль, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8099-9392>

Людмила ВАНЮГА

м. Тернопіль, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0851-0067>

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. Стаття присвячена аналізу методичних аспекти організації професійної підготовки здобувачів спеціальності 026 «Сценічне мистецтво» під час професійної підготовки у коледжах. Охарактеризовано психолого-педагогічні аспекти акторської професії, визначено її головні риси та з'ясовано, що сценічне мистецтво передбачає багаторівневе спілкування, під час якого відбувається безпосередня взаємодія, яка виступає головною умовою діяльності актора. Визначено спектр особистісних та професійно-значущих якостей, до яких відносимо: спрямованість на міжособистісне спілкування, а також відкритість і безпосередність у спілкуванні; емоційну витонченість, сценічну виразність та пластичність; розвинену уяву та здатність до перевтілення і співпереживання; емоційну саморегуляцію; вольове управління своєю поведінкою. У професійній діяльності актора комунікація виступає головним інструментом та матеріалом творчості.

Визначено, що інтерактивні технології відіграють вагомую роль під час організації професійної підготовки майбутніх акторів у закладах фахової передвищої освіти. Авторами досліджено потенціал тренінгових технологій під час формування готовності до професійної діяльності у контексті підвищення комунікативної компетенції. Тренінг розглядається як спеціально поєднані інтерактивні методи, що спрямовані на вдосконалення комунікативної компетенції та розвиток вмінь і навичок міжособистісного спілкування майбутніх акторів на основі розширення спектру власних особистісно-професійних рис та якостей.

У статті акцентовано увагу на тому, що тренінг для майбутніх акторів у методичній площині є спектром особливостей, які розкриті та коротко проаналізовані у методичному контексті. Серед ігрових методів тренінгу, що

доцільно використовувати в освітньому процесі закладів фахової передвищої освіти, які готують майбутніх фахівців мистецьких спеціальностей, особливу роль відводимо методу рольових ігор. Вважаємо, що рольова гра виступає у двох вимірах: служить задоволенню конкретних потреб; спрямована в майбутнє, оскільки в ній або прогнозуються, або моделюються конкретні життєві ситуації, або закріплюються властивості, якості, навички, здібності, які необхідні для виконання соціальних, професійно-творчих функцій.

Завдяки участі у тренінгах майбутні актори опановують нестандартні підходи до професійної діяльності, вчаться бути неупередженими в оцінках, розвивають креативне мислення. Під час участі здобувачів освіти у тренінгу вдосконалюються уміння керувати почуттями, володіння голосом, мімікою, жестикуляцією, здатність адекватно висловлювати свої наміри та прагнення. Тренінги сприяють формуванню у здобувачів освіти за спеціальністю 026 «Сценічне мистецтво» розкритості художньої думки, розвивають сміливий політ фантазії, гнучкість у прийнятті рішень.

Ключові слова: освітній процес, професійна підготовка, готовність до професійної діяльності, акторська майстерність, майбутні актори, інноваційні технології, театральна педагогіка, тренінг, комунікативна компетенція, заклади фахової передвищої освіти.

Svitlana KALAU

Ternopil, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8099-9392>

Liudmyla VANIUHA

Ternopil, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0851-0067>

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE USAGE OF TRAINING TECHNOLOGIES DURING THE PROFESSIONAL TRAINING OF APPLICANTS OF ARTISTIC SPECIALTIES

Abstract. The article has been devoted to the analysis of methodological aspects of the organization of professional training of applicants for the specialty 026 Performing Arts during professional training in colleges. Thus, the psychological and pedagogical aspects of the actor's profession have been characterized, its main features have been identified, and it has been found that the performing arts involve multilevel communication, during which direct interaction takes place, which is the main condition for the actor's activity. The range of personal and professionally significant qualities has been defined, which include: focus on interpersonal communication, as well as openness and directness in communication; emotional

sophistication, stage expressiveness and plasticity; developed imagination and the ability to transform and empathize; emotional self-regulation; volitional control of one's behavior. In the professional activity of an actor, communication is the main tool and material of creativity.

It has been determined that interactive technologies play a significant role in the organization of professional training of future actors in institutions of professional pre-higher education. The authors have investigated the potential of training technologies in the formation of readiness for professional activity in the context of improving communication competence. The training is considered as a specially combined interactive methods aimed at improving the communication competence and developing the interpersonal skills of future actors on the basis of expanding the range of their own personal and professional traits and qualities.

The author of the article has focused their attention on the fact that training for future actors in the methodological plane has a range of features that are revealed and briefly analyzed in the methodological context. Among the game-based training methods that are advisable to use in the educational process of professional pre-higher educational institutions that train future specialists in artistic specialties, a special role has been given to the role-playing method. We believe that the role-playing game has two dimensions: it serves to meet specific needs; it is directed to the future, as it either predicts or models specific life situations, or consolidates the properties, qualities, skills, abilities necessary to perform social, professional and creative functions.

As a result of participating in the training, future actors master non-standard approaches to their professional work, learn to be impartial in their assessments, and develop creative thinking. While participating in the training, students improve their ability to control their feelings, voice, facial expressions, gestures, and the ability to adequately express their intentions and aspirations. The trainings contribute to the formation of the liberation of artistic thought in students of specialty 026 Stage Art, develop a bold flight of imagination, flexibility in decision-making.

Key words: educational process, professional training, readiness for professional activity, acting, future actors, innovative technologies, theater pedagogy, training, communicative competence, institutions of professional pre-higher education.

Постановка проблеми. У сучасному вимірі кваліфікований і високо професійний актор має бути особистістю, що володіє багатим духовним світом та є комунікабельною людиною. Насамперед варто наголосити, що головна особливість професійної діяльності актора полягає у тому, що він реалізує творчий задум режисера через власну особистість та відображення свого бачення. Ця особливість функціонування особистості актора розглядається через призму творчості, що, в свою чергу, пред'являє значні вимоги до виразності та керованості його емоційними реакціями. Крім того, акторське мистецтво є доволі складною комунікативною системою, що орієнтована на глядача, який сприймає його акторські ідеї та співпереживає.

Поділяємо позицію зарубіжних науковців у тому, що в акторській творчості вагому роль посідає емоційно-комунікативна сфера, яка безпосередньо пов'язана із налагодженням комунікативної взаємодії, що здійснює впливів на глядачів та передбачає відображення режисерського бачення того чи іншого сюжету [Klifford Turner, 2000; Machlin, 1992]. У цьому контексті, як доводять Г. Локарева та Н. Стадніченко, спілкування та міжособистісна комунікативна взаємодія виступають найважливішими рушійними силами творчої діяльності майбутніх акторів [Локарева, Стадніченко, 2012]. Виходимо з тих міркувань, що мета акторської діяльності передбачає організацію творчої взаємодії для створення спектаклю як гармонійної єдності, що підпорядкована певному художньому задуму, який базується на включенні актора в логічну взаємодію з метою емоційного впливу на глядачів. Усе це дозволяє акторові передбачити та цілеспрямовано створювати у глядачів необхідний настрій, а через нього формувати цінності, мотиви, внутрішні стимули.

Виходячи з наведених вище аргументів, вважаємо, що майбутніх фахівців спеціальності 026 «Сценічне мистецтво» у процесі навчання у закладах фахової передвищої освіти необхідно послідовно та системно готувати до майбутньої професійної діяльності з урахуванням впровадження інноваційних освітніх технологій, які сприятимуть підвищенню рівня сформованості комунікативної компетентності. Причому серед значної кількості освітніх інновацій вагому роль відводимо саме тренінговим технологіям.

Аналіз досліджень. Сьогодні питання використання театральної педагогіки в освітньому процесі професійної підготовки здобувачів різних спеціальностей доволі активно вивчається українськими науковцями. Так, у дослідженні О. Кузнецової, А. Троцько та Л. Штефан розкриті загальні підходи до сутності театральної педагогіки [Кузнецова, Троцько, Штефан, 2021]; питання формування професіоналізму вихователів закладів дошкільної освіти на основі використання театральної педагогіки досліджували Т. Атрощенко та А. Йокоб [Атрощенко, Йокоб, 2023]; методичні та практичні аспекти використання засобів театральної педагогіки для професійної підготовки учителів перебували в центрі уваги О. Голік [Голік, 2011] та С. Швидкої [Швидка, 1996].

Для об'єктивності нашого наукового пошуку варто акцентувати увагу на тому, що з психолого-педагогічної точки зору лише незначна увага нині приділяється вивченню питань формування готовності майбутніх акторів до професійної діяльності. Зокрема, підходи до розвитку професіоналізму майбутніх акторів відображені у публікаціях С. Набатова [Набатов, 2020] та Н. Стадніченко [Стадніченко, 2011; 2017]. Відзначимо, що питання формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців спеціальності 026 «Сценічне мистецтво» у процесі навчання у закладах фахової передвищої освіти не було предметом окремого наукового дослідження. Потенціал освітніх інновацій у професійній підготовці акторів вивчений лише опосередковано, тому монографічних чи дисертаційних досліджень ми не знайшли. Ці факти були покладені нами в основу публікації статті.

Мета статті – проаналізувати методичні аспекти організації професійної підготовки здобувачів спеціальності 026 «Сценічне мистецтво» під час професійної підготовки у коледжах та дослідити потенціал тренінгових технологій під час формування готовності до професійної діяльності у контексті підвищення комунікативної компетенції.

Виклад основного матеріалу. Коротко охарактеризуємо психолого-педагогічні аспекти акторської професії. У нашому баченні її головною рисою є цілісність психічного та фізичного, а також адекватність внутрішнього та зовнішнього світу фахівця. Сценічне мистецтво передбачає багаторівневе спілкування, під час якого відбувається жива, безпосередня взаємодія, що виступає головною умовою діяльності актора, що набуває рис трудового процесу. Водночас у професійній діяльності актора «слово» виступає головним інструментом та матеріалом творчості (одночасно є і об'єктом, і суб'єктом творчості), тому професійно-значущі якості, що характеризують особливості емоційної та інтелектуальної сфер, є стрижневими та інтегруючими у професійній структурі готовності до майбутньої професійної діяльності здобувачів освіти, які навчаються за спеціальністю 026 «Сценічне мистецтво».

У ході дослідження було з'ясовано, що майбутні актори, які здобувають освіту за спеціальністю 026 «Сценічне мистецтво» у закладах фахової передвищої освіти мають цілеспрямовано працювати над вдосконаленням таких якостей, як емоційність, чутливість, гнучкість, щирість, творча продуктивність, культура, інтерес до життя, а також мають мати сформовану здатність до продуктивної та тривалої діяльності в умовах емоційного стресу, здатність до рольової гри (переконливість, виразність); здатність до здійснення трансляції режисерського задуму через дію (оригінальність, безпосередність, легкість).

Проведений нами змістовний аналіз професійної діяльності акторів показав, що їхніми основними особистісними та професійно-значущими якостями є:

- яскраво виражена екстравертованість;
- спрямованість на міжособистісне спілкування, а також відкритість і безпосередність у спілкуванні;
- емоційна витонченість, сценічна виразність та пластичність;
- розвинена уява та здатність до перевтілення і співпереживання;
- емоційна та усвідомлена саморегуляція;
- вольове управління своєю поведінкою.

Можемо констатувати, що у психолого-педагогічній площині представникам професій типу «людина-художній образ» властиві такі характеристики, як-от: утримання у свідомості художнього стилю, гармонії й почуття естетичної краси, сценічна мова, виконавська концепція, музичне оформлення. Майбутні актори ще під час навчання у коледжах мають опанувати уміннями втілювати ідею або певний настрій у конкретному та цілісному образі, а також оцінювати це втілення (актор аналізує та бере до уваги настрої, реакцію залу для глядачів). У арсеналі професійних надбань майбутніх акторів має бути розвинене естетичне почуття, художній такт, почуття прекрасного; здатність не просто

знати і розуміти, а безпосередньо відчувати красу та неповторність події чи конкретного твору мистецтва.

Відзначимо, що усе це досягається завдяки запровадженню в освітній процес здобувачів освіти спеціальності 026 «Сценічне мистецтво» інтерактивних технологій, які передбачають «сукупність методів, засобів і форм організації навчання, що забезпечують активний характер взаємодії учасників навчального процесу на засадах співпраці та співтворчості й спрямовані на досягнення поставлених дидактичних цілей» [Волкова, 2018, с. 14].

Тренінг розглядаємо як спеціально поєднані інтерактивні методи, що спрямовані на вдосконалення комунікативної компетенції та розвиток вмінь і навичок міжособистісного спілкування майбутніх акторів на основі розширення спектру власних особистісно-професійних рис та якостей. У нашому баченні [Калаур, Сорока, 2019] комплекс тренінгових вправ соціально-психологічного характеру виступає своєрідним «інструментом» вдосконалення рівня готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності.

На основі узагальнення наукових публікацій [Старостін, 2016; Stadnichenko, 2014] було встановлено, що процес формування комунікативної компетенції майбутнього актора за допомогою організації та використання комплексу тренінгових вправ, розглядаємо як сукупність взаємозв'язаних способів гармонійного розвитку особистості на основі постійного зворотного зв'язку. Вважаємо, що культура спілкування як складова комунікативної компетенції немислима без сформованих у студентів практичних умінь налагоджувати міжособистісні контакти та розвивати волюві, емоційні й етичні якості. Названий спектр якостей формуються в процесі якісно організованої тренінгової діяльності.

Варто акцентувати увагу на тому, що тренінг для майбутніх акторів у методичній площині володіє спектром особливостей. Так, тренінг, на наш погляд, повинен включати:

- систему знань, умінь і навичок, серед яких досвід і навички у визначенні зв'язків між вчинками сценічного героя, його моральними нормами та світоглядними принципами як обов'язковими елементи;
- систему знань про зв'язки між компонентами сценічного образу;
- навчання майстерності побудови сценічного образу, яке спрямоване вивчення закономірностей мистецтва і специфіку роботи над образом;
- цілісне вирішення художніх завдань, що сприятиме досягненню мети створення конкретної сценічної події;
- ставлення до форми сценічного образу як засобу вираження його ідейного змісту;
- наявність системи методів з переважанням проблемних, серед яких центральне місце належить дослідницькому, вираженому системою творчих завдань;

– серйозну увагу щодо самостійної роботи учасників над твором, що сприяє розвитку у акторів узагальнюючого уміння використовувати наявні знання, уміння та навички у незнайомій ситуації;

– систему художньо-педагогічних завдань, вирішення яких включає сценічне вираження особистого життєвого досвіду учасників.

Серед ігрових методів тренінгу, який доцільно використовувати в освітньому процесі закладів фахової передвищої освіти мають набути поширення метод рольових ігор. Це зумовлено тим, що рольова гра виступає одночасно у двох тимчасових вимірах: по-перше, вона є хвилинною радістю, служить задоволенню конкретних потреб; по-друге, вона спрямована в майбутнє, оскільки в ній або прогнозуються або моделюються конкретні життєві ситуації, або закріплюються властивості, якості, навички, здібності, які необхідні особистості для виконання соціальних, професійно-творчих функцій. Причому констатуємо, що під час гри виникає нова якість – ігровий стан особистого переживання ігрових вражень, що залишаються у досвіді майбутніх акторів як щось цілісне, здатне виникнути знову у подібних ситуаціях.

Наголосимо, що під час тренінгу існує певне обмеження характеру ситуацій, ролей і правил, тому тренінгові ігри дисциплінують учасників, роблять їх поведінку більш цілеспрямованою. Беручи участь під час тренінгів у рольових іграх студенти спеціальності 026 «Сценічне мистецтво» отримують реальну можливість розвивати професійну спостережливість, навчаються ефективно вивчати думки інших людей, досліджують манери поведінки, мають змогу подивитися на міжособистісну ситуацію очима свого партнера і, таким чином, інтерпретувати комунікативну поведінку. Усі названі риси є особливо важливими для майбутніх акторів.

Цінним у методичній площині є те, що під час тренінгу викладач має змогу змодельовати проблемну ситуацію, але її рішення знаходиться не просто в колективному обговоренні даної ситуації, а реалізовується на основі групової дискусії. Так, завдяки участі у тренінгах майбутні актори опановують нестандартні підходи до професійної діяльності, вчаться бути здатними до неупередженого бачення подій, та уміти креативно мислити, не обмежуючи себе шаблонами. Тренінги сприяють формуванню у здобувачів освіти за спеціальність 026 «Сценічне мистецтво» розкритості художньої думки, розвивають сміливий політ фантазії, гнучкість у прийнятті рішень.

Підсумовуючи варто акцентувати увагу на тому, що загальні тенденції та професійні вимоги до особистості актора загострили потребу у формуванні його творчої індивідуальності, підвищили вимогливість до реалізації його індивідуальних творчих здібностей та розвитку індивідуального стилю професійної діяльності. У нашому баченні творчо зможе реалізувати себе у професійній діяльності лише той актор, для якого зовнішня позиція (роль), яку він грає на сцені, збігається з його внутрішньою сутністю «Я-концепції». Професійно важливими якостями особистості актора, які розвиваються під час участі у тренінгу стають такі характеристики, як уміння керувати

проявом своїх почуттів, володіння голосом, мімікою, жестикуляцією, здатність адекватно висловлювати свої наміри та прагнення у зовнішніх діях. З цієї точки зору, приймаючи участь у тренінгах, майбутній актор вчиться створювати свій неповторний стиль, творчо самовиражатися у своїй діяльності, опановує умінням підвищувати ефективність особистісного впливу на глядачів на основі цілеспрямованого транслювання своєї неповторної особистості.

Стимулювання здобувачів фахової передвищої освіти до активної участі у тренінговій діяльності сприяє формуванню творчої особливості. Майбутній актор з високим рівнем сформованості комунікативної компетентності володіє здатністю підтримувати контакти з людьми, має сформоване вміння не тільки діяти, а й сприймати дії інших, бути чуйним, радіти різним несподіванкам, що неминуче виникають під час живого спілкування. Процес активного спілкування тісно пов'язаний із здатністю майбутнього актора до справжньої уваги, що базується на сформованому вмінні бачити, чути, розуміти своїх глядачів. Справжньою цінністю виступає безпосередність, яскравість, своєрідність, чарівність, яка проявляється в процесі живого спілкування. Усе це цілеспрямованого формується під час тренінгів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Актори є новаторами за своєю суттю, адже володіють нестандартним, неповторним та унікальним у своєму роді відчуттям дійсності. Прагнення до самовираження, комунікативну креативність у здобувачів освіти за спеціальністю 026 «Сценічне мистецтво» доцільно розвивати на основі впровадження в освітній процес закладів фахової передвищої освіти інноваційних технологій, які передбачають активне використання тренінгів. Саме участь у тренінгах забезпечить майбутнім акторам високий професіоналізм та готовність до професійної діяльності.

Література

1. Klifford Turner J. Voice and Speech in the Theatre. 5-th ed. London: A & C Black, 2000. 152 p.
2. Machlin E. Speech for the Stage. New York; London: Routledge; A Theatre Arts Books, 1992. 254 p.
3. Stadnichenko N. An introduction of the complex of educational psychophysical trainings as a required pedagogical and organizational condition of the formation of professional communicational skills of future actors. *British Journal of Science, Education and Culture*. 2014. No. 1 (5), January-June. Volume V. London: London University Press, 2014. P. 481–484.
4. Атрощенко Т., Йокоб А. Потенціал театральної педагогіки у формуванні професійного іміджу у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, No. 4. pp. 521–529.
5. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.

6. Голік О. В. Використання елементів театральної педагогіки у процесі підготовки майбутніх учителів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2011. Вип. 14. С. 20–24.
7. Калаур С. М., Сорока О. В. Використання тренінгових технологій у професійній підготовці майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності. *Psychology and pedagogy as a science of formation and development of modern personality. conference proceedings, December 27–28, 2019. Wloclawek, Poland : Izdevnieciba «Baltija Publishing»*. С. 63–66.
8. Кузнецова О. Ю., Троцько А. В., Штефан Л. А. Мета, завдання та функції театральної педагогіки як науки. Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика. Матеріали V Міжнародної науковопрактичної конференції (31 березня–2 квітня 2021 р.). Харків: Мітра. 2021. Ч. 1. С. 35–38.
9. Локарева Г. В., Стадніченко Н. В. Проблеми формування професійного спілкування майбутніх акторів. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. Запоріжжя. № 2(18), 2012. С. 127–131.
10. Набатов С. М. Професійна підготовка майбутніх фахівців театального мистецтва у США: сучасні та історичні аспекти університетської освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 78. 2020. С. 158–163.
11. Стадніченко Н. В. Аналіз стану готовності майбутніх акторів до професійного спілкування. *Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки*. Запоріжжя. 2017. № 2 (29). С. 75–84
12. Стадніченко Н. В. Формування системи професійної підготовки майбутнього актора та розвитку його індивідуального творчого потенціалу. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. № 2. С. 236–239.
13. Старостін Ю. Акторський тренінг: його зміст та основа. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого*. 2016. № 19. С. 201–204.
14. Швидка С. О. Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя засобами театального мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Черкаський держ. ун-т ім. Б. Хмельницького. Київ, 1996. 177 с.

References

1. Klifford Turner J. Voice and Speech in the Theatre. 5-th ed. London: A & C Black, 2000. 152 p. (in English).
2. Machlin E. Speech for the Stage. New York; London: Routledge; A Theatre Arts Books, 1992. 254 p. (in English).
3. Stadnichenko N. An introduction of the complex of educational psychophysical trainings as a required pedagogical and organizational condition of the formation of professional communicational skills of future actors. *British*

- Journal of Science, Education and Culture*. 2014. No. 1 (5), January-June. Volume V. London: London University Press, 2014. P. 481–484. (in English).
4. Atroshchenko T., Yokob A. Potentsial teatralnoi pedahohiky u formuvanni profesiinoho imidzhu u maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity [The potential of theater pedagogy in shaping the professional image of future preschool teachers]. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, No. 4. P. 521–529. (in Ukrainian)
 5. Volkova N. P. Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli: navchalno-metodychnyi posibnyk [Interactive learning technologies in higher education: educational and methodological manual]. Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia, 2018. 360 s. (in Ukrainian)
 6. Holik O. V. Vykorystannia elementiv teatralnoi pedahohiky u protsesi pidhotovky maibutnikh uchyteliv [The use of elements of theater pedagogy in the process of training future teachers]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*. Serii 16: Tvorchia osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky. 2011. Vyp. 14. S. 20–24. (in Ukrainian)
 7. Kalaur S. M., Soroka O. V. Vykorystannia treninhovykh tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh menedzheriv sotsiokulturnoi diialnosti [The use of training technologies in the professional training of future managers of socio-cultural activities]. *Psychology and pedagogy as a science of formation and development of modern personality. conference proceedings*, December 27–28, 2019. Wloclawek, Poland : Izdevnieciba «Baltija Publishing». P. 63–66. (in Ukrainian)
 8. Kuznetsova O. Yu., Trotsko A. V., Shtefan L. A. Meta, zavdannia ta funkt sii teatralnoi pedahohiky yak nauky [The purpose, tasks and functions of theater pedagogy as a science]. *Psykhologo-pedahohichni problemy vyshchoi i serednoi osvity v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoriia i praktyka*. Materialy V Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (31 bereznia-2 kvitnia 2021 r.). Kharkiv: Mitra. 2021. Ch. 1. S. 35–38. (in Ukrainian)
 9. Lokarieva H. V., Stadnichenko N. V. Problemy formuvannia profesiinoho spilkuвання maibutnikh aktoriv [Problems of formation of professional communication of future actors]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky. Zaporizhzhia*. № 2(18), 2012. S. 127–131. (in Ukrainian)
 10. Nabatov S. M. Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv teatralnoho mystetstva u SShA: suchasni ta istorychni aspekty universytetskoï osvity [Professional training of future theatrical art specialists in the USA: modern and historical aspects of university education]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. Vypusk 78. 2020. S. 158–163. (in Ukrainian)
 11. Stadnichenko N. V. Analiz stanu hotovnosti maibutnikh aktoriv do profesiinoho spilkuвання [Analysis of the readiness of future actors for professional communication]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho*

universytetu: Pedahohichni nauky. Zaporizhzhia. 2017. № 2 (29). S. 75–84. (in Ukrainian)

12. Stadnichenko N. V. Formuvannia systemy profesiinoi pidhotovky maibutnoho aktora ta rozvytku yoho indyvidualnoho tvorchoho potentsialu [Formation of a system of professional training of the future actor and development of his individual creative potential]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky. Zaporizhzhia: ZNU, 2010. № 2. S. 236–239. (in Ukrainian)*
13. Starostin Yu. Aktorskyi treninh: yoho zmist ta osnova [Actor training: its content and basis]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia imeni I.K. Karpenka-Karoho. 2016. No 19. S. 201–204. (in Ukrainian)*
14. Shvydka S. O. Formuvannia pedahohichnoi maisternosti maibutnoho vchytelia zasobamy teatralnoho mystetstva: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Cherkaskyi derzh. un-t im. B. Khmelnytskoho [Formation of pedagogical skill of the future teacher by means of theatrical art]. Kyiv, 1996. 177 s. (in Ukrainian).

УДК 355.098

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.01.115>**Sławomir BYLINA***John Paul II Catholic University of Lublin, Poland*

ORCID: 0000-0002-3975-5825

GREEK CATHOLIC MILITARY PASTORAL CARE IN THE FACE OF WORLD WAR II

Annotation. The military chaplaincy of the Greek Catholic denomination also played its role during the times of the Military Ordinariate of the Polish Army during World War II. Thanks to the presence of Greek Catholic soldiers in the Polish Army in the interwar period, the service of chaplains in the organizational structures of the Military Ordinariate of the Polish Army also provided pastoral service. Through subsequent entries in state and church legal acts, the tasks of Greek Catholic chaplains were created. The time of World War II also showed his pastoral fate, starting from the autumn campaign, through his fate in Soviet and German prisoner of war camps, to service in the Polish Armed Forces in the West and the structures of the Home Army.

Keywords: Military Ordinariate of the Polish Army, Field Bishop of the Polish Army, Military chaplain, Greek Catholic denomination, Polish Armed Forces in the West

Sławomir BYLINA*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska*

ORCID: 0000-0002-3975-5825

GRECKOKATOLICKIE DUSZPASTERSTWO WOJSKOWE W OBLICZU II WOJNY ŚWIATOWEJ

Streszczenie. Duszpasterstwo wojskowe wyznania greckokatolickiego odegrało swoją rolę również za czasów Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego w okresie II wojny światowej. Dzięki obecności żołnierzy wyznania greckokatolickiego w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym, służba kapelanów w strukturach organizacyjnych Ordynariatu Polowego WP zapewniała także posługę

© Sławomir Bylina, 2024

duszpasterską. Poprzez kolejne zapisy w państwowych i kościelnych aktach prawnych, kreowały się zadania kapelanów greckokatolickich. Czas drugiej wojny światowej pokazał również losy duszpasterskie, poczynwszy od kampanii jesiennej, poprzez losy w sowieckich i niemieckich obozach jenieckich, aż po służbę w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie i strukturach Armii Krajowej.

Słowa kluczowe: Ordynariat Polowy Wojska Polskiego, Biskup Polowy Wojska Polskiego, Kapelan wojskowy, wyznanie greckokatolickie, Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie

Purpose of publication is to indicate the role and importance played by the Greek Catholic military chaplaincy in the interwar period and during World War II. By showing the historical background of the presence of soldiers and chaplains in the Polish Army, we can focus attention on important structural and organizational accents of the Greek Catholic pastoral service in the period preceding the war.

Research methodology, is based on the historiographic method through access to sources in such Archives as the Archive of Modern Records in Warsaw, the Central Military Archives in Warsaw, the Polish Institute and the General Sikorski Museum in London. The work also uses the analysis, induction and comparative methods.

Scientific novelty is to present numerous archival and legal documents, both state and church, which indicate the regulation of the normative quality of pastoral service. In turn, the fate of individual military chaplains indicates an attempt to outline the history of military chaplaincy in the migration fate of chaplains of various denominations, including the Greek Catholic denomination.

Conclusions. Thanks to the research process and analysis of the pastoral attitude of Greek Catholic military chaplains, it is possible to identify the right values that build morale amid current threats to national security.

Presentation of the main material:

The need to learn about the past in order to draw conclusions in the present indicates an attempt to answer the question of what patterns and behaviors to draw from the experiences of our predecessors. In the face of hostilities in Ukraine, we see the need to shape morale among the community fighting for its independence.

The history of the pastoral service of military chaplains, also of the Greek Catholic denomination, shows the memories and merits of those priests who, in difficult circumstances, were present among the fighting soldiers on the front line, as well as during captivity and subsequent stages of the fight for the independence of the Homeland.

It is worth noting that the subject has its literature mainly in the publications of Janusz Odziemkowski [J. Odziemkowski 1998.], ks. Bolesława Spychały [J. Odziemkowski, B. Spychała, 1987.], Tadeusza Kowalskiego [T. A. Kowalski, 1997], Zbigniewa Karpusa i Waldemara Rezmera [Zbigniew Karpus, Waldemar Rezmer, red. 2001], Wiesława. J. Wysockiego [W. J. Wysocki, et al., 2001],

Piotra Siwickiego [P. Siwicki, 2004], ks. Roberta Rosy [Rosa R., 2023]. However, subsequent international archival research indicates further sources of information on the researched topic¹.

The Greek Catholic Church has its origins in the Union of Brest in 1596, when bishops from the dioceses of Lutsk and Vladimir, in December 1595, made a Catholic profession of faith at the Vatican before Pope Clement VIII and were accepted into the Catholic Church. The act of union with Rome was solemnly accepted by Sigismund III in December 1598, issuing a universal [S. Bylina, 2010, p. 97-112]. The following years of uneasy relations with the east and the period of persecution of the Uniates led to a mass conversion of the Uniates from Orthodoxy after Nicholas II's toleration decree of 1905. The union survived only in Eastern Galicia. [H. Dylągowa, 1996, p. 201-203].

In the interwar period, the Greek Catholic Church included the province - the metropolis of Galicia-Lviv, which included the Archdiocese of Lviv and the dioceses of Przemyśl and Stanisławów. The territory included the following voivodeships: Lviv, Stanisławów, Tarnopol and part of the Kraków. [Archive of New Records in Warsaw, Ministry of Religious Denominations and Public Enlightenment, (hereinafter referred to as MWRiOP) Report of the voivode of Stanisławów of October 21, 1925 for MWRiOP, ref. 425, pp. 353-386].

According to the 1921 census, the number of people in the territory of the Second Polish Republic was 3 million. 31 thousand 37 Greek Catholics, which constituted 11.9% of the population [The First General Census of the Republic of Poland of September 30, 1921, Warsaw 1927, p. 72]. In the second census, the number of Greek Catholics increased to 3 million. 336 thousand 164 people, which constituted 10.5% of the community [Second General Population Census of December 9, 1931, Warsaw 1938, p. 15].

Quantitative and organizational structure of Greek Catholic military chaplaincy

An important issue in the discussed topic of the work is the number of soldiers of the Polish Army of different religions. It is estimated that in the 1920s it was up to 40%. The number of Greek Catholic soldiers in 1923 was 18,735, which is 10.07%, and in 1926, 17,793, i.e. 7.75% of the soldiers in the Polish Army. [J. Odziemkowski, B. Spychała, 1987, p. 192].

Due to the structural organization of the Polish Army, by order of the Minister of Military Affairs, General Józef Leśniewski of June 28, 1919, the

- Religious and Denominational Section within the First Mobilization and Organizational Department of the Ministry of Military Affairs. The section consisted of 5 papers (denominations: Orthodox, Mosaic, Evangelical, Mariavite, Mohammedan) [Journal of Military Orders, No. 71 of June 28, 1919].

- Department of Non-Catholic Denominations, May 24, 1922 (Evangelical-Augsburg, Evangelical-Reformed, Orthodox, Mosaic).

- Office of Non-Catholic Denominations June 1, 1927 (plus Evangelical-Union).

¹Research carried out as part of a scientific project financed by the Ministry of Education and Science, contract no. MEiN/2021/DPI/319.

In administrative and military terms, the chief chaplains of individual denominations were subordinated to the Minister of Military Affairs through the Office of Non-Catholic Denominations. In terms of religion and church, they were subject to spiritual authority [J. Odziemkowski, B. Spychała, 1987, p. 193].

The result of the work of the consistory, thanks to which the Military Ordinariate of the Polish Army was established, as J. Odziemkowski writes, was the announcement of the regulation of the Commander-in-Chief of September 18, 1919, establishing the hierarchical order of the clergy in the Polish Army. The organizational structure included chaplains of other denominations, including Greek Catholics, with functions, rights and salaries:

- Head of the Greek Catholic section at the Military Consistory (with the rank of lieutenant colonel)
- Greek Catholic chaplain at the General District Command (rank of major)
- Greek Catholic chaplain to the division (with the rank of captain) [J. Odziemkowski, 1998, p. 48].

The first Greek Catholic chaplains in the Polish Army are mentioned by P. Siwicki:

- Fr. Lt. Col. Antoni Łomnicki November 1918 from the Austrian army, on February 1, 1919, appointed chaplain at the POW (internee) camps in Dąbie, Wadowice, Modlin as part of the General Command of the Kraków District [CAW, Łomnicki Antoni ap 968].

- Fr. Major Jan Ozimkiewicz accepted on August 27, 1919, parish priest of the Polish Army, chaplain of hospitals at the Command of the General District of Lviv. From February 1, 1923, DOK VI and DOK V and X. retired on October 31, 1923 [CAW, Ozimkiewicz Jan ap 2098].

- Fr. Jan Martynik admitted 1919.

- Fr. Dr. Mikołaj Nadgórzeński, clerk of Greek Catholic affairs in the Episcopal Curia of the Austrian troops in Vienna (1912-1918). From November 1, 1918 to January 31, 1920, in the Bishop's Curia of the Austrian troops. In the Polish Army from May 15, 1920 as the head of the records section and matters of the Greek Catholic rite. From On June 1, 1919, appointed dean of the Polish Army. [CAW, Ozimkiewicz Jan ap 2098].

Organizational division of the Greek Catholic military chaplaincy in 1924

- Dean Fr. Dr. Mikołaj Nadgórzeński - DOK Warsaw and Grodno.
- Senior chaplain, Fr. Bazyli Kuźma - DOK Kraków² i Przemyśl³.
- Senior chaplain, Fr. Mikołaj Stetkiewicz – DOK Lwów⁴, Lublin i Brześć on the Bug River.
- Senior chaplain, Fr. Antoni Kalata⁵ – DOK Łódź⁶, Poznań, Toruń [Military Order 1924 No. 20 para 1].

²He also served in Krakow ks. Bronisław Lutyński.

³He also served in Przemyśl ks. Onufry Orski.

⁴He also served in Lviv ks. Jan Ozimkiewicz and ks. M. Stetkiewicz.

⁵He replaced him ks. Bogdan Podoliński.

⁶He also served in Łódź ks. Grzegorz Kaczała and ks. L. Harkawy.

Legal issues of the activities of the Greek Catholic chaplaincy in the Polish Army

The order of the Ministry of Military Affairs from 1924, transmitted by the Field Bishop, concerned the observance of the right to worship of soldiers of the Greek Catholic rite (Uniates), who could not be forced to attend the Orthodox Church. At the same time, we find a provision that "In the absence of a chaplain of the Greek Catholic rite or of a Catholic church of the Greek Catholic rite, they are entitled to pastoral service from a chaplain of the Roman Catholic rite, and they must attend services in Catholic churches of the Roman Catholic rite." [J. Odziemkowski, B. Spychała, 1987, p. 102].

Legal issues in Church-state relations were regulated by the Fundamental Laws of 1921 and 1935, and the Concordat of 1925. [Concordat between the Holy See and the Republic of Poland, signed in Rome on February 10, 1925 (ratified in accordance with the Act of April 23, 1925). Journal of Laws 1925, No. 72, item 501-502], which also concerned Greek Catholics.

The basic document regulating the issues of pastoral service to the faithful of the Greek Catholic Church was the Statute of Military Chaplaincy in the Polish Army of February 27, 1926, where in Chapter III entitled «Clerical care towards people of the Greek Catholic rite», we find two articles showing the specificity of the military service of faithful of the Greek Catholic rite:

- Article 17 "The advisor of the Military Bishop in liturgical matters for the Greek Catholic rite is the Greek Catholic Dean at the Military Bishop's Curia",

- Article. 18 „Military men and their families of the Greek Catholic rite are subject to the clerical care of the appropriate Greek Catholic chaplain, who heads the Greek Catholic parish established by the Military Bishop" [STATUTE OF Military Chaplaincy in the Polish Army, approved by the Holy See by the decree of the Apostolic Nuncio in Poland on February 27, 1926. Dz. U. Poz. 714, No 124. Art. 17 i 18].

Based on the provisions of the statute of military chaplaincy, Bishop Stanisław Gal created 5 Greek Catholic military parishes:

- Parish of St. Josaphat in Warsaw (included District 1 and 3 of the Corps);
 - Parish of St. Basil in Kraków (included District 5 and 10 of the Corps);⁷
 - Parish of St. Nicholas in Lviv (included District 2, 6 and 9 Corps);
 - Parish of the Annunciation of the Blessed Virgin Mary in Łódź (included the 4th Corps District)
 - Parish of St. Stefan in Poznań (included District 7 and 8 Corps)
 - Parish in Jarosław (Przemyśl and Stanisławów) on May 1, 1931.
- [J. Odziemkowski, B. Spychała, 1987, p. 106].

Auxiliary chaplains were also appointed in Jarosław, Rzeszów and Tarnopol [P. Siwicki, 2004, p. 388].

Pastoral decisions and actions in the face of war

It should be noted that in the face of World War II, Greek Catholic priests who became chaplains in the Polish Army were checked by the military authorities,

⁷In 1937, the parish priest's office was moved from Krakow to Bielsko, Military Orders Journal No. 2/1937, item 21, a P. Siwicki, dz. cyt., s. 388.

both politically and morally. They were required to have an impeccable reputation and complete loyalty to the Polish state. It is also worth mentioning that servicing two or three Corps Districts required organizational skills and often created many problems [M. Krotofil, 2001, p. 142; R. Rosa, 2024, p. 90].

On the part of the Military Ordinariate of the Polish Army, preparations for the next war continued after the end of the first one and the fighting related to the Polish-Bolshevik war, when the "Temporary Instruction for Field Pastors of the Polish Army" was issued in 1920. [Temporary instruction for field chaplains of the Polish Army, Warsaw 1920].

In this part of the work, I will list the basic legal documents that relate to the entire functioning of chaplains, including chaplains of the Greek Catholic denomination:

- Act of March 23, 1922 on the basic duties and rights of officers of the Polish Army [Official Journal 1922, No. 32, item 256].

- Organization of pastoral service on a war basis from March 3, 1923. [• Organization of pastoral service on a war basis from March 3, 1923., CAW, Branch IV SG, t. 92].

- Regulation of the Prime Minister and the Minister of Military Affairs, and the Ministers of Internal Affairs, Justice, Religious Affairs and Public Enlightenment of November 25, 1926. [Statute of Military Chaplaincy in the Polish Army of February 27, 1927, Regulation of the Prime Minister and the Minister of Military Affairs and the Ministers of Internal Affairs, Justice, Religious Denominations and Public Enlightenment of November 25, 1926 on the church organization of the military clergy. Official Journal 1926, No. 124, item 714].

- Memorial of the Field Bishop of the Polish Army Józef Gawlina of March 2, 1936 [Memorial of the Field Bishop of the Polish Army Józef Gawlina of March 2, 1936, CAW, Chief Inspectorate of the Armed Forces, 302.4.235 (113)].

- Appeal of the Field Bishop of the Polish Army, Józef Gawlina, on the topic „Pastoral service. Army. Great Unit. Country” [Pastoral service. Army. Great Unit. Country. CAW, Department IV of the Main Staff I.303.7.97].

- Decree of the President of the Republic of Poland of March 12, 1937 on the military service of officers [Decree of the President of the Republic of Poland of March 12, 1937 on the military service of officers, Official Journal of the Republic of Poland 1937, No. 20, item 138; September chaplains. Pastoral service in the Polish Army in 1939, op. cit., pp. 187-188].

- Remarks of the Field Bishop on the organization of the Pastoral Care of the Polish Army during the war, April 1937 [Remarks of the Field Bishop on the organization of the Pastoral Care of the Polish Army during the war, April 1937. September chaplains. Pastoral service in the Polish Army in 1939, op. cit., pp. 209-220].

- Regulation of the Minister of Military Affairs of September 9 on the implementation of the decree of the President of the Republic of Poland of March 12, 1937 on the military service of officers [Regulation of the Minister of Military Affairs of September 9 on the implementation of the decree of the President of the

Republic of Poland of March 12, 1937 on service military officers, Official Journal of the Republic of Poland No. 68, item 514].

- Regulation of the Ministers of Military Affairs, Internal Affairs and Social Welfare of February 7, 1939 on general military obligation [Regulation of the Ministers of Military Affairs, Internal Affairs and Social Welfare of February 7, 1939 on general military obligation, Journal of Laws . 1939 No. 20 item 131; September chaplains. Pastoral service in the Polish Army in 1939, op. cit., pp. 203-207].

During the ongoing war, the Field Bishop of the Polish Army, Józef Gawlina, addressed numerous words to chaplains and soldiers fighting to defend their homeland.

- Appeal of the Bishops of Poland to the faithful of April 26, 1939 [Appeal of the Bishops of Poland to the faithful of April 26, 1939 in: Internal Order to the Catholic military clergy in Poland of May 1, 1939, no. 5, 136-139; September chaplains. Pastoral service in the Polish Army in 1939, op. cit., p. 248-251];

- Orders of the Military Ordinary of the Polish Army. Prayers for the Homeland - instructions for reciting [Orders of the Military Ordinary of the Polish Army Appeal of the Bishops of Poland to the faithful - orders, in: Internal Order to the Catholic military clergy in Poland of May 1, 1939, no. 5, p. 153; Orders of the Military Ordinary of the Polish Army Prayers for the Homeland - instructions for reciting, in: Internal Order to the Catholic military clergy in Poland of June 5, 1939, no. 6, p. 179];

- Orders of the Military Ordinary of the Polish Army. Blessing of weapons and war equipment [Orders of the Military Ordinary of the Polish Army Blessing of weapons and war equipment, in: Internal Order to the Catholic military clergy in Poland of July 24, 1939, no. 8, p. 211];

- Announcement of the Field Bishop „Chaplains - volunteers” [J. Gawlina, Announcement of the Field Bishop «Chaplains - volunteers» «Wieczór Warszawski», Warsaw, September 3, 1939, no. 249; September chaplains. Pastoral service in the Polish Army in 1939, op. cit., p. 68-69; 266];

- Pastoral letter of the Field Bishop to the Polish Army on September 1, 1939 [J. Gawlina, Pastoral Letter of the Field Bishop to the Polish Army, September 1, 1939, «Kurier Warszawski», Warsaw, September 3, 1939, No. 243; September chaplains. Pastoral service in the Polish Army in 1939, op. cit. p. 261-262];

- Speech of the Military Bishop at the end of the year delivered at the radio station in Paris on December 31, 1939, [Speech of the Military Bishop at the end of the year delivered at the radio station in Paris on December 31, 1939, in: September Chaplains. Pastoral service in the Polish Army in 1939, op. cit., p. 297-298].

In the next part of the publication, I will present the profiles of chaplains during World War II:

- Fr. Leon Harkawy, senior chaplain, Greek Catholic dean. Together with the Military Curia, through the retreat route from Warsaw in Romania, he was interned with four Roman Catholic chaplains in the camp for senior officers in Calimanesti until March 1941. Then he was handed over to the Germans and sent to the Dorsen Oflag.

• Priest Mikołaj Ilków, senior kpl. from Łódź, Greek Catholic parish priest OK IV. In September 1939, he took part in the Battle of Bzura and the defense of Lviv; After the city's capitulation on September 21, he found himself in Soviet captivity. Imprisoned in the Starobielsk camp, where he was murdered by the NKVD (probably in Kharkov).

• Priest Antoni Hodys, chaplain from Bielsko-Biała, Greek Catholic parish priest of OK V, suffered «light injuries» during the bombing of the Brody City Headquarters, and on September 17 he crossed the Romanian border and was interned in Targu Jiu. On April 7, 1940, he evacuated to the PSZ in France in the spring 1940 and May 1940, he became the chaplain of the «San Men Le Grande» center. After evacuation to Great Britain, he became the chaplain of the Polish Army Command in Scotland [IPMS, A XII.28/13, Political Department, Religious Department of the Ministry of National Defence, Note on religious matters in the Polish Armed Forces, page 5], where 56 soldiers were also evacuated Greek Catholic denomination [Ibidem, p. 4]. By 1944, there were approximately 80 Greek Catholic soldiers. In December 1942, he became a Greek Catholic clerk and clerk of the records department of the Bishop's Field Curia.

• Fr. Stefan Kolankowski, auxiliary chaplain of the Tarnopol garrison (1924-1934). Administrator of the Greek Catholic military parish in Stanisławów (from June 25, 1934). In Soviet captivity, then in German captivity in Liemestadt, on August 16, 1941, he escaped to Lviv. He found himself in the German camp again on August 22, 1944 in Strasshof and from in the Lamdeck camp (March 15, 1945-March 12, 1946). He joined the 2nd Corps of the Polish Armed Forces in the West.

• The chaplains of General Anders' Army include Father Piotr Sywak (Porfiry), Fr. Antoni Hołyński (died April 3, 1942 in Guzar); priest Antoni Szyszko; priest Leon Agenor Porendowski; priest Ignacy Wysoczański [P. Siwicki, 2004, p. 394-400].

Finally, it is worth noting that the number of Greek Catholic soldiers in the Polish Army in the East, according to the data of the Ministry of National Defense of February 9, 1944, was 850 privates, 1 officer [IPMS, A XII.28/12, Personnel unit of the Polish Army Command in the East of February 9, 1944, No. 2201/WPol/44, Report on the activities of the pastoral service of non-Catholic denominations, page 75]. Also important is the reference that "Soldiers of the Greek Catholic faith benefited from the pastoral care of the Roman Catholic clergy together and on an equal basis with soldiers of this faith, who currently constitute over 90% of the APW." [Ibid, p. 76]. However, the number of soldiers in the 2nd Polish Corps as of October 1, 1944 was 454. [IPMS, A XII.28/13 General list of soldiers of non-Catholic denominations in the 2nd Corps and the 2nd Corps Base as of 1/10/44, page 6].

List of sources and literature

Archival sources

1. Archive of New Records in Warsaw, Ministry of Religious Denominations and Public Enlightenment, (MWRiOP)
2. Report of the voivode of Stanisławów of October 21, 1925 for the MWRiOP, ref. no. 425, pp. 353-386

3. Central Military Archives in Warsaw (CAW)
4. CAW, Chief Inspectorate of the Armed Forces, 302.4.235 (113). Memorial of the Field Bishop of the Polish Army, Józef Gawlina, of March 2, 1936,
5. CAW, Łomnicki Antoni ap 968
6. CAW, Martynik Jan ap 9708 died on August 26, 1924 in Lviv.
7. CAW, Nadgórzański Mikołaj ap 494
8. CAW, Department IV of the Border Guard, vol. 92. Organization of pastoral service during the war of March 3, 1923,
9. CAW, Department IV of the Main Staff I.303.7.97. Pastoral service. Army. Great Unit. Country.
10. CAW, Ozimkiewicz Jan ap 2098
11. Polish Institute and General Sikorski Museum in London (IPMS)
12. IPMS, A XII.28/12, Personnel Branch of the Polish Army Command in the East of February 9, 1944, No. 2201/WPol/44, Report on the activities of the pastoral service of non-Catholic denominations, pp. 75-76.
13. PMS, A XII.28/13, Political Department, Religious Department of the Ministry of National Defence, Note on religious matters in the Polish Armed Forces, pp. 4-5.
14. IPMS, A XII.28/13 General list of soldiers of non-Catholic denominations in the 2nd Corps and the 2nd Corps Base as of 1/10/44, p. 6.

Printed sources

15. Decree of the President of the Republic of Poland of March 12, 1937 on the military service of officers, Official Journal of the Republic of Poland. 1937, No. 20, item 138;
16. Second General Population Census of December 9, 1931, Warsaw 1938, p. 15.
17. Journal of Military Orders, No. 71 of June 28, 1919.
18. Official Journal 1922, No. 32, item 256.
19. Gawlina J., Communique of the Field Bishop "Chaplains - volunteers", "Wieczór Warszawski", Warsaw, September 3, 1939, no. 249;
20. Gawlina J., Pastoral Letter of the Field Bishop to the Polish Army, September 1, 1939, "Kurier Warszawski", Warsaw, September 3, 1939, No. 243;
21. Concordat between the Holy See and the Republic of Poland, signed in Rome on February 10, 1925 (ratified in accordance with the Act of April 23, 1925). Journal of Laws 1925, No. 72, item 501-502.
22. Appeal of the Polish Bishops to the faithful of April 26, 1939 in: Internal Order to the Catholic military clergy in Poland of May 1, 1939, No. 5, 136-139;
23. The First General Census of the Republic of Poland of September 30, 1921, Warsaw 1927, p. 72.
24. Speech of the Field Bishop at the end of the year delivered on a radio station in Paris on December 31, 1939, in: September Chaplains. Pastoral service in the Polish Army in 1939, op. cit., pp. 297-298.
25. Military Order 1924 No. 20 para 1.

26. Orders of the Military Ordinary of the Polish Army. Blessing of weapons and war equipment, in: Internal Order to the Catholic military clergy in Poland of July 24, 1939, No. 8, p. 211.
27. Orders of the Military Ordinary of the Polish Army. Prayers for the Homeland - instructions for reciting, in: Zakaz Wewelny to the Catholic military clergy in Poland of June 5, 1939, No. 6, p. 179;
28. Orders of the Military Ordinary of the Polish Army. Appeal of the Bishops of Poland to the faithful - orders, in: Internal Order to the Catholic military clergy in Poland of May 1, 1939, No. 5, p. 153;
29. Regulation of the Minister of Military Affairs of September 9 on the implementation of the decree of the President of the Republic of Poland of March 12, 1937 on the military service of officers, Official Journal of the Republic of Poland. No. 68, item 514.
30. Regulation of the Ministers of Military Affairs, Internal Affairs and Social Welfare of February 7, 1939 on general military obligation, Journal of Laws 1939 No. 20 item 131;
31. STATUTE of Military Chaplaincy in the Polish Army, approved by the Holy See by the decree of the Apostolic Nuncio in Poland on February 27, 1926, Journal of Laws Laws item 714, No. 124. Art. 17 and 18.
32. Statute of Military Chaplaincy in the Polish Army of February 27, 1927, Regulation of the Prime Minister and the Minister of Military Affairs and the Ministers of Internal Affairs, Justice, Religious Denominations and Public Enlightenment of November 25, 1926 on the church organization of the military clergy. Official Journal 1926, No. 124, item 714;
33. Temporary instruction for field pastors of the Polish Army, Warsaw 1920.
34. Remarks of the Field Bishop on the organization of the Polish Army Chaplaincy for the duration of the war, April 1937.

Literature

1. Bylina S., The situation of the Greek Catholic denomination against the background of unity aspirations, Drohiczyn 2010/2, pp. 97-112.
2. Dylągowa H., History of the Brzeska Union, Warsaw 1996.
3. September chaplains. Pastoral service in the Polish Army in 1939. Documents, reports, studies, ed. W. J. Wysocki, et al., Warsaw 2001.
4. Kowalski T. A., National minorities in the Armed Forces of the Second Polish Republic (1918–1939), Toruń 1997.
5. Krotofil M., Ukrainians in the Polish Army in the interwar period, in: National and religious minorities in the armed forces of the Second Polish Republic 1918-1939, under Ed. Z. Karapus and W. Rezmer, Wydawnictwo UMK, Toruń 2001, p. 142. • National and religious minorities in the armed forces of the Second Polish Republic 1918–1939. Collection of studies, ed. Zbigniew Karpus, Waldemar Rezmer, Toruń 2001.

6. Odziemkowski J., Pastoral service of the Polish Army 1914-1945, Warsaw 1998.
7. Odziemkowski J., Spychała B., Military chaplaincy in the Second Polish Republic, Warsaw 1987.
8. Rosa R., Greek Catholic military pastoral care in Poland, in: Pastoral care of uniformed services in Poland. Organizational and legal aspects, ed. S. Bylina, P. Stanisław, Wydawnictwo KUL, Lublin 2023, pp. 87-97.
9. Siwicki P., Greek Catholic Chaplaincy in the Polish Army 1918-2003, in: History of military chaplaincy in Polish lands, ed. J. Ziółek et al. Scientific Society of the Catholic University of Lublin, Lublin 2004, pp. 383-408.

Wykaz źródeł i literatury **Źródła archiwalne**

1. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, (dalej MWRIOP)
2. Sprawozdanie wojewody stanisławowskiego z dnia 21 października 1925 r. dla MWRIOP, sygn. 425, k. 353-386.
3. Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (CAW)
4. CAW, Główny Inspektorat Sił Zbrojnych, 302.4.235 (113). Memoriał Biskupa Polowego Wojska Polskiego Józefa Gawliny z dnia 2 marca 1936 r.,
5. CAW, Łomnicki Antoni ap 968
6. CAW, Martynik Jan ap 9708 zmarł 26.08.1924 we Lwowie.
7. CAW, Nadgórzański Mikołaj ap 494
8. CAW, Oddział IV SG, t. 92. Organizacja służby duszpasterskiej na stopie wojennej z 3 marca 1923 r.,
9. CAW, Oddział IV Sztabu Głównego I.303.7.97. Służba duszpasterska. Armia. Wielka Jednostka. Kraj.
10. CAW, Ozimkiewicz Jan ap 2098
11. Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie
12. IPMS, A XII.28/12, Oddział personalny Dowództwa Armii Polskiej na Wschodzie z dnia 9 lutego 1944, L.dz. 2201/WPol/44, Sprawozdanie z zakresu działalności służby duszpasterskiej wyznań niekatolickich, k. 75-76.
13. IPMS, A XII.28/13, Wydział Polityczny, Referat Wyznaniowy MON, Notatka w sprawach wyznaniowych w Polskich Siłach Zbrojnych, k. 4-5.
14. PMS, A XII.28/13 Zestawienie ogólne żołnierzy wyznań niekatolickich w 2 Korpusie i Bazie 2 Korpusu wg stanu z dn. 1.10.44, k. 6.

Źródła drukowane

15. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 12 marca 1937 r. o służbie wojskowej oficerów, Dziennik Urzędowy R.P. 1937, nr 20, poz. 138;
16. Drugi Powszechny spis ludności z dn. 9.XII.1931 r., Warszawa 1938, s. 15.
17. Dziennik Rozkazów Wojskowych, nr 71 z 28.06.1919.
18. Dziennik Urzędowy 1922, nr 32, poz. 256.
19. Gawlina J., Komunikat Biskupa Polowego „Kapelani – ochotnicy” „Wieczór Warszawski”, Warszawa 3 września 1939, nr 249;

20. Gawlina J., List pasterski Biskupa Polowego do Wojska Polskiego 1 września 1939 r. „Kurier Warszawski”, Warszawa 3 września 1939 r., nr 243;
21. Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. (ratyfikowany zgodnie z ustawą z dnia 23 kwietnia 1925 r.). Dziennik Ustaw 1925, nr 72, poz. 501-502.
22. Odezwa Biskupów Polski do wiernych z dnia 26 kwietnia 1939 r. w: Rozkaz Wewnętrzny do Katolickiego duchowieństwa wojskowego w Polsce z 1 maja 1939, nr 5, 136-139;
23. Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Warszawa 1927, s. 72.
24. Przemówienie Biskupa Polowego na zakończenie roku ogłoszone w rozgłośni radiowej w Paryżu 31 grudnia 1939 r., w: Kapelani wrześniowi. Służba duszpasterska w Wojsku Polskim w 1939 r., dz. cyt., s. 297-298.
25. Rozkaz Wojskowy 1924 nr 20 par 1.
26. Rozkazy Ordynariusza Polowego W.P. Błogosławienie broni i sprzętu wojennego, w: Rozkaz Wewnętrzny do Katolickiego duchowieństwa wojskowego w Polsce z 24 lipca 1939, nr 8, s. 211.
27. Rozkazy Ordynariusza Polowego W.P. Modły za Ojczyznę – polecenia odmawiania, w: Rozkaz Wewnętrzny do Katolickiego duchowieństwa wojskowego w Polsce z 5 czerwca 1939, nr 6, s. 179;
28. Rozkazy Ordynariusza Polowego W.P. Odezwa Biskupów Polski do wiernych – zarządzenia, w: Rozkaz Wewnętrzny do Katolickiego duchowieństwa wojskowego w Polsce z 1 maja 1939, nr 5, s. 153;
29. Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych z dnia 9 września w sprawie wykonania dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 12 marca 1937 r. o służbie wojskowej oficerów, Dziennik Urzędowy R.P. nr 68, poz. 514.
30. Rozporządzenie ministrów: Spraw Wojskowych, Spraw Wewnętrznych i Opieki Społecznej z dnia 7 lutego 1939 r. o powszechnym obowiązku wojskowym, Dz.U. 1939 Nr 20 poz. 131;
31. STATUT Duszpasterstwa Wojskowego w Wojsku Polskim, zatwierdzony przez Stolicę Apostolską dekretem Nuncjusza Apostolskiego w Polsce dnia 27 lutego 1926 r. Dz. U. Poz. 714, No 124. Art. 17 i 18.
32. Statut Duszpasterstwa Wojskowego w Wojsku Polskim z 27 lutego 1927 r., Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów i Ministra Spraw Wojskowych, oraz Ministrów: Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 25 listopada 1926 r. w sprawie organizacji kościelnej duchowieństwa wojskowego. Dziennik Urzędowy 1926, nr 124, poz. 714;
33. Tymczasowa instrukcja dla duszpasterzy polowych WP, Warszawa 1920.
34. Uwagi Biskupa Polowego do organizacji Duszpasterstwa Wojska Polskiego na czas wojny, kwiecień 1937 r.

Literatura

1. Bylina S., Sytuacja wyznania greckokatolickiego na tle dążeń jednościowych, Drohiczyn 2010/2, s. 97-112.
2. Dylągowa H., Dzieje Unii Brzeskiej, Warszawa 1996.
3. Kapelani wrześniowi. Służba duszpasterska w Wojsku Polskim w 1939 r. Dokumenty, relacje, opracowania,
4. red. W. J. Wysocki, et al., Warszawa 2001.
5. Kowalski T. A., Mniejszości narodowe w Siłach Zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939), Toruń 1997.
6. Krotofil M., Ukraińcy w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym, w: Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1939, pod. Red. Z. Karapusa i W. Rezmera, Wydawnictwo UMK, Toruń 2001, s. 142.
7. Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918– 1939. Zbiór studiów, red. Zbigniew Karpus, Waldemar Rezmer, Toruń 2001.
8. Odziemkowski J., Służba duszpasterska Wojska Polskiego 1914-1945, Warszawa 1998.
9. Odziemkowski J., Spychała B., Duszpasterstwo wojskowe w II Rzeczypospolitej, Warszawa 1987.
10. Rosa R., Duszpasterstwo wojskowe greckokatolickie w Polsce, w: Duszpasterstwo służb mundurowych w Polsce. Aspekty organizacyjno-prawne, red. S. Bylina, P. Stanisławski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2023, s. 87-97.
11. Siwicki P., Duszpasterstwo greckokatolickie w Wojsku Polskim 1918-2003, w: Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich, red. J. Ziółek i in. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2004, s. 383-408.

Наукове періодичне видання

ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ: ІСТОРІЯ ТА ПЕДАГОГІКА

Науковий журнал

Випуск 1 (07)
2024

Відповідальний за випуск О. Гомотюк
Редактори-коректори О. Блашків, Н. Лівіцька
Комп'ютерна верстка О. Слимак
Дизайн обкладинки М. Юрків

*Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат,
цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.
Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та
матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковими.*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК No 7284 від 18.03.2021 р.

Підписано до друку 30.04 2024. Формат 70x100 1/16.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 11,3. Умовн.-друк. арк. 10,3.
Тираж 100. Замовлення № P001-01-24.

Віддруковано у ЗУНУ
(Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»)
46009 м. Тернопіль, вул. Бережанська, 2
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua